

Interreg V-A Latvijas - Lietuvas pārrobežu sadarbības programma
2014.–2020. gadam

**LLI-444 Jaunu ilgtspējīgu risinājumu integrācija kultūras
mantojumā/ NovelForHeritage**

**Georga Kūfalta mantojums.
Vēsturisko materiālu analīze un mūsdienu situācijas
izpēte**

Pētījuma autori - Silvija Rubene, Natalija Ņitavska, Aiga Spāģe

Jelgava, 2022

Saturs

Ievads	3
Dārzu mākslinieks Georgs Frīdrihs Ferdinands Kūfalts	4
Muižu parki.....	8
Elejas muižas parks.....	11
Kazdangas muižas parks	28
Pelču muižas parks.....	37
Žagares muižas parks	45
Pakrojas muižas parks.....	62
Šeduves (Raudondvaris) muižas parks	70
Olustveres muižas parks	76
Pilsētu parki un skvēri.....	87
Liepājas Rožu laukums	88
Grīziņkalna parks	95
Kanālmalas apstādījumi	109
Kūrortu apstādījumi – lineārie parki	123
Pērnavas kūrorta apstādījumi.....	124
Liepājas kūrorta apstādījumi.....	136

Ievads

Ekspedīcijas un pētījums ir veikts projekta Nr. LLI-444 “Jaunu ilgtspējīgu risinājumu integrācija kultūras mantojumā/ NovelForHeritage” (*Aktivitāte: T.1.5. Research of historical materials and knowledge on G.Kuphaldt parks and gardens and creation of the set of materials*) ietvaros, kas tiek realizēts Eiropas Reģionālās attīstības fonda (ERAF) Interreg V-A Latvijas – Lietuvas pārrobežu sadarbības programmā 2014-2020. gadam. Šis pētījums ir sagatavots ar Eiropas Savienības finansiālo atbalstu. Par šī pētījuma saturu pilnībā atbild Latvijas Biozinātņu un tehnoloģiju universitāte un tā nekādos apstākļos nav uzskatāma par Eiropas Savienības oficiālo nostāju.

Ekspedīciju laikā izdevās apmeklēt parkus un dārzus trīs valstīs – Latvijā (*Rīga, Liepāja, Eleja, Pelči, Kazdanga*), Lietuvā (*Pakroje, Žagare, Šeduva*), Igaunijā (*Oustvere un Pērnavā*). Parkus, kas atrodas privātā īpašumā, daļēji nebija iespējams apmeklēt, dēļ ierobežotas piekļuves. Apmeklētajiem parkiem ir veikta padziļināta parku analīze - parka veidošanās vēsture, parka telpiskā struktūra, dendroloģiskais sastāvs, arhitektoniskie elementi un parka mūsdienu funkcionālā izmantošana.

Šī pētījuma mērķis ir analizēt Kūfalta plānotos un realizētos parkus no to ainavas telpiskā viedokļa, kas no tā ir saglabāties mūsdienās, kā parki spēj pielāgoties mūsdienu funkcionālajai izmantošanai. Pētījuma gaitā tika atlasīta informācija par parku un muižu vēsturi, par pašiem parkiem un apstādījumiem vai to plānojumiem. Pētījuma ietvaros izmantoto informācijas avotu klāsts iekļauj vēsturiskās grāmatas, attēlus, plānus, kā arī aprakstus. Plašs apkopojums par Rīgas parkiem ir Latvijas Nacionālas bibliotēkas fondā, savukārt par muižu parkiem Māras Ilzes Janelis grāmata vēl joprojām ir favorīts, analizējot muižas parku veidošanās vēsturi, kā arī tipiskās kļūdas un ieteikumus vēsturisko parku apsaimniekošanai un plānošanai. Ir izdevies arī turēt rokās un lasīt Kūfalta rakstīto grāmatu “*Die Praxis der angewandten Dendrologie in Park und Garten*”, kas ir praktisks ieskats augu sortimentā, ko Kūfalts izmantoja savos plānojumos.

Pētījumā Kūfalta darbi sadalīti pa funkcionālajām grupām, lai vieglāk analizēt un izprast katra apstādījumu un teritoriju specifiku, pielāgošanās iespējas un tūrisma potenciālu. Lielās grupas - muižu parki, pilsētu parki un skvēri, kūrortu apstādījumi - lineārie parki. Katrai apstādījumu grupai ir sava plānošanas specifika, savi raksturīgie elementi un funkcijas.

Noslēgumā gribam dalīties ar savu nedaudz skumjo, bet tomēr gaišo sajūtu buķeti – muižu parku krāšņākie laiki, par ko rūpējās Kūfalts, ir pagājuši, to atgriezt nav iespējams un arī nav nepieciešams, jo šodien dzīvojam citā ritmā, ar citu dzīves piesātinājumu, kad sirds sitas skaļāk un intensīvāk, bet visi esam izjutuši pandēmijas bremzes pedāli, kad tik ļoti meklēts dabas klusums, vientulība un miers. Muižu parku iecerētais krāšņums ļoti lēnām izkūst, mainās un pielāgojas, jo parkos valda daba, kas ir dinamiska un neapstājas ne uz mirkli, bet noķert savu klusuma un harmonijas mirkli mēs vēl varam Kūfalta izlolotajos parkos.

Dārzu mākslinieks Georgs Frīdrihs Ferdinands Kūfalts

Dārzu mākslinieks **Georgs Frīdrihs Ferdinands Kūfalts** (*Georg Friedrich Ferdinand Kuphaldt, 1853.-1938.*)

Attēls. Georga Kūfalta portrets (Latvijas Nacionālais arhīvs
<http://redzidzirdilatviju.lv/>)

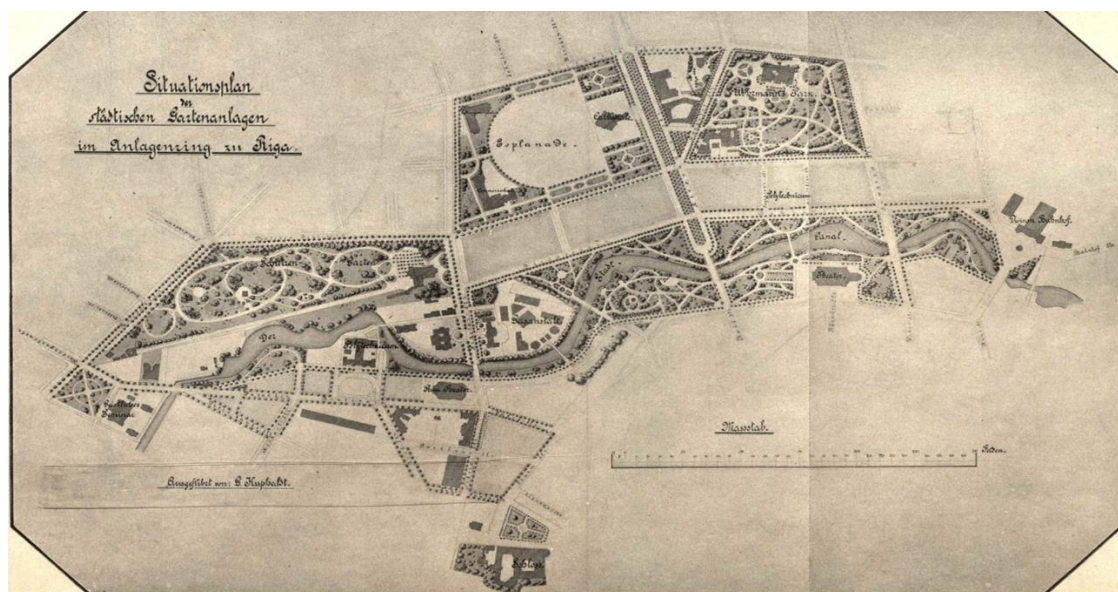
Uzsākot pētījumu par Georga Kūfalta ieguldījumu Baltijas valstu ainavu arhitektūras nozarē, ir jāsāk ar viņa personību un profesionālā ceļa īsu apskatu. Viņa dzīves ceļš ir bijis kalpošana dārzu un parku radīšanas mākslai visa mūža garumā.

Georgs Kūfalts piedzima un pavadīja bērnību Vācijas pilsētā Plēnē, kopā ar brāļiem un māsām. Plēne bija neliela pilsētiņa, taču ar skaistu dabu un ainavām, ko Kūfalts bieži pieminēja savās atmiņās – dižskābaržu meži, romantiskas ezera ainavas, pļavas, labības lauki, mazas upītes, pils terases un karaļa dārzs. Interesi par dārza mākslu viņš pārmantoja no tēva, kas bija skolotājs un aizrāvās ar botāniku. Vēlāk, pēc tēva nāves, Georga māte nostiprināja viņa interesi par dārznieka profesiju, kopā apmeklējot dažādas dārzniecības. Tas daļēji bija saistīts ar viņa veselību, jo atrašanos svaigā gaisā bija rekomendējuši ārsti. Studijas viņš uzsāka Oitinas dārzkopības skolā un vēlāk turpināja Reitlingenas Pomoloģijas institūtā. Praktiskās zināšanas viņš turpināja nostiprināt, strādājot kokaudzētavās, dārzniecībās, Karaliskajā dārznieku mācību iestādē Potsdamā un Ķelnes zooloģiskajā dārzā. Savas darba gaitas par virsdārznieku viņš uzsāka Ostpringnicā, Brandenburgā, vēlāk viņš vadīja darbus un pats piedalījās koku stādīšanā gar Vācijas lielceļiem, strādāja pie vairākiem nelielu dārzu projektiem, līdz ar to izmantoja iespējas daudz ceļot.

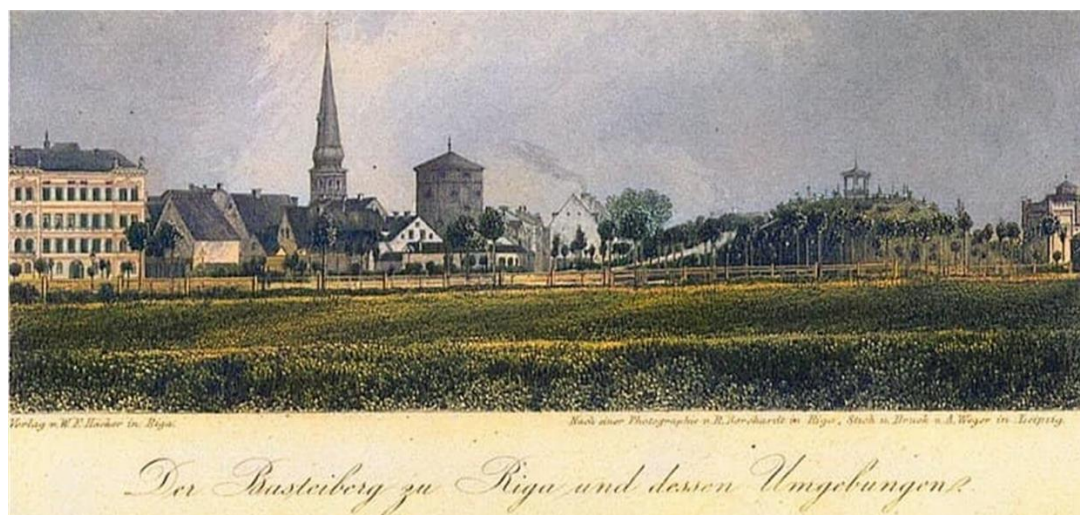
1879. gadā Georgu Kūfaltu uzaicināja kļūt par pilsētas dārznieku Rīgā – tajā brīdī viņam bija 26 gadi. Par Rīgas dārziem turpināsīm nākamajās nodaļās, bet jāatzīmē, ka

tieši šis amats un ceļošana uz Rīgu bija pagrieziena punkts Kūfalta dzīvē, saistot profesionālās gaitas ar Baltijas reģionu, radoši strādājot Latvijā, Lietuvā, Krievijā, Somijā un Igaunijā.

Kūfalta pirmais liels darbs Rīgā bija Bastejkalna pārbūve. Vēlāk viņš projektējis un labiekārtojis Kanālmalas, Esplanādes, Arkādijas parka un Mežaparka apstādījumus, veidojis arī Rīgas Zooloģiskā dārza teritoriālo plānojumu. Viņš ir autors Mežaparka plānojuma pirmajai kārtai (1901. gads), kas bija pirmā dārzu pilsēta mūsu reģionā. Ārpus Rīgas viņš veidojis parkus Pelču, Cīravas un Kazdangas muižās Kurzemē, Elejas muižā Zemgalē.

Attēls. Rīgas centra apstādījumu shēma ar kanālu, Bastejkalnu, Esplanādi un Vērmanes dārzu (Riga und seine Bauten, 1903.gads)

Attēls. Skats uz Bastejkalnu. Pirmos apstādījumus Kanālmalai un Bastejkalnam ierīkoja pēc Lībekas inženiera A. Vendta skicēm, taču 1880. gadā apstādījumi tika ievērojami pārveidoti G. F. F. Kūfalta vadībā (Stahlstich v. Weger n. Borchardt phot. Teilansicht, Basteiberg, "Der Basteiberg zu Riga und dessen Umgebungen")

Profesionālās dzīves (35 gadu garumā) laikā Kūfaltam Rīgā bija gan jādibina dārzniecība ar siltumnīcām, gan jābagātina parki ar introducētām sugām, ko jau sen

pazīna Eiropā, bet šeit tas radīja izbrīnu un prasīja lielas pūles, jo Latvijas klimatā daudzas retas sugas gāja bojā. Kūfalts ne tikai plānoja un vadīja darbus, rūpējās par materiālu sagādi, bet arī apsekoja jau vecus parkus, plānoja to kopšanu un atjaunošanu. Jāatzīst, ka tieši ar viņa darbu Rīgā parki un dārzi kļuva ne tikai par bagāto kungu privilēģiju, bet bija pieejami visiem iedzīvotājiem ikdienā. Mūsdienu skatījumā – tas bija publisko apstādījumu veidošanās jeb ārtelpas rašanās laiks Rīgā, par ko šobrīd daudz runājām un diskutējam, bet gandrīz pirms 140 gadiem Georga Kūfalta veidotie pilsētas publiskie apstādījumi būtiski mainīja “Rīgas vaibstus”, ko šodien uztveram kā neatņemamu pilsētvides daļu.

Attēls. Bastejkalna ainava (Foto no Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja krājuma)

Kūfalts savā profesionālajā darbā sekoja vairākiem parku un dārzu izbūves principiem, viens no pamatprincipiem bija tas, ka ārtelpas izbūvi nosaka dabas apstākļi un teritorijas atrašanās vieta, nevis ambīcijas. Būtiska bija izpratne par ārtelpas trīs dimensiju būtību, dinamiku maiņu gan gadalaikos, gan laika griezumā, jo parkos un dārzos augi ir pamatelements, kas veido gan telpisko struktūru, gan ienes krāsas, formas un daudzveidību, harmoniju vai kontrastu – šeit ir būtisks sortimenta daudzveidības līdzsvars. Pēc Kūfalta domām viens no iedvesmojošākajiem ārtelpas elementiem ir ūdens – kas ir neizsmeļams ideju avots. Viņš parka kompozīciju būvēja no gleznieciskiem skatiem un interesantām perspektīvām, ņemot vērā parkā plānotos kustības ceļus un svarīgākos skatupunktus, no kuriem šie skati un perspektīvas atklājas – tā veidojās parka vienotā telpiskās koncepcijas struktūra.

Kara laiks 1915. gadā lika Georgam Kūfaltam atgriezties Vācijā, kur viņš strādāja par Šteglīcas dārza direktoru Berlīnē. Šajā periodā viņš apkopoja savas zināšanas monogrāfijā “Pielietojamās dendroloģijas prakse parkos un dārzos” (*Die Praxis der angewandten Dendrologie in Park und Garten*), ko izdeva 1927. gadā.

Vēlāk, mazinoties represijām, 1931. gadā Kūfalts ar sievu apmeklēja Rīgu, nostalgiski apciemojot savus ierīkotos dārzus un parkus, kā arī mājvietu Ķeizardārzā. Daudzas pārmaiņas, kas notikušas dārznieka Andreja Zeidaka vadībā, diemžēl neiepriecināja Kūfaltu, bet tie jau bija citi laiki, cita dārzu mākslas mode, citas prasības pret ārtelpu. Savukārt Kūfalts prēcējās, redzot, ka pēc kara Rīgā parki un dārzi turpināja dzīvot, ka čaklo latviešu dārznieku darbs turpinās. Kūfaltam aizejot 1938.gadā, vairākas Eiropas

dārzu mākslas biedrības un brālības iecēla viņu goda biedra statusā, godinot viņa zināšanas daiļdārzniecībā un mūža ieguldījumu, ko arī viņa dzīves laikā valsts amatpersonas un institūcijas atzīmēja ar apbalvojumiem. 2014. gadā atzīmējot Rīgas dārzu un parku direkcijas 135 gadu jubileju, pilsētas kanālmalas apstādījumos iepretim Latvijas Universitātes ēkai atklāta piemiņas zīme pilsētas dārzu pirmajiem veidotājiem. Atklāšanā piedalījās arī G. Kūfalta mazmazdēls Klemenss Fīdlers.

Informācijas avoti:

- Latvijas Nacionālais arhīvs <http://redzidzirdilatviju.lv>
- Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja krājums
<https://www.rigamuz.lv/rvkm/krajums/>
- Anne Kaaver MAASTIKUAEDNIK GEORG KUPHALDT. Apgāds “Jumava”, izdevums latviešu valodā, 2007
- Agnese Bergholde-Wolf.(2020) Georg Kuphaldt Gartendirektor der Stadt Riga und Gärtner des Zaren. *Latvija Zinātņu Akadēmijas raksti*. 74.sej. 2.n. 86-97.p. http://www.lasproceedings.lv/wp-content/uploads/2020/07/4_Agnese-Bergholde-Volfa.pdf

Muižu parki

Analizējot Kūfalta **muižu parku veidošanas principus**, svarīgi atzīmēt paša autora izpratni par parku nozīmi un tā laika modi, kad parki bija bagātības un prestiža simbols, arī mūsdienās saglabājot ideju par Ēdenes dārzu. Muižu parki reizē bija arī publikas izklaides un izbrīnas avots – reti augi, neparastas augu kompozīcijas, izklaides objekti un ‘svinīgas’ pastaigas, uzvelkot labākās izejamās drēbes un sapucējoties, reizēm pat dzīvas mūzikas pavadījumā – šodien, es teiktu – *‘tāds smalks teātris ar kostīmiem un aizraujošām dekorācijām’*. Pateicoties filozofiem, dzejniekiem un gleznotājiem parki veidojās kā idealizēts priekšstats par dabu. Angļu parkam raksturīgs brīvs plānojums, kas ir maksimāli tuvināts dabiskajiem apstākļiem, papildināts ar ūdenstilpēm, gleznainām koku un krūmu grupām, līkumotiem celiņiem. Parkus papildināja ar paviljoniem, skulptūrām un pieminekļiem.

Jāatzīst, ka vēlāk, parādoties publiski atvērtiem parkiem, šī parku atmosfēra saglabājās, radot parku kā *‘kultūras vidi’*. Savā pētījumā gribējām analizēt, kas no Kūfalta mantojuma parkos vēl joprojām nolasāms, kā parki dzīvo un funkcionē mūsdienās. Raksta struktūra veidota vairākās daļās – pētot parka telpisko struktūru, dendroloģisko sastāvu, parka arhitektoniskos elementus, kā arī apzinot mūsdienu parku funkciju un apsaimniekošanu. Ekspedīcijās ir apmeklēti muižas parki gan Lietuvā, gan Igaunijā, gan Latvijā, pamatā publiski pieejami muižas parki – Olustveres muižas parks Igaunijā, Žagares un Pakrojas parki Lietuvā, kā arī Kazdangas, Pelču un Elejas muižu parki Latvijā. Jāatzīst, ka daļa no muižu parkiem ir pamesti un daļa nonākuši privātā īpašumā.

Muižu **parku telpiskās struktūras** pamatu veidoja vairāki apstākļi un notikumi vēl pirms Kūfalta grandiozajiem plāniem – esošais ēku ansamblis, pieguļošās mežu un lauku platības, iepriekšējo parka dārznieku un saimnieku veikums. Līdz ar to ir jāsaprot, ka katra parka plānošana un izbūve, neskatoties uz tā laika modi un angļu parka veidošanas kanoniem, veidojusies atšķirīgi un ne vienmēr tajos angļu parka kanoni ir perfekti realizējami. Viens no noteicošajiem faktoriem ir parka lielums, jo angļu parkiem raksturīgais vērīnīgums, kas tiešām ļauj noticēt saplūšanai ar dabisko vidi. Šādu plašumu izdevās saglabāt Žagares un Kazdangas parkā – parki pārsteidz ar savu lielumu, bet tomēr nepanīkst arī bez pārspīlēta izklaides objektu daudzuma. Savukārt Elejas muižas parks ir samērā neliels angļu parka paraugs, tā ierīkošanu saimnieks Kristofs Johans Frīdrihs Medems loloja vēl pirms pils būvniecības. Savā projektā Kūfalts bija iecerējies paplašināt Elejas parku divreiz, stādot jaunas koku grupas, veidojot kapsētu un plašas parka lauces, jo esošā parka daļa bija samēra mežaina un ēnaina. Diemžēl šis grandiozais Kūfalta plāns nerealizējas pilnībā – parks nav paplašināts pilnā apjomā, bet parka plānojums tomēr tika koriģēts. Kūfalts respektēja tā laika esošo situāciju parkā, saglabājot galveno pastaigu ceļu virzienus, nedaudz samazinot apstādījumu grupas. Kūfalts respektēja galvenās parka asis – viena no tām ir centrālās pils lauces turpinājums caur tējas paviljonu, ko Kūfalts bija ieplānojis noslēgt ar ornamentāla plānojuma kapsētu. Arī otra parka paralēlā ass ar aleju savienojas ar plānoto parka lauci.

Samērā neliels ir arī Pelču muižas parks, ko Kūfalts projektējis 1902. gadā jau esošā parka vietā. Respektējot jau esošos kokus, viņš plānoja pastaigu takas un lauces, kas veidoja pakāpenisku pāreju uz apkārtējo ainavu.

Kopumā parki veidoti balstoties uz **atvērto lauču un kokaugu masīvu grupu miju**, kā arī atsevišķām asīm, kas saistītas ar būvēm. Tomēr parkos, spriežot pēc vēsturiskajiem plāniem un foto, valdīja atvērtības un viegluma sajūta, kas šobrīd daudzviet ir zaudēta parkiem aizaugot, tiek zaudētas svarīgākās ainaviskās skatu līnijas. Bieži tas ir saistīts ar nepārdomātu koku stādīšanu talkās un pasākumos, un parkiem aizaugot ar sējeņiem, kas pie mums Latvijā ir kļavas, bērzi, lazdas. Tas izjauc parka atvērto un slēgto ainavtelpu balansu, un parks pārtop par mežainu teritoriju.

Viens no raksturīgākajiem muižu parku telpiskās struktūras elementiem – **atvērtā lauce**, vietām ir saglabājusies, piemēram, Elejā, Olustverē un Žagarē, savukārt citās muižās tā ir aizstādīta vai izmantota aktīvām izklaidēm un augu ekspozīcijām, zaudējot plašo ainavisko skatu un atvērto lauci. Piemēram, Pakrojas parkā, pielāgojoties parka mūsdienu ‘festivāla’ tēlam, atvērtās lauces ir aizņemtas ar bagātīgām sīpolaugu un vasaras puķu kompozīcijām, jo šobrīd parks kalpo aktīvai tūristu piesaistei. Jāpiebilst, ka neskatoties uz atvērtās lauces pārslodzi ar dekorācijām, tomēr tie ir īslaicīgi objekti, un parka telpisko pamatstruktūru tas nemaina, kaut gan novērš uzmanību no mierīgas ainaviskas skatu virknes. Periodā, kad muižās izvietoja izglītības iestādes vietām lauces pārtapušas par sporta laukumiem, piemēram, Kazdangas parkā.

Alejas, kā parka telpiskās struktūras elements, nereti tiek pārvērtētas un stādītas talkās un dažādās aktivitātēs bez atskata uz Kūfalta plāniem vai muižu parku plānošanas labo praksi. Izteismīgas ir iebraukšanas ceļu alejas, kas ceļotājam uzreiz iezīmē mērķi, virzoties uz centrālo muižas ēku, kur savukārt atveras parādes laukums. Tāds piemērs ir Kazdangas muižas parks, kur alejas svinīgo virzību papildina arī trīs arku tilts.

Ne mazāk svarīgi Kūfalta plānojumos bija **ūdens elementi** – dīķi, upes un grāvji, ko viņš iesaistīja kā vienu no galvenajiem vadmotīviem un ainavisko skatu līniju pamatiem. Piemēram, Olustverē, Pakrojā un Kazdangā ūdens jau dabiski veido ainavas raksturu un reljefu, kas papildināts ar romantiskām salām, tiltiņiem un paviljoniem. Savukārt Elejā paplašināta upīte, lai veidotu pussalu. Ar ūdens objektiem saistītie tiltiņi ir viens no uzmanību piesaistošajiem parka elementiem, kas spoguļojas ūdenī un iezīmē skatītājam virzienu, kur doties. Pakrojas parkā viens no tiltiņiem ved uz salu, bet otrs tilts, kaut arī atrodas ārpus parka teritorijas, ir grandioza būve, kas redzama no parka, un spēlē ne pēdējo lomu skatu līniju fokusēšanā. Savukārt Olustverē tiltiņi starp miniatūrām salām un pussalām ir gandrīz nemanāmi un saplūst ar kopējo dīķa rotaļīgo krasta līniju.

Jau pēc atgriešanās Vācijā Kūfalts strādāja pie savas grāmatas “*Die Praxis der angewandten Dendrologie in Park und Garten*”, kas tika izdota 1927. gadā, kur autors lielu uzsvaru lika uz parku dendroloģisko sastāvu, dodot jau gatavus risinājumus dažādām parku funkcijām, klasificējot kokaugus pēc auguma, formas un izmantošanas. Tas pierāda Kūfalta lielo iedziļināšanos tieši augu daudzveidībā, augu saderībā un to ieviešanā parkos un dārzos. Muižas parku apstādījumi veidoti, par pamatu ņemot vietējās sugas, kas atbilst klimatam un ekoloģijai – šie augi vēlprojām muižu parkos ir dominējošie un veido parka telpisko struktūru un kalpo par lielisku fonu retiem

augiem, kas kā ‘dārga rota’ stādīti ar mērķi pārsteigt un veidot akcentus. Arī šodien varam apbrīnot ne tikai retus, bet nu jau arī dižkoku statusā esošus kokaugus, piemēram, Pelču parka centrālo lauci papildina vairāku grupās stādītu, reti sastopamu augu sugas – sarkanais ozols, dižskābardis, priedes, lapegles, baltegles. Savukārt Kazdangas parkā saglabājušies izcili sarkanlapu dižskābarža eksemplāri, kas ainaviskajā parka daļā izceļas uz meža fona un spoguļojas dīķī.

Savā grāmatā “Latvijas muižu dārzi un parki” Ilze Māra Janelis ļoti detāli apraksta galveno mūsdienu vēsturisko muižu parku stādījumu kopšanas un uzturēšanas problemātiku, par ko pārliecinājāmie apmeklētajos parkos un tās ir divas galējības – pārlietu liela aizaugšana, zaudējot vērtīgas ainaviskas skatu līnijas un atvērtas lauces (*te jāatceras, ka parks nav mežs*), kā arī pārāk liela atkailināšana, izzāģējot krūmu stāvu, zaudējot dekoratīvas krūmu grupas, līdz ar to sagrozot parka telpisko struktūru, zaudējot intrigu un krāšņumu. Kopumā dekoratīvo krūmu izzušana parkos ir galvenā mūsdienu tendence, līdz ar to parki pārvēršas par ‘*pastaigu stabu ainavu*’. Un te paveras cita problemātika – ja koki ir par biezu, veidojas liels apēnojums un jauno krūmu stādījumi ieaugas vāji, neveidojot vēlamo efektu. Ļoti ātri parkos izzūd arī dendroloģiskie retumi, kas Kūfalta izpratnē, bija parku neatņemama daļa. Protams, tas ir arī sava veida ‘*eksperiments*’, jo klimats šiem svešzemniekiem ne vienmēr ir piemērots, toties pārsteiguma un izbrīna efekts parkā ir būtisks.

Strādājot pie muižu parku pārveides projektiem, Kūfalts tos papildināja ar paviljoniem, rotundām un citiem **arhitektoniskajiem elementiem**, kas ir sava veida orientieri parkā, kā arī noskaņas un stilistikas veidotāji katrā parka daļā. Piemēram, Elejas parkā pēc Kūfalta 1905. gada projekta tika izveidots paviljons – rotunda ar sešām toskāniskā ordera kolonnām, kas balsta kupolveida pārsegumu un atradās vecā parka teritorijas pašā ziemeļrietumu stūrī. Savukārt šobrīd viens no populārākiem objektiem Elejas parkā ir tējas paviljons, kas 2015. gadā tika restaurēts un ir dažādu aktivitāšu pievilksanas punkts, kā arī būtisks centrālās lauces noslēdzošais objekts.

Vairāki muižu parki bija iežogoti ar mūra sienām, vietām tās ir saglabājušās un pat renovētas – Elejā, Olustverē un Pakrojā. Jāatzīst, ka šie nožogojumi ir agrāko laiku plānojumu rezultāts, savukārt Kūfalta plānojumos jauni nožogojumi bieži netika plānoti.

Informācijas avoti:

- Lancmanis, I., Spārītis, O., Bruģis, D., Liepa, I., Lancmane, I., Banķiere, M. Katalogs: Elejas pils. Rīga: Rundāles pils muzejs, 1992, 187 lpp
- M. Janelis (2010), Latvijas muižu dārzi un parki. 304 lpp. cietais sējums ISBN 978-9984-807-57-7.
- Anne Kaaver MAASTIKUAEDNIK GEORG KUPHALDT. Apgāds “Jumava”, izdevums latviešu valodā, 2007

Elejas muižas parks

Elejas muižas parks atrodas Jelgavas novadā, apdzīvotā vietā Eleja, netālu no Lietuvas robežas. Elejas muižas parks ir Elejas muižas apbūves daļa, kas no kopējās apbūves teritorijas 42,2 ha platībā, aizņem nedaudz vairāk nekā pusi teritorijas, t.i. 25,5 ha. Jelgavas novada pašvaldības īpašumā ir lielākā parka daļa – 15,3ha platībā.

Jau 2018. gadā ainavu arhitekte Kristīne Dreija (SIA Veido Vidi) sagatavoja plašu pētījumu par Elejas parku, veicot arī inventarizāciju parka kokaugiem un elementiem, kā arī sagatavojot parka apsaimniekošanas un attīstības plānus.

Attēls. Karls Jakobs. Reinholds Mikeldē Elejas parka skats ap 1820.g. (*Akvarelis, ap 1820. I.Lancmaņa prezentācija*)

Litogrāfijā attēlots vēl jauns parks, jo redzamas ēkas. Mākslinieks patiesību ir sagrozījis, attēlodams pārspīlētu reljefu.

Parka veidošanās vēsture

Sākotnēji Elejas muižas zemes 16. gadsimta beigās piederēja Kurzemes hercoga padomniekam Georgam fon Tīzenhauzenam. Pēc Johana Frīdriha fon Tīzenhauzena nāves 1716. gadā muižu manto viņa māsa Amālija fon Bēra. Pēc Johana Ulriha fon Bēra nāves muižu nopērk Johans Frīdrihs fon Mēdems. Tajā laikā muižas ēku kompleksu veido vairākās ēkas - kalpu māja, siernīca, klēts, stallis ar 24 zirgiem un muižas īpašnieka dzīvojamā māja. Vēlāk Elejas jaunais īpašnieks - Johans Frīdrihs fon Mēdems uzceļ jaunu kungu māju vēlīnā rokoko stilā, tomēr viņa galvenā rezidence atradās 1768. gadā nopirktajā Vecauces muižā, tikmēr Elejas muižā pamatā nodarbojās ar lauksaimniecību. Pēc Johana Frīdriha nāves 1785. gadā Elejas muižu mantoja

jaunākais viņa dēls Kristofs Johans Frīdrihs fon Mēdems (*zināms kā Žanno Mēdems*), kurš pēc Kurzemes hercogistes inkorporācijas Krievijas impērijā ieguva Eleju kā dzimtmuižu. Jaunības gadus pavadījis dienestā Prūsijā un Krievijā, 1801. gadā Žanno sāk pievērsties Elejai ar lielu ieinteresētību un kaisli. Jau 1806. - 1810. gadā J. G. A. Berlics pēc Džakomo Kvarengi projekta Elejā uzcēla jaunu kungu māju reprezentatīvā klasicisma stilā. Vēl ātrāk, dienot Berlīnē, 1794. gadā Žanno Mēdems raksta brālim par savām idejām Elejas parkam un lūdz, lai tas parūpējas par jaunu koku stādiem angļu parka ierīkošanai.

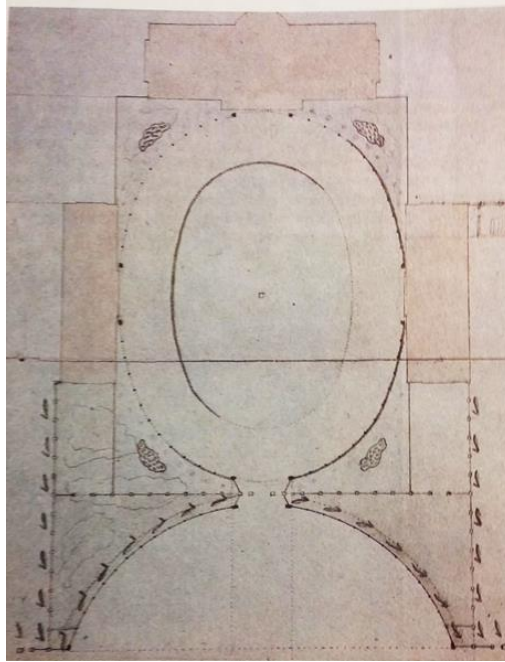

Attēls. Elejas pils galvenā fasāde ar priekšlaukumu un sfinksām, ap 20.gs.
(*Pieminekļu valdes kopija. Latvijas vēstures muzejs*)

Līdz 1806. gadam Elejas muižas centru veidoja muižas īpašnieku koka dzīvojamā māja, kalpu māja un saimniecības ēkas. Elejas pils ir klasicisma piemērs ar antīku kolonnu portiku un romantisku angļu parku. Pils ir muižas ansambļa centrs. Pils kompleksu papildināja divas saimniecības ēkas, vienā dzīvojuši kalpotāji un pils viesi, otra izmantota kā noliktava jeb klēts. Pēc 1813. gada muižas klēti pārbūvēja par teātri un otru ēku par pārvaldnieka māju. Muižas kompleksā ietilpa 19 lielas ēkas, parks, alus brūža komplekss, laidari, staļļi, vēja dzirnavas, ķieģeļu un kaļķu ceplī, dīķu sistēma, pusmuižas, birzes un 1500 hektāri zemes un meža.

Attēls. Skats no pils uz parādes laukumu. Tieši pretī aleja, kas sākotnēji bija paredzēta kā galvenais piebraucamais ceļš (<https://www.tobyns.com/elley/>)

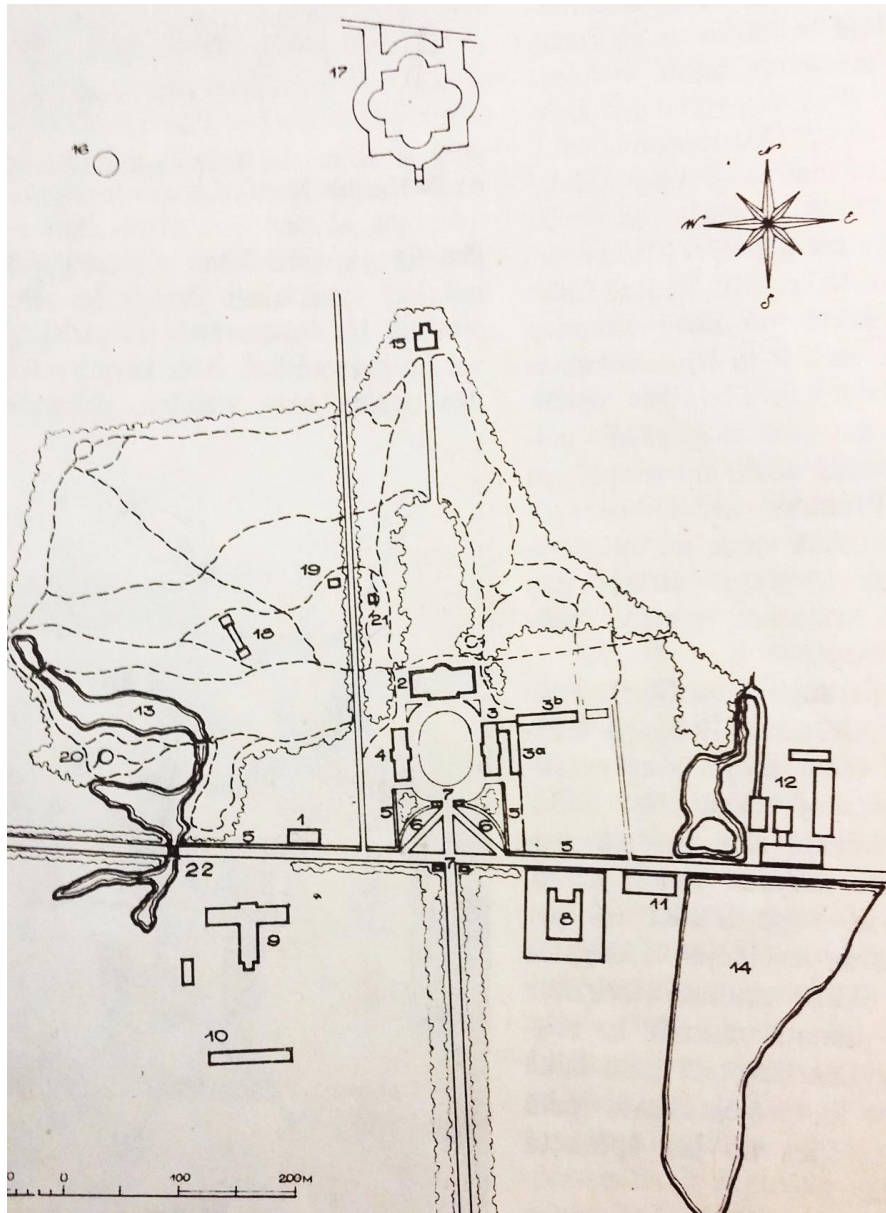

Attēls. J.G.Ā. Berlica zīmējums – Elejas pils un sānu korpusu situācijas plāns
(Latvijas Vēstures muzejs)

Berlica zīmējumā attēlotas 3 ēkas, ovāls piebraucamais ceļš ar parādes pagalmu un mūra žoga arku balsti. Laukums starp parādes laukuma vārtiem un ceļu veidots apļa segmenta formā. Vēlāk šeit izveidots perpendikulārs ceļš un divi diagonāli ceļi, kā tas redzams Elejas muižas ansambļa shēmā. Ovāla sānu trīsstūros nelielas apstādījumu grupas. Sfinksas šeit nav iezīmētas. Šeit bijuši 2 pāri sfinksu – viens pie parādes laukuma vārtiem, otrs ceļu krustojumā. Diemžēl tās sfinksu paliekas, kas redzamas pils priekšlaukumā, nav oriģinālās, bet pārvestas no kapsētas.

Attēls. Šajā vietā bijušas iepriekšējā attēlā redzamās sfinksas uz masīviem postamentiem, bet šī sfinksa ir pārvesta no Elejas kapsētas (foto Kaspars Krafts. F64
Photo Agency, 2019)

Attēls. Elejas muižas ansambļa shēma. (Rekonstrukcija 1989.g., I. Dirveiks)

1. Vecā dzīvojamā ēka. Nav saglabājusies; 2. Pils. Drupas; 3. Muižkunga māja jeb Kavalieru nams; 3a. Muižkunga mājas saimnieciskā piebūve. Nav saglabājusies; 4. Klēts jeb teātra ēka; 5. Laukakmeņu mūra žogs. Daļēji restaurēts; 6. Mazais pusloka žogs. Drupas; 7. Divi sfinksu pāri. Paliekas, 8. Liellopu kūts, vēlāk zirgu stallis, 9. Zirgu stallis; 10. Siena šķūnis, 11. Kalpu māja, 12. Brūža komplekss. Daļēji saglabājies; 13. Dīķis ar pussalu; 14. Brūža dīķis; 15. Tējas paviljons. Restaurēts; 16. Apaļais paviljons. Nav saglabājies; 17. Kapsēta; 18. Ķegļu spēles paviljons. Nav saglabājies; 19. Karoga masts. Nav saglabājies; 20. Piemineklis vecākiem; 21. Piemineklis grāfienei Dorotejai Mēdemei (dzim. Kleistai). Nav saglabājies; 22. Tiltiņš.

Pirmā pasaules kara sākumā Krievijas armijas karavīri, atkāpjoties, 1915. gada jūlijā nodedzināja 18 muižas kompleksa ēkas. Pēc tam pilij tika uzlikts pagaidu jumts, taču vētra to norāvusi. Mēdemu ģimene vasarā dzīvoja vismazāk cietušajā viesu korpusā. Pēdējais muižas īpašnieks Pauls Mēdems 1918. gadā pameta Latviju uz neatgriešanos un mira Vācijā 1939. gadā. Mēdemu ģimenes pēcnācēji dzīvo Brazīlijā. 1967. gada 29. decembrī Elejas parks tika pasludināts par republikas nozīmes arhitektūras pieminekli, taču nekādi sakopšanas vai restaurācijas darbi netika veikti. Mūsdienās

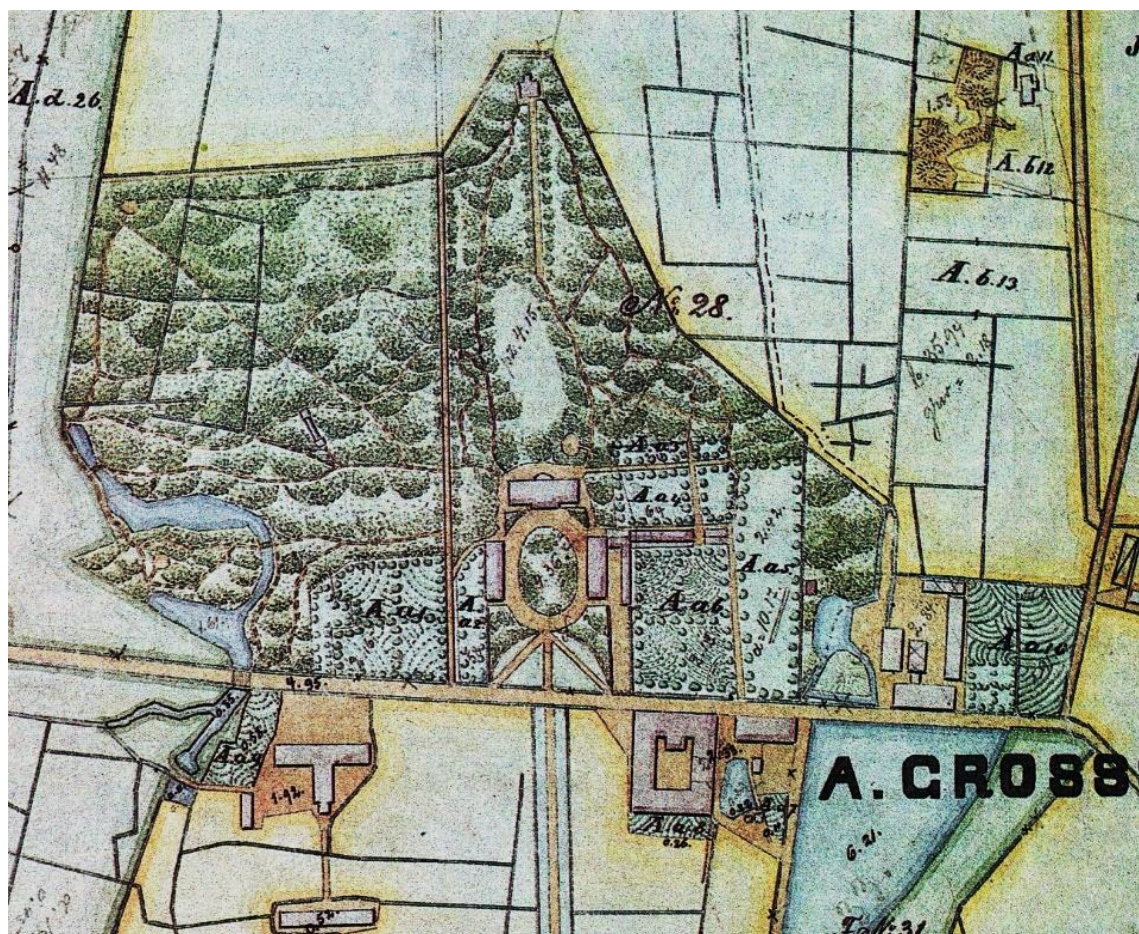
muižas ansamblis atrodas privātīpašumā, nožogots un publiski nav pieejams, nav arī sākti restaurācijas darbi.

Attēls. Elejas muižas kompleksa ēkas (foto Kaspars Krafts. F64 Photo Agency, 2019)

Parka telpiskā struktūra

Parka plānojuma vienīgais dokuments ir 19.gs. pēdējā ceturksnī veidotā Lielelejas muižas zemju karte, kurā diezgan smalki attēlots muižas ansamblis un parks.

Attēls. Fragments no Elejas muižas zemes lietošanas plāna. 19.gs. IV cet. (Latvijas Centrālais Valsts vēstures arhīvs)

Te redzams, ka centrālās daļas simetrija turpinās parkā. Aiz pils redzama paliela lauce. Angļu parkos lauce vai vairākas lauces bija obligātas. Lauce angļu parku tradīcijās ir nesimetriska. Tās uzdevums ir veidot dārza vai parka telpu, lai no pils vai pastaigu takām pavērtos plašāks skats uz parka ainavu. Skats pāri laucei turpinās alejā, kuras galā atrodas tējas paviljons. Cauri visam parkam veidota gara, taisna aleja. Ģeometriskumu var pamanīt arī augļu dārzos, kas izveidoti vairākās vietās un novadgrāvju sistēmā parka rietumu daļā. Parkam nav simetriska forma, aleja ar tējas paviljonu it kā izvirzās tālāk par kompakto teritoriju. Iespējams, ka tas rada ilūziju par lielākiem parka apmēriem. Parka dienvidrietumu stūrī Elejas upīte pārveidota par dīķi ar pussalu. Pastaigu takas savieno visus galvenos objektus un apstādījumu grupas. No parka uz dīķa pussalu ved tiltiņš. Aiz pils sānu korpusiem un garās alejas otrā pusē ierīkoti vairāki augļu un sakņu dārzi. Parkā kādreiz bijis arī tenisa laukums. Parka ziemeļpusē laucē 20. gadsimtā uzbūvēta estrāde.

Elejas parka esošās telpiskās struktūras veidošanās vēsture aizsākas ar Žanno Mēdema darbību, kas aktīvi veidoja parku un cēla muižu, pārbūvējot veco muižas kompleksu. Šajā periodā Elejas parks piedzīvo savu uzplaukumu un veidojas tā pamatstruktūra. Kūfalts Elejas muižas parkā bija uzaicināts ap 1905. gadu. Savā projektā Kūfalts bija iecerējis paplašināt parku divreiz uz ziemeļiem, stādot jaunas koku grupas, veidojot jaunu kapsētu un plašas parka lauces, jo esošā parka daļa bija samēra mežaina un ēnaina. Diemžēl šis grandiozais Kūfalta plāns nerealizējās pilnībā – parks nav paplašināts pilnā apjomā, bet parka plānojums tomēr tika koriģēts.

Pastaigu ceļu plānojumā atpazīstams Kūfalta vērienīgais rokraksts, ceļi veido lielu rādīuslu lokus, ejot cauri un savā starpā savienojot apstādījumu masīvus un grupas. Lauces ļoti plašas, tās saplūst kopā vienā ainavas telpā, gan veido atsevišķas ainavu "istabas". Galvenais objekts šajā teritorijas daļā ir Kapsēta. Kapsētas projekts, iespējams, bijis par iemeslu parka paplašināšanai. Kapsēta veidota regulārās, pat ornamentālās plāna formās. Kapsēta atrodas uz muižas kompleksa ass ar tējas namiņa aleju, taču ar Muižas ansambli un parku Kūfalts plānojis to savienot, pagarinot lielo aleju un tās galā veidojot loka ceļu uz kapsētas dienvidpuses ieeju. Arī pārējās kapsētas ieejas savienotas ar parka ceļiem. Diemžēl šī lieliskā parka daļa nav realizēta.

Attēls. G.Kūfalta Elejas parka paplašināšanas projekts. 1905. gads (Avots: *Lancmanis, I., Spārītis, O., Bruģis, D., Liepa, I., Lancmane, I., Bankiere, M.*. *Katalogs: Elejas pils. Rīga: Rundāles pils muzejs, 1992, 187 lpp.*)

Viens no raksturīgākajiem muižu parku telpiskās struktūras elementiem – atvērtā lauce, Elejā noslēdzas ar tējas paviljonu un ir izteiksmīga, plaša ar kulisēm, kur ir ne tikai koki, bet arī krūmu grupas, kas ir svarīgs telpiskās struktūras elements. Kulisēs ir ne tikai lapu koki, bet arī atsevišķas priedes, savukārt milzīgo ozolu grupa lauces noslēgumā iedod laucei lielu mērogu un vēsturiskā parka atmosfēru.

Attēls. Elejas muižas parka lauce ar tējas paviljonu (foto N.Ļitavska, 2022)

Parka robežu iezīmēšanai un angļu parka kanoniem atbilstoši Elejas upē tiek izveidots mākslīgs dīķis, citos virzienos parks saplūst ar apkārtējiem laukiem un citu izteiksmīgu ūdens elementu parkā nav. Esošais dīķis ainaviski izvijas cauri parka rietumu daļas laucēm un koku grupām.

Attēls. Elejas muižas dīķa ainava (foto N.Ļitavska, 2022)

Parka dendroloģiskais sastāvs

Pirms Kūfalta projekta no 1797. līdz 1806. gadam muižas parkā strādājuši dārznieki H.F.Larišs, Helgards, K.Ostvalds, bet vēlāk no 1807. līdz 1814. gadam parku uzturējis dārznieks Klope (*Kloppe*).

Profesionāli apsekoti un uzskaitīti Elejas parkā ir 1268 koki. No tiem 979 ir vietējās sugas un 289 ir svešzemju koki. No vietējām sugām visvairāk ir liepu, ozolu, kļavu, ošu un bērzu, mazākā skaitā ir melnalkšņi, purva bērzi, gobas, pīlādži un citi koki. No krūmiem visvairāk ir lazdu un grimoņu, ir arī ievas. Visizplatītākās svešzemju koku sugas Elejas muižas parkā ir Holandes liepa (*Tilia x europaea*), parastā zirgkastaņa (*Aesculus hippocastanum*), platlapu liepas varietāte (*Tilia platyphyllos* var. *grandiflora*), Eiropas lapegle (*Larix decidua*) un Veimuta priede (*Pinus strobus*). Vilnainā irbene nav bieži sastopama muižu parkos, te ir vairāki eksemplāri, populārāki ir filadelfi un alpu vērenes. Kādreiz bijuši arī ceriņi, tagad atrasts tikai viens krūms. Elejas muižas parkā atrodami 15 dižkoki, no kuriem 11 ir valsts nozīmes. Lielākais dižkoks ir baltā apse ar apkārtmēru 5.59 m. Veimuta priedes ir parka lepnums. Tās izceļas ar garām, skaistām skuļām un neparastiem čiekuriem.

Attēls. Elejas parka ainava ar Veimuta priedēm priekšplānā (foto N.Ņitavska, 2022)

Parka arhitektoniskie elementi

Parka ziemeļu pusē atrodas Tējas namiņš, kas ietilpst muižas ēku ansamblī un tas celts, līdz ar pils būvniecību 19. gs. sākumā. Tējas namiņa telpiskā uzbūve ir ļoti vienkārša – tā ir kvadrātveida telpa ar nelielu nišu, durvīm un lieliem logiem, kas paver skatu uz parku, kā arī nojume, kas ļāva siltajos gada mēnešos atrasties svaigā gaisā. Ilgus gadus tējas paviljons bija nopostīts, bet 2015. gadā to atjaunoja pašvaldība. „Ēkas salātzaļā krāsa uz pelēko koka kolonnu fona piešķir tai gaisīgumu, tādu nedaudz pacilātu raksturu – masīvās mūra konstrukcijas iegūst vieglumu. Tieši tāpat kā namiņa iekštelpa, kas savos zeltainajos toņos piešķir ēkai pacilājošu noskaņu,” saka restaurācijas arhitekts. Tējas namiņam ir īpaša nozīme parka kompozīcijā un funkcijā.

Attēls. Tējas namiņš ar piebūvi un Dorotejas pieminēklis

(Tējas namiņa restaurācija, 2015)

Tējas namiņā savulaik atradies pēdējās Kurzemes - Zemgales hercogienes Dorotejas pieminēklis, tā dēļ 19. gs. vidū tējas namiņš tika paplašināts un izbūvēta apsīdas piebūve. Pieminēklis izgatavots 1827. gadā, tēlnieks E. Šmits fon der Launics.

Attēls. Restaurācijas gaitā atrasti un restaurēti vēlinā ampīra stila ornamentu

(Tējas namiņa restaurācija, 2015)

Attēls. Elejas parka tējas paviljons (foto N.Ļitavska, 2022)

Pils mūra žoga arkādē iemūrēts kulta dobumakmens, viens no nedaudzajiem šāda veida pieminekļiem Latvijā. Dobumakmens, kas pieder pie kausakmeņu tipa, nezināmos laikos atvests no kādas vietas tuvējā apkārtnē un iemūrēts muižas parka žoga sienas ārpusē. Akmens redzamā daļa ir 0,57 x 0,51 x 0,16 m liela. Kausveida dobuma diametrs 16,5 cm, dziļums 9,5 cm.

Attēls. Elejas pils mūra žoga arkādē iemūrētais kulta dobumakmens
(<https://www.senvietas.lv/elejas-kausakmens/>)

Mūra žogs izteiksmīgi redzams no ceļa gar galveno pils fasādi. Pats mūra žogs daļēji ir atjaunots, un arī šobrīd turpinās restaurācijas darbi. Kādreiz pils iebraukšanu rotāja grezni kaluma vārti ar kolonām un vāzēm.

Attēls. Elejas muižas mūra žoga fragments
(foto Kaspars Krafts. F64 Photo Agency, 2019)

Saglabājušies 20. gs. sākumā veidotie muižas īpašnieku kapi, kuros nav apglabāts neviens Mēdems. Kūfalts bija izstrādājis detalizētāk kapsētas projektu. Kapsēta tapa 20. gadsimta sākumā – 1912. gadā uz salas, ko pa perimetru ieskāva plats - ar ūdeni pildīts kanāls. Kapsētai izveidoja tikai vienu ieeju un, lai uz to nokļūtu, tika uzbūvēts sfinksu apsargāts tiltiņš.

Attēls. Kapsētas tiltiņš pēc 1912. gada (<https://www.tobyns.com/elley/>)

Attēls. Ieejas vārti uz kapsētas tiltiņa (<https://www.tobyns.com/elley/>)

Vēsturiskais tilts un ieejas vārti ar stabiem un urnām ir saglabājušies līdz mūsdienām, lai gan sfinksu figūras un vārtu stabi stipri bojāti tika Pirmā pasaules kara laikā. Vēlākajos gados kapu sfinksu statujas – pārvietoja uz Elejas muižas apbūves teritoriju, kur tās, pussagruvušas, stāv vēl šodien. Apstādījumi bijuši veidoti no cirptām liepiņām, ko pašlaik grūti saskatīt. Kapsētā gan neguļ neviens no Mēdemu dzimtas – tie ir publiskie kapi, ko sauc par Parka kapiem.

Attēls. Kapsētas tiltiņš mūsdienās (foto A. Spāģe, 2022)

Pēc 1905. gada tapis arī paviljons - rotunda, kādu bija pierasts redzēt muižu parkos jau simts gadus atpakaļ – sešas toskāniskā ordera kolonnas balsta kupolveida pārsegumu. Paviljons atradās ārpus vecā parka teritorijas pašā ziemeļrietumu stūrī, kaut arī nav bijis iezīmēts Kūfalta plānā. Šādi rotundas tipa paviljoni bija sastopami daudzos Eiropas un Krievijas klasicisma laika parkos. Līdzīgi paviljoni ir arī Durbes un Remtes parkos. Tautā bija saglabājies nosaukums - Medību paviljons. Laika gaitā kupols sabrucis, kolonas vēl palikušas.

Attēls. Elejas parka paviljona - rotondas foto ap 1965. gadu un 2017. gadā
(*Is.mantojums.lv*)

Parka mūsdienu funkcionālā izmantošana

Elejas muižas parka misija ir aizsargāt un saglabāt 19. gs. ainavu veidošanas mākslinieciski arhitektoniskos un filozofiskos principus, vienlaikus kalpojot par mūsdienīgu rekreācijas vidi. Elejas muižas parks piedāvā ērti pieejamu, organizētu un izglītojošu parka vidi visām interesentu grupām. Ilgtermiņa vīzija ietver Elejas muižas parka visas teritorijas telpiski vienotu attīstību, paredzot parka ziemeļu un dienvidaustrumu daļu atjaunošanu atbilstoši parka kultūrvēsturiskajam mantojumam. Elejas muižas parkā notiek arī Jelgavas novada svētki, kas pulcina novadniekus, organizēti tirdziņi un koncerti, ekskursijas.

Attēls Jelgavas novada svētki Elejas parkā (*Jelgavas novads, 2019*)

Parka teritorijā pēc 2018. gadā izstrādātā pārvaldības un attīstības plāna (*SIA Veido Vidi, ainavu arhitekte Kristīne Dreija*) daļēji atjaunots vēsturiskais celiņu tīkls, kas papildināts ar labiekārtojuma elementiem – soliņiem un atkritumu urnām, uzbūvēts tiltiņš pāri dīķim uz pussalu. Aktīvi izmantots tējas paviljons, kur notiek dažādas svinības, kāzas, semināri.

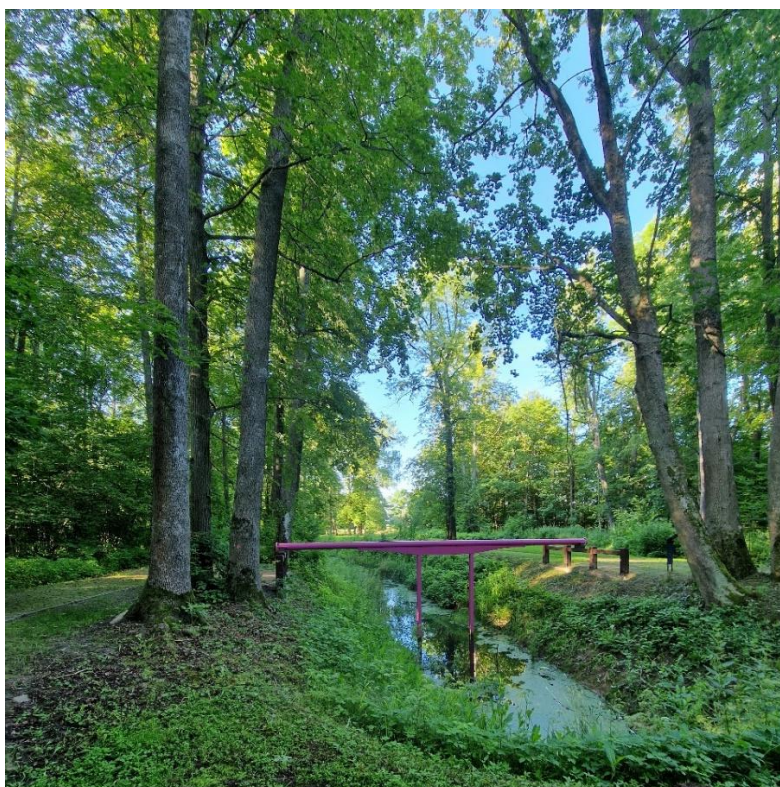

Attēls. Studentu aktivitātes un instalācijas Elejas parkā (*foto N.Ņitavska, 2022, 2021*)

Parkā izveidoti divi apmeklētājiem saistoši, interaktīvi objekti – tēlnieka Gļeba Panteļejeva skulptūra “Mīlestībai”, kuras burvība viskrāšņāk atklājas krēslas stundās, kad skulptūras iekšpusē iedegas gaismiņas un vides objekts “Saruna”, kas ļauj cilvēkiem sarunāties katram no sava ūdenstilpnes krasta.

Attēls. Studentu aktivitātes Elejas parkā (*foto N.Ņitavska, 2021*)

Attēls. Vides objekts “Saruna” (foto N.Ļitavska, 2022)

Par savu skulptūru stāsta skulptūras autors Gļebs Panteļejevs - “Veidojot sievietes tēlu, vēlējos iemūžināt mīlestības tēmu ne tikai tās gaisīgi vieglajā motīvā, bet arī ugunīgas kaisles veidolā, tā atklājot mīlestības krāsu un formu bagātību. Šoreiz apzināti strādāju ar smagnējiem un spēcīgiem materiāliem, ko reti izvēlas, atveidojot emocionālo vieglumu, tomēr tieši čuguna lējuma, tērauda un gaismas apvienojums ir spējis piešķirt skulptūrai kaisles nokrāsu. Viss darbs iemieso mīlestības tēmu - no jutekliskām sievietes līnijām līdz savstarpējai saspēlei ar skatītājiem, piešķirot satikšanās mirklim īpašu noskaņu”.

Attēls. Skulptūra “Mīlestībai”, autors Gļebs Panteļejevs (Jelgavas novada mājaslapa)

Informācijas avoti

- Elejas muižas parka apsaimniekošanas plāns. SIA Veido Vidi (2018) http://www.jelgavasnovads.lv/images/userfiles/Projekti/Datnes/I_DALA_Elejas_muizas_parka_ATTISTIBAS_strategija.docx.pdf
- Informācijas sistēma "Mantojums" <https://is.mantojums.lv/>
- Jelgavas novada mājaslapa <https://www.jelgavasnovads.lv/lv/novada-zinas/15096/elejas-muizas-parka-atklata-skulptura-milestibai/>
- Lancmanis, I., Spārītis, O., Bruģis, D., Liepa, I., Lancmane, I., Bankiere, M. Katalogs: Elejas pils. Rīga: Rundāles pils muzejs, 1992, 187 lpp.
- Latvijas Centrālais Valsts vēstures arhīvs
- Latvijas vēstures muzeja arhīva materiāli
- Projekts "Senvietas.lv" <https://www.senvietas.lv/elejas-kausakmens/>
- Tējas namiņa restaurācija (2015) <http://www.restaurators.lv/lv/2015/12/18/>
- Vēsturiskās Elejas pils fotogrāfijas. Foto Kaspars Krafts. F64 Photo Agency, 2019. <https://www.tobyns.com/elley/>
- Vēsturiskie dārzi un parki (2007) Redaktore D.Spertāle. Eiropas kultūras mantojuma dienas 2007. Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija. Izdevējs: SIA "Dardedze Hologrāfija".
- I.Lancmanis (2020) Prezentācija "Latvijas Kultūrainava senāk un tagad" https://www.lps.lv/uploads/docs_module/Latvijas_kulturainava_senak_un_tagad,%20I.Lancma%C5%86a_prezentacija.pdf

Kazdangas muižas parks

Kazdangā esošā pils un muižas ēku komplekss un parks atrodas Kurzemes dienvidu daļā, Dienvidkurzemes novadā, Kazdangas ciemā, netālu no Aizputes pilsētas. Kazdangas pils un muižas komplekss ar ēkām un parku aizņem 196 ha, kas aizņem arī lielu daļu no Kazdangas ciema un ir viens no lielākajiem un dendroloģiski bagātākajiem muižu parkiem Latvijā.

Kazdangas pils un apkārtnē

(<https://www.latvia.travel/lv/apskates-vieta/kazdangas-pils-un-parks>)

Parka veidošanās vēsture

Kazdangas pils parks ir veidojies ap Kazdangas pili un tās muižas ēku kompleksu. Parks un ēku komplekss vairākās paaudzēs piederēja bagātiem un ietekmīgiem Kurzemes baroniem Manteifeļiem. Kazdangas pils ir celta 19. gadsimtā klasicisma stilā un sākotnēji to projektējis Dž. Kvarengi, bet turpinājumā vācu arhitekts J.G. Berlics, kas ir autors arī Elejas, Mežotnes un citām muižām.

Attēls. Kazdangas pils, kavalieru nams un klēts (foto A.Spāģe, 2022)

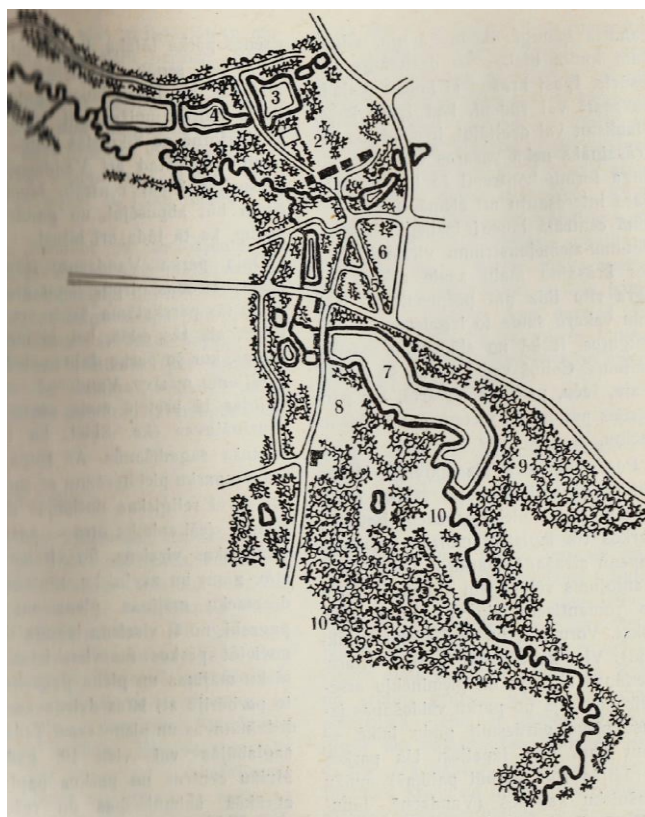
Pils ir vairākkārt cietusi un mainījusi savu ārējo veidolu dažādos vēstures posmos. Vienlaikus ar Kazdangas pili ēkas abās pusēs tika uzceltas divas būves - kavalieru nams un klēts, tādējādi veidojot klasicisma ansambli. Apbūves ansambļa sastāvā ietilpst arī kalpu māja, muižkunga dzīvojamā māja, lopbarības tornis un zirgu stallis.

1920. gadā, kad Latvijā norisinājās agrārā reforma, muižas ēkas un zeme pārgāja valsts īpašumā un no 1922. gada pilī atradās lauksaimniecības skola, 1930. gadā pils telpās izvietoja Kazdangas lauksaimniecības tehnikumu un vēlāk Kazdangas profesionālo vidusskolu. Kopš 2009. gada, kas skolu slēdza, pils telpās atrodas Kazdangas pils muzejs un tūrisma informācijas centrs.

Kazdangas pils parku sāka veidot 19. gadsimta sākumā kā ainavu parku. Pirmos parka plānus visticamāk veidojis arhitekts J.G. Berlics vienlaikus ar pils būvniecības plāniem. 19. gadsimta beigās tos papildinājis vācbaltiešu parku un dārzu arhitekts Barons Valters fon Engelhardtts. Nav saglabājušies parka plāni vai vēsturiskas liecības par G. Kūfalta iesaisti šī parka pārplānošanā, bet dažādos avotos Kazdangas parks ir minēts Kūfalta darbu sarakstā un arī dabā vēl joprojām ir saskatāms Kūfalta rokraksts.

Parka telpiskā struktūra

Parka struktūru veido divas parka daļas, parka ziemeļu daļa ap Kazdangas pili un dienvidu daļa ap dzirnavu dīķi. Abas parka daļas savstarpēji šķeļ autoceļš, bet savieno aleja, kas vizuāli un fiziski noslēdzas ar Kazdangas pili. Cauri parkam vijas Alokstes upe.

Attēls. Kazdangas parka shēma (no I. Janelis grāmatas "Vecie lauku parki")

1-pils; 2-centrālā lauce; 3-Zēnu dīķis; 4-Meiteņu dīķis; 5-galvenā aleja; 6-bijušās ražošanas ēkas; 7-Dzirnavu ezers; 8-kapi; 9-Šēfera birzs; 10-Valātas parks.

Parka plānošanas pirmsākumos Manteifeļi likuši izveidot pastaigu taku, celiņu, soliņu un tiltiņu sistēmu, kā ainaviskajam parkam. Parks ir veidots angļu stilā, kam raksturīgs brīvs plānojums un radoši pārveidoti dabas motīvi. Parka centrālais objekts ir pils un tās apbūve, pils priekšdārzs ir veidots simetrisks, kas laika gaitā ticis pārveidots, un tajā, visticamāk, ir bijuši krāšņi stādījumi, kuri līdz mūsdienām nav saglabājušies. Aiz pils atrodas brīva lauce, kas tikusi pārveidota par stadionu, kad pils ēkā atradās skola. Potenciāli skats aiz pils esošas lauces ir bijis atklāts, jo aiz lauces ir dīķu sistēma, kas būtu labi redzama no pils iekšienes, ja apaugums neaizsegtu skatu līnijas.

Lauce aiz Kazdangas pils (foto. A.Spāģe, 2022)

Dīķi veidoti kā zivju dīķi, dīķu sistēmā ietilpst Zēnu dīķis un Meiteņu dīķis, kā arī vēl divi nenosaukti dīķi, kuriem ir regulējams ūdens līmenis, attiecīgi dažādos periodos tie var mainīt savu izskatu.

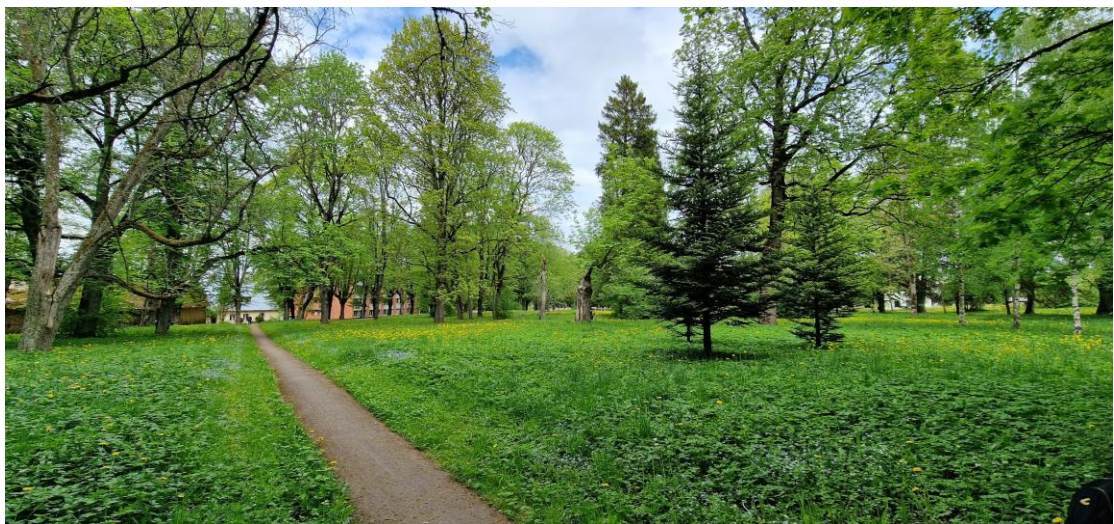
Attēls. Meiteņu dīķis (foto A. Spāģe, 2022)

Caur dīķu sistēmu ved dambis un ap tiem pastaigu ceļi ar seniem un izteiksmīgiem kokaugu stādījumiem. Parka daļa aiz dīķu sistēmas izteikti nodala atsevišķu privātāku, romantiskāku ainavtelpu. Celiņu sistēma ved caur senajām baronu kapenēm, ainavisku mežainu parka daļu, kas savienojas ar parka centrālo asi - liepu aleju, kas veido galveno skatu un kustību virzienu.

Attēls. Galvenā ass un liepu aleja uz Kazdangas pili (foto K.Vugule, 2022)

Parka centrālā daļa starp pili un parka dienvidu daļu ir ar izteiktu ģeometriju un taisniem pastaigu ceļiem, kas savienojas ar parka dienvidu daļu. Šī parka daļa ir izteikti atšķirīga no citām daļām, kas plānotas angļu stilā. Ģeometrisku formu celiņi un asis savieno muižas kompleksa ēkas, kas pilda vairāk funkcionālu, ne tikai estētisku funkciju. Šajā daļā atrodas vairāki dendroloģiski vērtīgi koki un aleju sistēma, ar brīvām laucēm starp pastaigu ceļiem.

Attēls. Parka centrālā daļa ar lauci (foto A. Spāģe, 2022)

Parkā ir plašs pastaigu taku un celiņu tīkls ar skaņu un skatu punktiem. Parka dienvidu daļā ap dzirnavu dīķi ir izteiktas ainaviskas skatu līnijas, līkumoti pastaigu ceļi, kas ved pie dažādiem arhitektoniskiem un dabas elementiem.

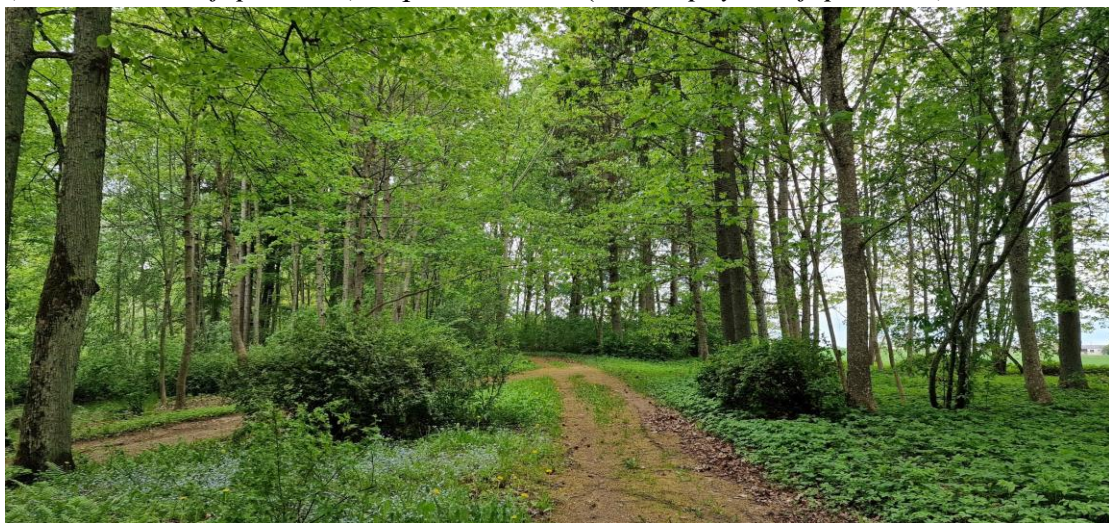
Attēls. Kazdangas dzirnavu dīķis un dzirnavas
(<https://www.redzet.eu/gotobaltic/novadi/aizputes-novads/dabas-objekti>)

Centrālā ass savieno pils ēku ar kapiem parka dienvidu daļā. Galvenais parka dienvidu daļas elements ir dzirnavu dīķis un dzirnavu ēka uz Alokstes upes.

Parka dendroloģiskais sastāvs

Parks ir izteikti bagāts ar dažādām kokaugu sugām, dažādos avotos minēts dažāds parkā sastopamo sugu skaits - aptuveni ap 240 kokaugu sugas, no kurām vairāk nekā puse ir svešzemju sugas.

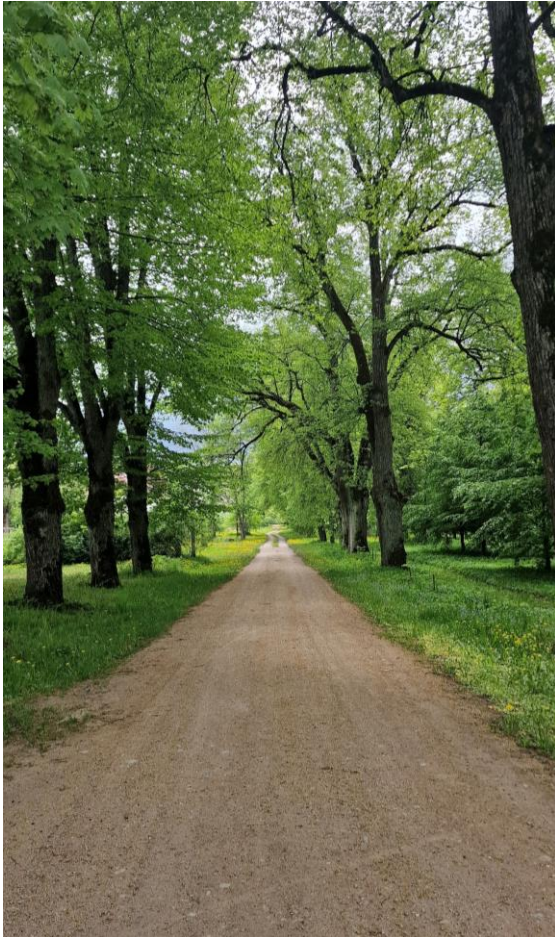
Kazdangas parka teritorijā, protams, dominē vietējo sugu lapu koki - parastā liepa (*Tilia cordata*), parastais ozols (*Quercus robur*), parastā kļava (*Acer platanoides*), parastais osis (*Fraxinus excelsior*). Parka svešzemju sugu sortimentu papildina, piemēram, Eiropas lapegle (*Larix decidua*), sarkanais ozols (*Quercus rubra*), parastais dižskābardis (*Fagus sylvatica*), kalnu kļava (*Acer pseudoplatanus*), platlapu liepa (*Tilia platyphyllos*), balzama baltegle (*Abies balsamea*) un citas svešzemju kokaugu sugas. No Latvijā reti sastopamām svešzemju koku sugām parkā sastopamas Sārdženta ābele (*Malus sargentii*), Ķīnas kadiķis (*Juniperus chinensis*), Japānas korķakoks (*Phellodendron japonicum*), Japānas katsura (*Cercidiphyllum japonicum*) u.c..

Attēls. Krūmu stādījumi, kas veido parka struktūru (foto A.Spāģe, 2022)

Parka dendroloģiskā daudzveidība ir pārsteidzoša, taču pēc dabas datu pārvaldības sistēmas "OZOLS" datiem parku papildina arī 51 izcila parka rota - dižkoki - Eiropas

lapegle (*Larix decidua*), parastā priede (*Pinus sylvestris*), parastais ozols (*Quercus robur*), parastais osis (*Fraxinus excelsior*), parastā kļava (*Acer platanoides*), lapegles suga (*Larix sp.*), parastais skābardis (*Carpinus betulus*), pelēkais riekstkoks (*Juglans cinerea*), Holandes liepa (*Tilia europaea*), balzama baltegle (*Abies balsamea*), sarkanais ozols (*Quercus rubra*), parastā liepa (*Tilia cordata*), kalnu kļava (*Acer pseudoplatanus*), Eiropas baltegle (*Abies alba*), menzīsa duglāzija (*Pseudotsuga menziesii*), melnā priede (*Pinus nigra*), Eiropas dižskābardis (*Fagus sylvatica*).

Attēls. Aleja parka centrālajā daļā
(foto A.Spāģe, 2022)

Attēls. Dižkoks - baltegle
(foto A.Spāģe, 2022)

Parka jaunākie seno laiku stādījumi varētu būt veidoti ap 1914. gadu, visticamāk pēc Kūfalta ieteikumiem, arī koku sugu daudzveidība atbilst Kūfalta parku plānošanas pamatprincipiem. Gadiem ejot, parks nav pārveidots, bet paplašināts un papildināts ar jauniem stādījumiem, jo ne visi stādījumi no pagājušā gadsimta izdzīvojuši līdz mūsdienām.

Parka arhitektoniskie elementi

Parka bagātību sarakstā ietilpst ne tikai dendroloģiskās vērtības, bet arī dažādi arhitektoniskie elementi, kas izvietojas visā parka teritorijā. Galvenais arhitektoniskais elements uzreiz aiz Kazdangas pils un muižas apbūves ir akmens tilts pār Alokstes upi.

Attēls. Akmens tilts pār Alokstes upi

(<https://www.redzet.eu/travel/apskates-vietas/tilti/kazdangas-mura-velvju-tilts>)

Tilts tika būvēts 1840. gadā, un tas ir augstākais laukakmens trīslaidumu mūra velvju tilts Kurzemē. Tā garums ir 57 metri un augstums 5.1 metrs. Tilts ir kā galvenās liepu alejas turpinājums līdz pils ēkai. Uz tilta atrodas granīta stabiņi ar dzelzs ķēdēm un dekoratīviem rotājumiem. Mūsdienās ķēdes uz tilta ir no jūrniecības, bet oriģinālo ķēžu posms apskatāms Kazdangas pils muzejā.

1914. gadā tika pabeigtas Mantifeļu dzimtas kapeņes, virs kurām tika izveidots paaugstinājums, kas saglabājies līdz mūsdienām. Vēsturiski uz paaugstinājuma atradušās kapu plāksnes ar aizgājēju datiem, kuras 1950. gadā tika novāktas, un vēlāk tās liekot atpakaļ, to sākotnējās atrašanās vietas vairs nav precīzas.

Attēls. Skats uz ozolu aleju un kapeņu paaugstinājumu

(<https://zudusilatvija.lv/objects/object/414/>)

Parka dienvidu daļā atrodas laukakmeņu grotā, kas celta 1914. gadā. Barons Manteifels bija iemīļojis šo atpūtas vietu, lai dzertu tēju un leģendas vēsta, ka grotas akustika ir bijusi tik laba, ka ir bijis iespējams dzirdēt visu, ko runā pilī.

Attēls. Laukakmeņu grotā (<https://visitaizpute.lv/place/grota/>)

Parka teritorijā atrodamas arī dažādas piemiņas vietas - Fricim Brīvzemniekam, Māteru Jurim, Terora upuriem u.c.

Parka mūsdienu funkcionālā izmantošana

Mūsdienās parks ir nozīmīgs dabas un kultūrvēsturisku objektu tūrisma galamērķis, kurš tiek labi apsaimniekots un attīstīts. 2017. gadā tika noslēgts līgums par parka ainavisko, kultūrvēsturisko, dendroloģisko un dabas vērtību novērtējumu, lai pretendētu uz aizsargājama dendroloģiskā stādījuma statusu.

2018. gadā pāri dzirnavu dīķim tika izveidota 190 metrus gara pastaigu laipa, kas tagad ir kļuvusi par iecienītu dabas objektu gan vietējiem iedzīvotājiem, gan tūristiem.

Attēls. Kazdangas dzirnavu dīķa pastaigu laipa
(<https://www.delfi.lv/turismagids/latvija/kazdangas-parka-pastaigu-taka-ar-putn-verosanas-torni-un-laipu-pari-ezeram.d?id=53750657>)

Parkā esošie dendroloģiskie stādījumi ir labi saglabājušies un vēl šodien nes liecības par 19.-20. gadsimta laika parka stādījumiem. Taču norisinās pakāpenisks darbs pie stādījumu atjaunošanas un attīstības, parka teritorijā ienesot arvien jaunas augu sugas un stādījumus.

Laika gaitā pils un muižas komplekss ir piedzīvojis dažādas pārmaiņas, taču parka struktūra un veidols vēl šodien ir skaidri nolasāms un parkā esošās vērtības saglabāsies vēl nākamajām paaudzēm.

Izmantotie avoti:

- Aizputes pilsētas un apkārtnes interneta vietne. <https://visitaizpute.lv>
- Dabas datu pārvaldības sistēma. <https://ozols.gov.lv/pub>
- Dendroloģiskās izpētes dati no Kazdangas tūrisma informācijas centra
- I. Janelis grāmata "Vecie lauku parki", 1981
- Kazdangas dzirnavu dīķa pastaigu laipa. <https://www.delfi.lv/turismagids/latvija/kazdangas-parka-pastaigu-taka-ar-putnu-verosanas-torni-un-laipu-pari-ezeram.d?id=53750657>
- Kazdangas dzirnavu dīķa pastaigu laipas izveides projekts <https://lrpartneriba.lv/realizetie-projekti/elfla-sabiedriska-labuma-projekti/dabas-turisma-infrastrukturas-izveidosana-kazdangas-parka-teritorija/>
- Latvia travel vietne. <https://www.latvia.travel/lv/apskates-vieta/kazdangas-pils-un-parks>
- Pamatojums teritorijas "Kazdangas muižas parks" dendroloģiskā stādījuma statusa piešķiršanai. https://tapportals.mk.gov.lv/attachments/public_participation/e15bfe67-bb9a-4b68-9489-183b0464322b/download
- Vietne Letonika. <https://www.letonika.lv/groups/default.aspx?id=2694622&g=3&r=>
- Vietne Redzet.eu. <https://www.redzet.eu/travel/apskates-vietas/tilti/kazdangas-mura-velvju-tilts>

Pelču muižas parks

Pelču muižas pils ēka un tai pieguļošais parks atrodas Kurzemes centrālajā daļā, Kuldīgas novadā, Pelču ciemā. Muižas komplekss un parks veido Pelču ciema kodolu, un kopējā parka platība ir 9,2 hektāri.

Parka veidošanās vēsture

Parka centrālais objekts ir Pelču muižas pils, kas celta no 1903.-1904. gadam, pēc arhitekta Vilhelma Neimaņa projekta. Pils uzskatāma par vienu no senākajām un skaistākajām jūgendstila ietekmes pilīm Latvijā, kas vēlāk pielāgota skolas vajadzībām. Pelču muižas pils un parka kompleksā mēģināts lauzt senās tradīcijas, pili novietojot aiz centrālā parādes laukuma un tālāk no saimnieciskajām un ražošanas ēkām.

Attēls. Pelču muižas pils ēka ap 1910. gadu
(<https://zudusilatvija.lv/objects/object/1842/>)

Pelču muižas sākotnējie īpašnieki līdz 1920. gadam bija firstu fon Līvenu dzimtas pārstāvji, bet pēc tam muiža piederējusi dažādiem īpašniekiem, no kuriem pēdējie bijuši fon Heikingi.

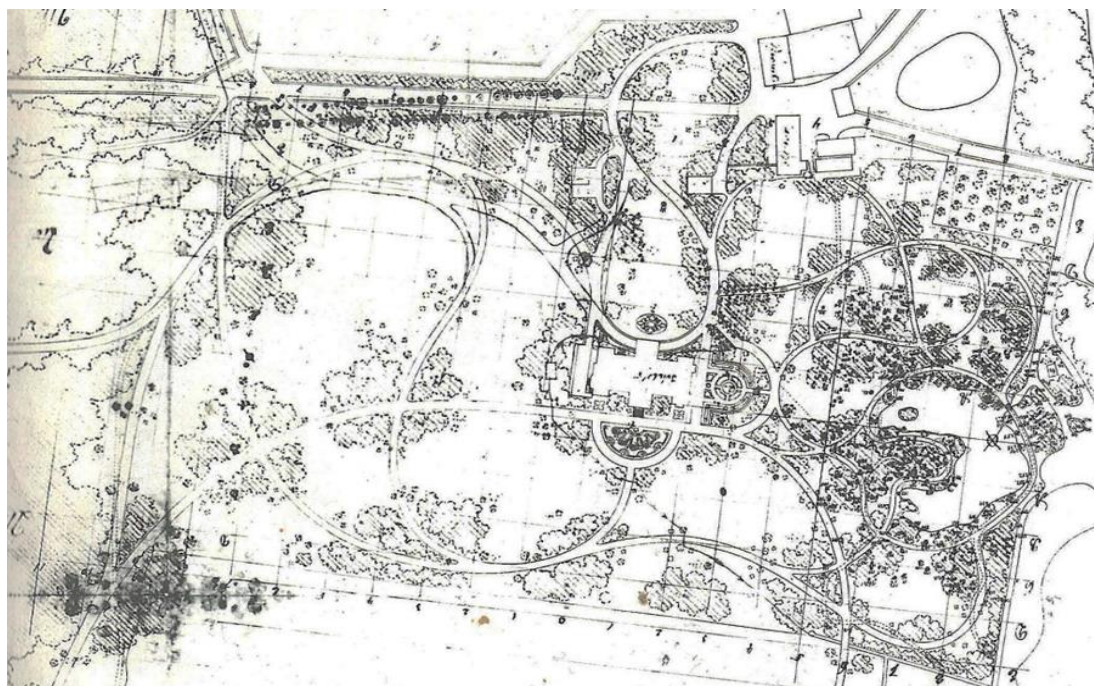
Attēls. Pelču muižas pils 2022. gadā (foto A. Spāģe, 2022)

1920. gada dokumentos muižas apbūves kompleksā ietilpa vairāk kā 30 dažādas ēkas, līdz mūsdienām parka daļā atrodas trīs bijušā muižas kompleksa ēkas - pils, jeb kungu māja, muižas ledus pagraba ēka un muižas stallis.

Attēls. Pelču muižas ledus pagraba ēka
(<https://www.pilis.lv/act/castls-manors/castle-popup?id=82>)

Parks šajā teritorijā atradies jau 19. gadsimta sākumā, jo 1870. gadā jau tika konstatēti lieli dižskābārži. 1902. gadā parkam tika izstrādāts rekonstrukcijas projekts, ko izstrādāja Georgs Kūfalts, respektējot esošos stādījumus tika veidota parka telpiskā struktūra un papildināti stādījumi.

G. Kūfalta izstrādāts Pelču muižas rekonstrukcijas un paplašināšanas plāns 1902. gads
(no I. M. Janelis, *Latvijas muižu dārzi un parki*)

Parka telpiskā struktūra

Parka teritoriju no ziemeļiem un rietumiem norobežo vietējas nozīmes autoceļi, no dienvidiem Pelču speciālās internātskolas teritorija un no austrumiem kādreizējo zivju dīķu un kanālu sistēma. Parks veidots kā brīva plānojuma ainavu parks, bet ap Pelču

pili veidoti regulāri parteru tipa stādījumi. 1904. gadā izveidoja divas pusapaļas un simetriskas stādījumu dobes, ko veidoja ziedu un krūmu kompozīcijas un dažādu krāsu oļu un grants joslas. Mūsdienās stādījumu dobjū krāšņums un izmērs ir mazinājies, jo tas prasa līdzekļus un rūpīgu kopšanu.

Attēls. Pils ziemeļaustrumu pusē daļēji saglabājies neliels barokāls parteris
(<https://web.archive.org/web/20161102042451/http://www.panoramio.com/photo/114511012>)

Kūfalta 1902. gada plānā pils priekšā uz ziemeļiem paredzēta neliela lauce, kas nolasāma ainavā vēl šodien. Taču Kūfalta plānā parādās vēl viena ēka uz ziemeļiem no pils, kura mūsdienās vairs neeksistē un līdz ar to ceļu plānojums ir mainījies un lauce ir plašāka.

Attēls. Lauce pils priekšā, skats no pils galvenās ieejas (foto A. Spāģe, 2022)

Parka rietumu daļa Kūfalta plānā veidota ar lielām laucēm un atvērumiem, plašiem klajumiem un nelielām koku grupām, kas izvietotas tieši pastaigu ceļu krustpunktos un veidotu ainavas intrigu. Mūsdienās no parka rietumu daļas pastaigu ceļiem un plašumiem maz kas ir pamanāms un saglabājies. Kokaugu apaugums ir palielinājies, zaudējot parka rietumu daļas lauces un atvērību.

Attēls. Skats uz parka rietumu daļu, kur koku apauguma dēļ plašās lauces samazinās (foto A. Spāģe, 2022)

Attēls. Laucē esošā lapegle un iekārtotās vingrošanas iekārtas skolas vajadzībām (foto K. Vugule, 2022)

Parka austrumu daļa ir ar izteikti lielāku apaugumu un koku stādījumiem, kas tā bija paredzēts jau Kūfalta plānojumā. Mežainā parka daļa iekļauj dīķi ap kuru Kūfalts bija paredzējis vairākus pastaigu ceļus tiešā dīķa tuvumā, mūsdienās no plašā celiņu tīkla ir saglabājušies vien daži.

Attēls. Parka dīķis (foto K. Vugule, 2022)

Attēls. Dīķī esošā saliņa un avots (foto K. Vugule, 2022)

Dīķī veidojas lielāka pussala un viena maza saliņa, uz pussalas veidojas lielu koku paēna, bet uz salas atrodas atpūtas vieta ar soliņu.

Attēls. Saliņa ar atpūtas vietu (foto K.Vugule, 2022)

Pils dienvidos gan Kūfalta projektā, gan mūsdienās iezīmējas liela lauce ar izciliem kokaugu eksemplāriem, taču izteiksmīgie pastaigu ceļi vistīcamāk starpkaru laikā tika iznīcināti. Taču izteiksmīgā lauce veido izcilas skatu līnijas uz pili un laucē esošajiem stādījumiem.

Attēls. Lauce pils dienvidu pusē (foto A. Spāģe, 2022)

Ainaviska pāreja no koku masīviem uz laucēm veidota ar koku grupu un soliteru stādījumiem, kas organiski veido parka struktūru.

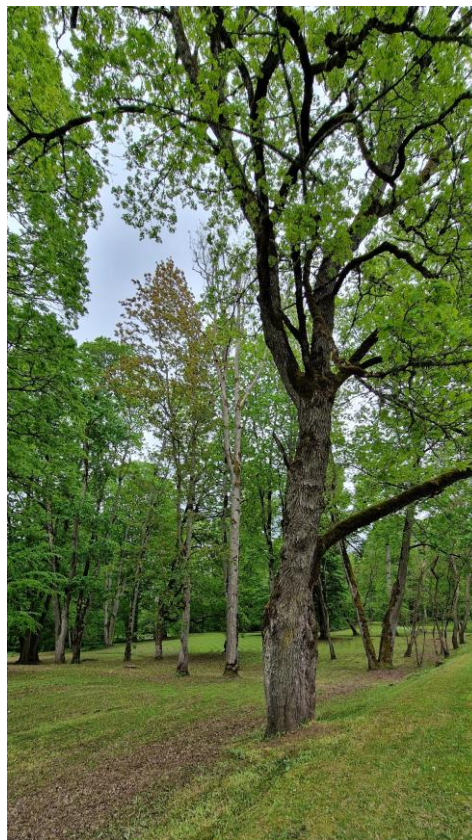
Parka dendroloģiskais sastāvs

Parka apstādījumu struktūrā dominē lauces, ko ieskauj vienas sugas kokaugu stādījumi - liepas, zirgkastaņas, dižskābārži. Atvērtajās parka daļās izceļas koku grupas un

atsevišķi soliteri - Menzīsa duglāzija (*Pseudotsuga menziesii*), kalnu kļavas (*Acer pseudoplatanus*), parastais ozols (*Quercus robur*), u.c..

Attēls. Dižkoks - kalnu kļava (*Acer pseudoplatanus*) (foto K. Vugule, 2022)

Attēls. Koku stādījums parka austrumu pusē (foto A. Spāģe, 2022)

Parka austrumu daļā ap dīķi, kur veidojas mežainākā parka daļa, dominē lapu koku stādījums - liepas, dižskābārži, ozoli, kas veido ēnainu vidi un zemsedzē bagātīgi aug meža vizbuļi, vijolītes, mugurenes un maijpuķītes. Diemžēl nepareizas apsaimniekošanas dēļ, kas izpaužas kā bieža pļaušana arī parka blīvāk apstādītajās daļās, dažādas zemsedzes augu sugas ir iznīcinātas un nespēj attīstīties, kas parkam samazina ainavisko vērtību. Arī krūmu stādījumu grupas ir likvidētas, kas parkā vizuāli un fonētiski nenoslēdz parka robežas un neveido atsevišķas telpas.

Dendroloģiskā apsekošana 2013. gadā konstatējusi 47 kokaugu sugas - vietējās koku sugas: kļava, āra bērzs, lazda, osis, ieva, egle, priede, ozols, apse, pīlādzis, liepa un vīksna. Eksotiskas koku sugas - Sibīrijas baltegle (*Abies sibirica*), Eiropas lapegle (*Larix decidua*), Benksa priede (*Pinus banksiana*) un Veimuta priede (*Pinus strobus*), zilganā duglāzija (*Pseudotsuga menziesii* var. *glauca*), Pensilvānijas osis (*Fraxinus pennsylvanica*), pelēkais riekstkoks (*Juglans cinerea*), vēlīnā ieva (*Padus serotina*), baltā apse (*Populus alba*), balzama apse (*Populus balsamifera*), smaržīgā apse (*Populus suaveolens*), baltā robīnija (akācija) (*Robinia pseudoacacia*), Holandes liepa (*Tilia x vulgaris*), Anglijas goba (*Ulmus procera*).

Pēc dabas datu pārvaldes sistēmas OZOLS datiem parkā atrodas arī 14 dižkoka statusā esoši koki - parastā zirgkastaņa (*Aesculus hippocastanum*), parastā liepa (*Tilia*

cordata), parastais dižskābardis (*Fagus sylvatica*), kalnu kļava (*Acer pseudoplatanus*), parastais ozols (*Quercus robur*) un sarkano ozolu (*Quercus rubra*) grupa.

Attēls. Pils dienvidu fasāde ar rožu dobi (<https://www.fotovietas.com/2018/08/pelcu-muizas-pils.html>)

Parka dienvidu pusē esošajā apstādījumū dobē augušas krāšņas svešzemju rožu šķirnes, mūsdienās rožu dobe ir saglabājusies, taču tās izmērs ir daudz mazāks, nekā Kūfalta plānotajā projektā.

Parka arhitektoniskie elementi

Muižas īpašnieks kādā laika posmā ir vēlējies uzbūvēt mūra žogu ap parku, 500 metri tika arī uzbūvēti, no kuriem tikai neliela daļa ir skatāma mūsdienās.

Attēls. Parka žoga palieku fragments (foto K.Vugule, 2022)

Kopumā parkā nav daudz arhitektonisku elementu, piesaistes punktu vai atpūtas vietu, kas parku noteikti varētu padarīt pievilcīgāku vietējiem iedzīvotājiem un apmeklētājiem.

Parka mūsdienu funkcionālā izmantošana

Mūsdienās pils ēkā atrodas Pelču pagasta bibliotēka, Pelču speciālā internātpamatskola - attīstības centrs. Parkā izvietotas sporta iekārtas skolas vajadzībām, kas vizuāli parka uztveri neapgrūtina.

Parkā esošais dīķis ar tur esošajiem avotiem un augu daudzveidību šobrīd kalpo kā izglītojoša vide skolniekiem un citiem interesentiem.

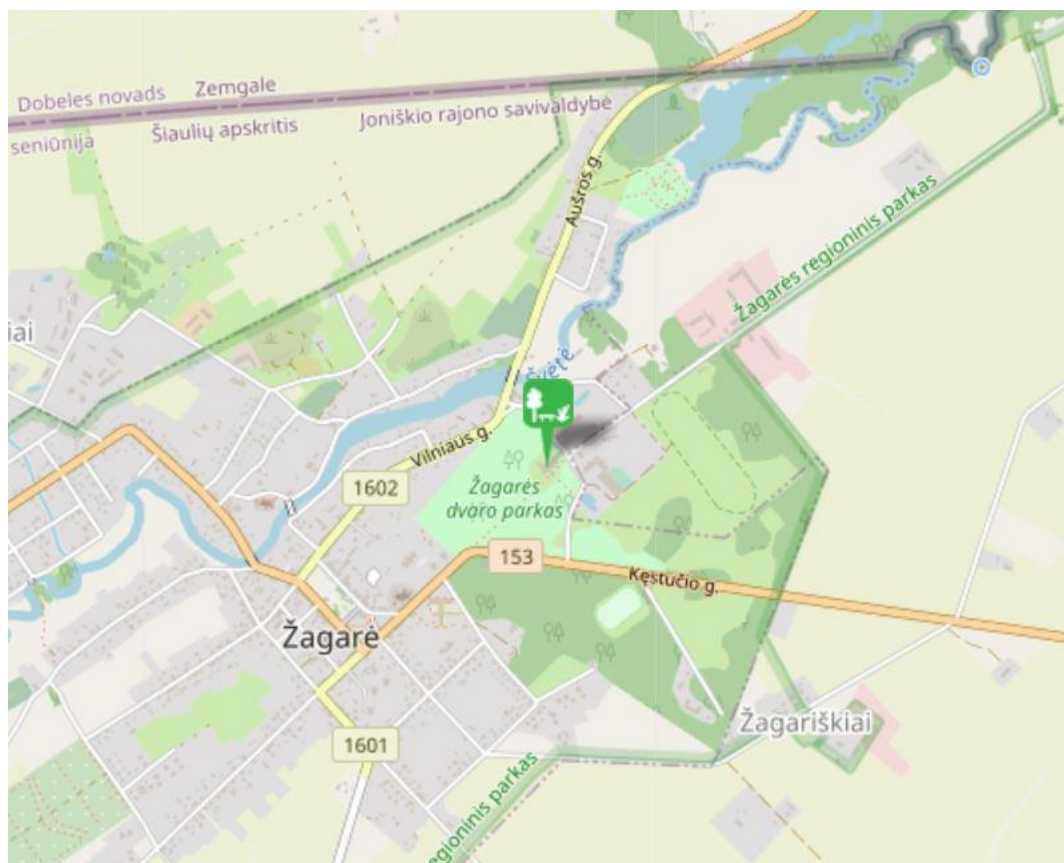
Parkam būtu nepieciešama rekonstrukcija vai vismaz izstrādāts attīstības un uzturēšanas plāns, jo šobrīd parkā notiek pārāk intensīva pļaušana, kas nav nepieciešama tādās platībās un visā parka teritorijā, kā arī parkā būtu nepieciešams atjaunot krūmu stādījumus, lai vizuāli un fiziski nodalītu parka telpas. Izveidojot attīstības un uzturēšanas plānu būtu iespējams parku atjaunot un uzturēt atbilstoši vēsturisko parku kopšanas principiem un iegūstot augstākas kvalitātes publisko ārtelpu.

Izmantotie avoti

- Dabas datu pārvaldības sistēma. <https://ozols.gov.lv/pub>
- Latvijas piļu un muižu mājaslapa. <https://www.pilis.lv/act/castls-manors/castle-popup?id=82>
- Pelču muižas pils attēli, vietne Fotovietas.com <https://www.fotovietas.com/2018/08/pelcu-muizas-pils.html>
- Pelču muižas pils fotoattēli un tūrisma informācija. https://www.redzet.eu/photo/pelcu-muizas-pils-V-558-19/view/Pel%C4%8Du_mui%C5%BEa
- Pelču pils kompleksa un pils parka vienotās attīstības koncepcija, SIA Arhitektes Ināras Caunītes birojs, Rīga, 2013.
- Platformas Facebook domubiedru grupa par Latvijas pilīm un muižām. <https://www.facebook.com/groups/muizas.pilis/>
- Vēsturisko fotoattēlu krātuve. <https://zudusilatvija.lv/objects/object/1842/>
- Vietne Mantojums.lv. <https://is.mantojums.lv/8753>

Žagares muižas parks

Pats parks aizņem vairāk nekā 63 ha un atrodas Latvijas – Lietuvas pierobežā, nelielas apdzīvotas vietas – Žagares, austrumu daļā Lietuvā. Tā arī ir daļa no Mūša – Nemunēlis dabas teritorijas un Žagares nacionālā parka daļa, kas šobrīd arī saimnieko parkā. Parkā šobrīd aktīvi notiek rekonstrukcija, bet 2013. gadā veikta vēsturiskā izpēte un izstrādāts tehniskais projekts parka rekonstrukcijas darbiem.

Attēls. Situācijas kopplāns (https://www.celotajs.lv/en/e/map/zagares_parks?4#close)

Parka veidošanās vēsture

Žagares parka vēsture saistās ar Krievijas carienes Jekaterinas II valdību 18.gs. beigās Žagare bija uzdāvināta Platonam Zubovam. Vēlāk, 19.gs., Žagares muiža nokļuva pie Nariškina ģimenes, kad grāfs Dmitrijs Nariškins 1858. gadā atpirka muižu. Viņš aktīvi pārbūvēja muižas kompleksu, to paplašinot ar vērienu. Nariškina valdīšanas laikā uzbūvēja jaunu kungu māju un pārveidoja par angļu stila rezidenci, uzcēla vērienīgus zirgu stallus, kas ir viena no iespaidīgākajām ēkām gan apjoma, gan arhitektūras ziņā visā kompleksā. Saglabājušās arī citas muižas kompleksa būves – alus darītava, dārznieka māja, dzirnavas, pienotava, trīs sargu namiņi, sarkano ķieģeļu angļu kotedžu stila mājas. Šajā periodā populārais angļu stils kļuva par Žagares muižas jauno veidolu, kur arī darbojās Georgs Kūfalts.

Attēls. 1921. gada Žagares muižas plāns (*Lietuvos centrīnis valstybas archyvas. Žemes Ukio ministerijos žemes tvarkymo departamento fondas*)

Vēlāk muižas pils pārdzīvojusi vairākas pārmaiņas un saimniekus - pagājušajā gadsimtā tajā bijusi skola, tad - speciālās skolas kopmītne un vēl pēc kāda laika - veco ļaužu pensionāts. Muižas centrālās ēkas rekonstrukcija sākās 2011. gadā, šobrīd ēka ir krāšņa pērle ne tikai muižas kompleksā, bet arī visas pilsētas mērogā, ar laikmetam atbilstošu interjeru un dažādām ekspozīcijām. Starp citu, viena no īpašajām ekspozīcijām ir veltīta Georgam Kūfaltam – te ir iespēja pašam plānot Žagares parku, izzināt, kādus augus lietoja parkā tajā laikā Kūfalts, kā arī virtuālās realitātes brillēs izstaigāt muižas ēkas telpas, pabūt Kūfalta kabinetā.

Attēls. Žagares parka centrālās daļas virsskats (<https://visitzagare.lt/lv/galerija/#Galerija>)

PARKO TVARKYMO PAGRINDINIS BRĖŽINYS

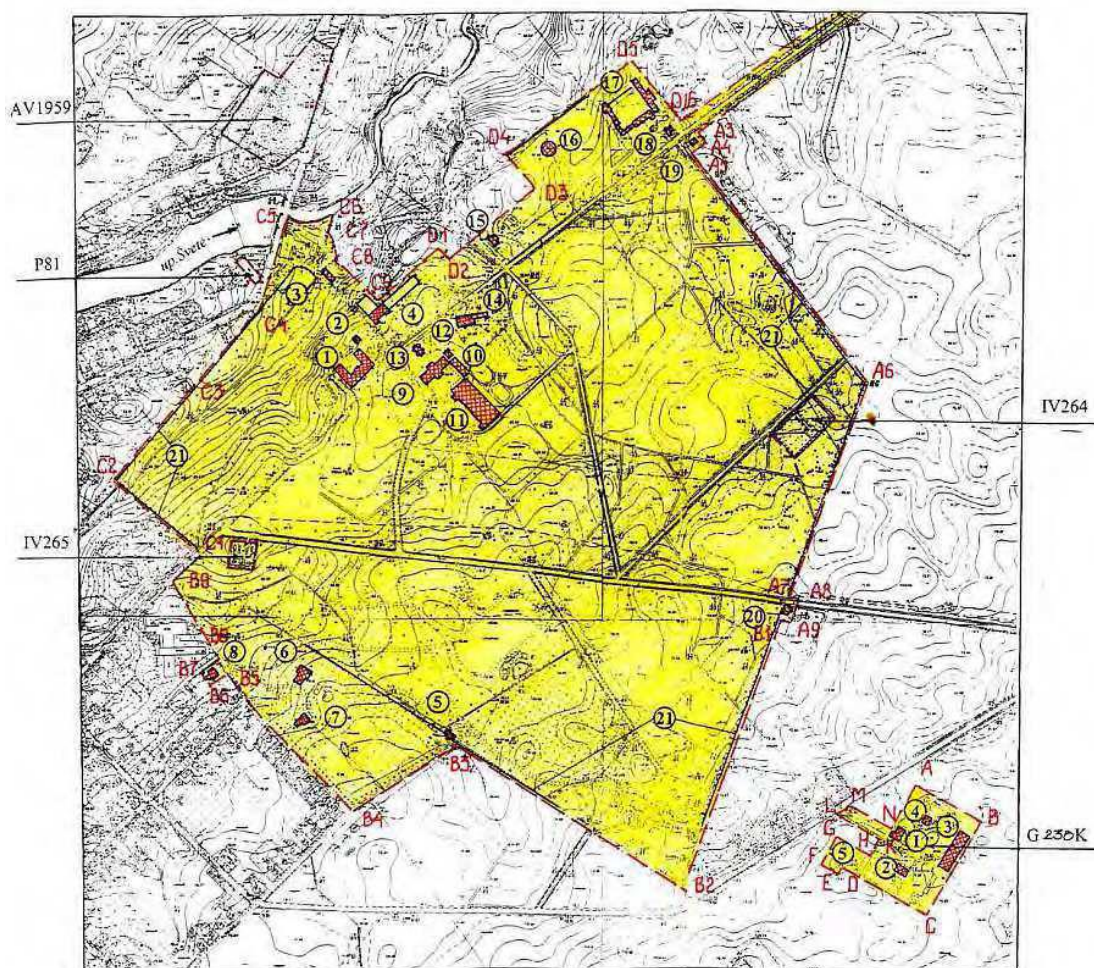
ŽAGARĖS DVARO BŪDYBOS PASTATŲ EKSPLIKACIJA		ŠIŲ DARBŲ ČIŠMĖIŲ NAUJAMŲ PROJEKTUOJAMI OBJEKTAI		DANGIOS	
1. Pirmas	12. Sankelė	22. Vėlyų namai	23. Vėdinimas	1. Aukštis	1. Aukštis
2. Laidė	13. Kūdikių namas	24. Šešėnės	24. Šešėnės	2. Grėntynys	2. Grėntynys
3. Namas	14. Sodninko namas	25. Žirnių vėdinimas	25. Žirnių vėdinimas	3. Šviesos šaltinis lokaliam aptarnaujamam transportui	3. Šviesos šaltinis lokaliam aptarnaujamam transportui
4. Pieninė	15. Auksinių namas	26. Riegančių pėva	26. Riegančių pėva	4. Dviračių kelas	4. Dviračių kelas
5. Pietinės sargos namas	16. Vago malūnas	27. Architektūrinis paviljonas ir lauko kavinė	27. Architektūrinis paviljonas ir lauko kavinė	5. Šlaito kalni padidėjimas	5. Šlaito kalni padidėjimas
6. Namas	17. Auksinė	28. Žygių masinio žužynių vieta	28. Žygių masinio žužynių vieta	6. Sportinė vieta	6. Sportinė vieta
7. Namas	18. Šešėnės namas	29. Kelių aikštė	29. Kelių aikštė	7. Žydrinė pėva	7. Žydrinė pėva
8. Namas	19. Šešėnės vėlo sargos namas	30. Nėjų aikštė	30. Nėjų aikštė	8. Želidiniai	8. Želidiniai
9. Auksinė	20. Dytinės sargos namas	31. Žaidimo pėva	31. Žaidimo pėva	9. Pėvenamajai - artimiaji želidiniai (travertiniai arba neplatinami pasodinti)	9. Pėvenamajai - artimiaji želidiniai (travertiniai arba neplatinami pasodinti)
10. Patalnas	21. Trišonės šaltinė	32. Vėlyų žaidimų aikštė	32. Vėlyų žaidimų aikštė	10. Naujai restauruojami želidiniai ir jų grupės - lapuočiai	10. Naujai restauruojami želidiniai ir jų grupės - lapuočiai
11. Manizė		33. Šešėnės aikštė	33. Šešėnės aikštė		

Žagarės dvaro parko tvarkymo PROJEKTINIAI PASIŪLYMAI

Attēls. Žagarės parka 2013. gada projekts (*Žagarės parka rekonstrukcijas tehniskais projekts*)

Parka telpiskā struktūra

Tieši muižas ēku kompleksa izvietojums nosaka parka telpiskās struktūras pamatprincipus, izvietojot centrālajā daļā muižas saimnieku māju, bet uz ziemeļiem un austrumiem - saimniecības ēku kompleksu. Savukārt rietumu daļā vairākus dzīvojamo ēku kompleksus. Vidusdaļā plašs angļu stila parks ar pastaigu takām.

Attēls. Žagares muižas kompleksa plāns ar būvju specifiku. (*Lietuvos centrinis valstybas archyvas. Žemes Ukio ministerijos žemes tvarkymo departamento fondas*)
 1.muižas ēka, 2.ledus pagrabs, 3.dzīvojamā ēka, 4.pienotava, 5.sarga māja, 6., 7., 8.dzīvojamā ēka, 9.zirgu stallis, 10.ratnīca; 11.zirgu manēža, 12.noliktava, 13.jātnieka māja, 14.dārznieka māja, 15.alus brūzis, 16.vējdzirnavas, 17.staļļi, 18.lopu gana māja, 19., 20.sarga māja

Uz shēmas arī skaidri redzamas ceļu trases, kas šķērsojušas parku, sadalot to vairākās daļās. Vairāki no ceļiem saglabājas arī mūsdienās, bet integrējoties parka struktūrā, saaugot kopā ar pilsētas telpisko struktūru.

Parka telpiskajā struktūrā nolasās arī vēsturiskie periodi – pirmais Zubova valdīšanas laiks, kad bija ģeometrisks dārzs pašas muižas ēkas priekšā. Muižas kompleksā bija arī esplanāde, terases, pastaigu takas, kā arī krāšņas puķu dobes un viens no akcentiem – apaļš baseins ar strūklaku. Arī šobrīd ap muižas ēku ir jūtama ģeometriskā struktūra, bet tā vēl ir rekonstrukcijas procesā.

Krāšņa ir arī terase pie muižas ēkas, no kuras paveras skats uz strūklaku un parku. Uz terasi varēja nokļūt no muižas ēkas, telpiski palielinot ēkas telpu funkciju un vizuālo uztveri. Trasi rotā skulptūras un puķu podi, kā arī balustrāde, veidojot klasisku kompozīciju, kas ir bagātīga un vienotā stilā ar ēkas fasādi. Neparasti un grezni izskatās markīzes uz logiem, ko izmantoja muižas ēkai vēl pirms 100 gadiem.

Apie 1905 m. G. Naryškino dvaro rūmų fasadas
1905. Facade of Count G. Naryškina's mansion-house

Fotografas nenurodytas. Nuotrauka iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus fondų
Photographer unknown. Photo from funds of the "Aušra" museum in Šiauliai

48

Attēls. Žagares muižas fasāde (1905. gada fotoattēls no 'Aušra' muzeja fonda Šauļos)

Attēls. Skats uz muižas terasi (foto N.Ņitavska, 2022)

Apie 1910 m. G. Naryškino dvaro rūmų terasa, puošta skulptūromis
1910. Count G. Naryškinas' mansion-house terrace decorated with statues

Fotografas nenurodytas. Nuotrauka iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus fondų
Photographer unknown. Photo from funds of the 'Aušra' museum in Šiauliai

51

Attēls. Terasē pie Žaģares muižas ēkas ar skulptūrām (1910. gada fotoattēls no
'Aušra' muzeja fonda Šauļos)

Attēls. Skats uz muižas terasi (foto N.Ņitavska, 2022)

Otra parka daļa ir angļu stila parks, ko plānoja Kūfalts. Parks ir daudzveidīgs un liels ar vairākām laucēm, vērtīgiem dendroloģiskiem stādījumiem, pastaigu takām un plašām skatu līnijām.

Centrālās lauces telpa paveras jau no muižas ēkas galvenās ieejas, ko iezīmē iebraukšanas pusaplis. Viens sāns centrālajai laucei robežojas ar ceļu un zirgu staļļu ēku kompleksu. Tas nav tradicionāli, bet saistīts ar muižas funkciju un nodarbi, jo zirgu audzēšana Žagares muižā ir būtisks ikdienas dzīves elements, kā arī telpiski zirgu audzēšanai atvēlētās lielas parka daļas – staļļu komplekss un manēža.

Attēls. Žagares parka centrālās lauces fragments ar zirgu staļļu kompleksu (*foto N.Ņitavska 2022*)

Profesinē veikla / Professional activity

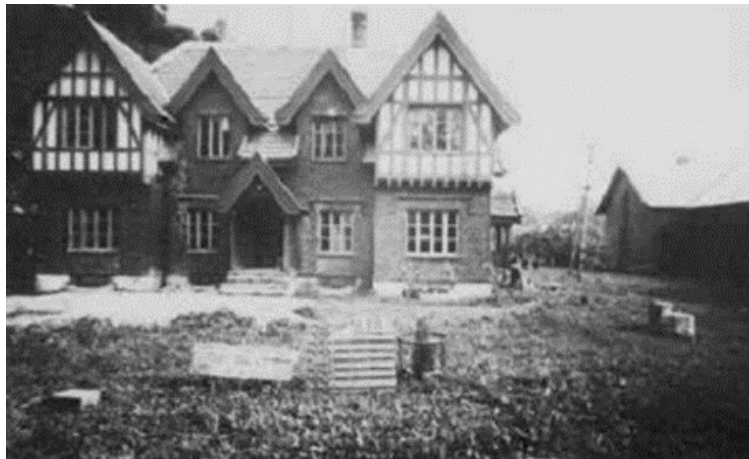

Apie 1905 m. Naryškinų dvaro gaisrininkų komanda prie arkliidžių
1905. Firefighters' team of Naryškinas mansion by the stable

Fotografas Š. Ščiupakas. Nuotrauka iš J. Tomkaus albumo, R, ir V. Vaitkų archyvo
Photographer Š. Ščiupakas. Photo from J. Tomkus' album, R and V. Vaitkus' archive

Attēls. Žagares muižas zirgu stallis 1905. gadā (*Fotoattēls no Tomkus albuma UN Vaitkus arhīva*)

Arī citas ēkas veido parka noskaņas. Piemēram, vairākas angļu kotedžu stila ēkas iezīmē parka veidošanās vēsturi un ir parka telpiskie elementi. Jāpiebilst, ka Žagares muižas visam kompleksam ir raksturīgs vairāku arhitektūras stilu un vēsturisko periodu apvienojums, kas veido dažādu noskaņu mazākas ainavtelpas - vējdzirnavu ainava ir vairāk romantiska un saplūst ar lauku ainavu tai apkārt, veidojot romantisku noskaņu, nedaudz pat skumju un pamestu. Savukārt angļu stila ēkas ar savām nelielajām ainavtelpām un mazo mērogu, veido savdabīgu ainavu, kas nav raksturīga Lietuvas ainavai, bet skaidri iezīmē arhitektūras un laika identitāti.

Attēls. Žagares muižas dzīvojamā māja (*VVU fotogrametriju laboratorija, 1978*)

Attēls. Viena no kotedžas stila ēkām muižas kompleksā (*foto N.Ņitavska, 2022*)

Attēls. Žagares muižas vējdzirnavas (foto V.Gulivičius, 1987)

Attēls. Žagares muižas vējdzirnavas (foto N.Ņitavska, 2022)

Parka pastaigu maršruts ir veidots angļu parka stilam atbilstošās tradīcijās – ar vairākiem pagriezieniem, mainot skata perspektīvu, veidojot atsevišķas parka noskaņu telpas, ko veido arhitektoniskie parka elementi un Kūfalta plānotās augu kompozīcijas.

Attēls. Viena no Žagares parka laucēm (foto N.Ņitavska, 2022)

Parka daļu savienošie elementi ir alejas, kas ir arī skatu perspektīvu asis. Liepu alejas vietām jau ir novecojušas, tāpēc tās ir papildinātas rekonstrukcijas laikā. Viena no alejām ir vecā ceļa trase, kas sākas parka ziemeļu – austrumu daļā, iet gar saimniecības zonām un manēžu, gar muižas fasādi un virzās uz rietumiem un savienojas ar pilsētas ielām, bet otrā (garākā) šķērso parku no rietumiem uz dienvidu – austrumiem.

Attēls. Žagares parka kompozīcijas asīs – liepu alejas (foto N.Ņitavska, 2022)

Jāatzīmē, ka parka telpisko struktūru ietekmēja arī ceļš Žagare – Joniškis, kas sākotnēji bija gar pils sāniem. Paplašinoties parkam, ceļš nokļuva parka vidū, bet vēlāk šo ceļu slēdza.

Pēc 2013. gada pētījuma, kas veikts Žagares parkam, tā autori atzīme vairākas nesakritības dažādu gadu plānos, iespējams, daži no plāniem bija nevis tikai esošās situācijas plāni, bet arī plānoti projekti, kas nebija realizēti vai zīmējumos ir neprecizitātes.

Parka dendroloģiskais sastāvs

Savā projektā Kūfalts bija ielānojis vairāk nekā 200 svešzemju augu. Arī šobrīd ap 100 dažādiem dendroloģiskiem retumiem Žagares parkā ir saglabājušies. Kūfalts parka pamatstruktūru veidojis no vietējām sugām, izmantojot gan lapu kokaugus, gan skuju kokus. Žagares parka īpašā iezīme ir lielās skuju kokaugu grupas, kas arī šobrīd saglabājušas parka ainavā un ir izteismīgs akcents visā parka.

Attēls. Priežu grupa Žagares parkā (foto N.Ļitavska, 2022)

Ne mazāk svarīgas parka kompozīcijai ir alejas, kas šajā parkā tradicionāli ir liepu alejas, bet gar braucamo ceļu ir ozolu aleja. Parka alejas ir ēnainas parka vietas ar izteismīgām skatu perspektīvām, kas izceļas uz parka fona.

Attēls. Viena no parka alejām gar braucamo ceļu (foto N.Ņitavska, 2022)

Parkā izveidota dendroloģiskā taka, kurā atzīmēta un piedāvāta informācija par 15 retiem kokiem. Šeit sastopamas sekojošas sugas – *Larix decidua*, *Larix sibirica*, *Pinus nigra*, *Pinus strobus*, *Pinus cembra*, *Picea pungens*, *Carpinus betulus*, *Tilia euchlora*, *Tilia platyphylla*, *Quercus rubra*, *Acer campestre*, *Acer saccharinum*, *Phellodendron amurense*, *Fraxinus americana*, *Fagus sylvatica*.

Dendroloģiskā taka

4. AMŪRINIS KAMŠTENIS

(*Phellodendron amurense*)

ŽAGARE
Nacionālā parka "Žagare" administrācija
Lielā ielā 12, Rīga
Tālrunis: +371 262 8888
E-pasts: info@zagare.lv
www.zagare.lv

Pasaulinio dendroloģiskā taka stacijas

- 1 Pārstāstis skrobīstis
- 2 Čukraspīti līķis
- 3 Sīkabrūns kļūras
- 4 Kāpucīšu kamšteinis
- 5 Sīkabrūns mausmelis
- 6 Amerikāņu ozols
- 7 Spārnatāis bukais
- 8 Dzelozis egļu
- 9 Kocīnis pūstis
- 10 Dīdžiņlappis līķis
- 11 Jūdžūļi pūstis
- 12 Veimānīte pūstis
- 13 Kūpīnīte mausmelis
- 14 Frakčis kļūras
- 15 Kaučonāss apūstis

Parko objekti

- 1 Žagares dvārs rīmalī ir kociņis
- 2 Maucīss, ratiņis, vīdīķis
- 3 Arānīķis namas
- 4 Čukraspīti namas
- 5 Platīnis sargis namas
- 6 Čukraspīti sargis namas
- 7 Rīnīnis sargis namas
- 8 Mūsdienas
- 9 Stāstīķis
- 10 Ispūnīte pūstīķis
- 11 Žūļi ganācīte kapak
- 12 II pasaules kara karīķis kapak

Kiles iš Tolimuju Rytų. Savaime auga Primorės ir Chabarovsko kraštuose, šiaurės Rytų Kinijoje ir Korėjoje. Medis užauga iki 26m aukščio ir 0,5m skersmens. Nuo 5 – 8 metų liepens žievėje pradeda susidaryti mirtkūtas, sukaratėjęs žiauberis sluoksnis, kuris senuose medžiuose siekia iki 7cm storio. Nulupus kamštinį sluoksnį pasirodo ryškiai geltonas, dažantis luobas. Jaunos šakutės gelsvos arba gelsvai rudos. Lapai sudėtiniai, sudaryti iš 5 – 13 pailgai lancetišku, iki 10cm ilgio, aštriai nusmailėjusių lapelių. Žydi birželio – liepos mėnesi. Žiedai gelsvi, neryškūs, sluotiskuose žiedynuose. Vaisiai – apie 1cm skersmens, juodi, kvapūs kaulavaisiai, kuriuose yra po 2 – 5 kauliukus, kurie pribrešta rugsėjo mėnesi. Plinta kelminėmis ataugomis ir net sakninėmis atžalomis. Šaltesnėmis žiemomis jauni medeliai dažnai apšąla. Labai vertinamas jo kamštinės žievės sluoksnis, kuris lupamas kas 10 – 15 metų. Iš luobo yra gaunami patvarūs geltoni dažai. Gyvena iki 250 – 300 metų.

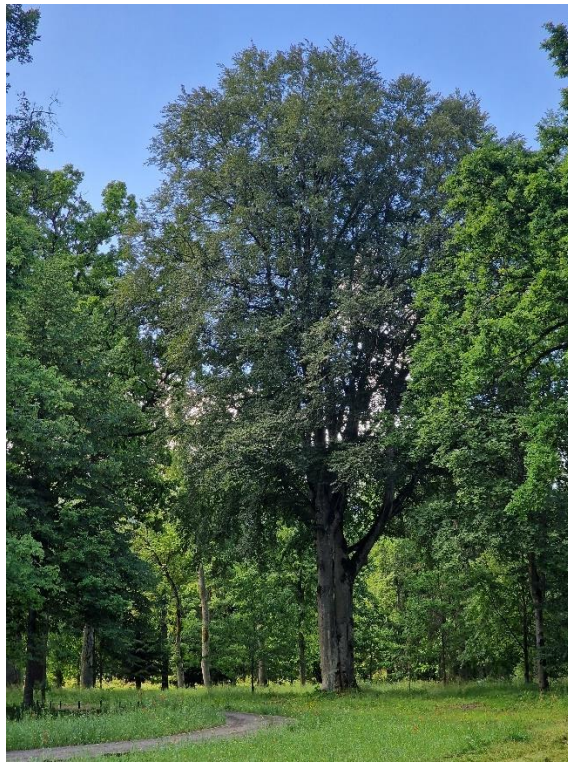
Dendroloģija, V. Romanovskis, 1973 m.

Phellodendron (*Phellodendron amurense* Rupr.) originated from the Far East. The natural range extends from Khabarovsk (Russia) to the North Eastern China and Korea. It is a tree capable to reach height of up to 26 m tall and a trunk up to 0.5 m diameter. As an ornamental plant, phellodendron is a tree for all seasons. In spring it has yellow flowers, in summer it provides foliage and shade, in fall the leaves turn bright yellow and the textured bark and winding branches add interest in the winter. The leaves are complex, consisting of 5 – 13 leaflets, these about 10 cm oblong, with acute end. The tree blooms in June and July. The flowers are yellowish, pale, concentrated to panicles. The seeds (2 to 3) occur in stone – fruits that mature in September. The Cork – tree is resistant to drought and insects, and it can thrive in a variety of soils, but it is intolerant of severe cold. One drawback is that the drupes fall and scatter, which may be undesirable on a formal lawn. The bark in some species is thick, resembling that of the Cork oak, but is not thick enough for commercial cork production. It has been used to produce a yellow dye. The natural lifespan is up to a maximum of about 250 – 300 years.

Attēls. Fragments no Žagares dendroloģiskās takas ilustratīvajiem materiāliem (Žagares nacionālā parka materiāli)

Attēls. Žagares parka dendroloģiskie stādījumi, kas saglabājušies no Kūfalta laikiem
(foto N.Ņitavska, 2022)

Attēls. Žagares parka dendroloģiskie stādījumi (foto N.Ņitavska, 2022)

K. Labanauskas veica pētījumus jau nobriedušajā parkā. J. Kuprevičius arī atzīmēja, ka skābaržu audzes ir visskaistākās parkā un, iespējams, lielākās Lietuvas parkos. Te jāpiekrīt autoram – skābaržu audze ir iespaidīga un veido īpašu noskaņu parkā un viennozīmīgi jūtama Kūfalta klātbūtne un nostalgija pēc viņa dzimtās vietas, kur skābaržu meži ir tipiski.

Attēls. Žagares parka dižskābaržu audze (foto N.Ļitavska, 2022)

Parka arhitektoniskie elementi

Žagares parkā arhitektonisko elementu nav daudz. Centrālajā daļā pie muižas ēkas ir strūklaka ar skulptūru, kurā attēlots putns. Strūklaka atrodas uz muižas ēkas ass – tieši pret terases kāpnēm, veidojot kompozīcijas asi ar parka kokiem fonā. Vēsturiski, vēl Zubova valdīšanas laikā, ap strūklaku bija ģeometriskās kompozīcijas dārzs, ko rotāja krāšņi puķu stādījumi.

Miestas / The town

Apie 1905 m. G. Naryškino dvaro rūmų terasa, gēlynai ir fontanas
1905. Count G. Naryškinas' mansion-house Southern facade with terrace, parterre and fountain

Fotografās nenurodytas. Nuotrauka iš P. Rakicko albumo
Photographer unknown. Photo from P. Rakickas' album

Attēls. Žagares muižas centrālā strūklaka
(1905. gada fotoattēls no P.Rakickas albūma)

Attēls. Skats no muižas ēkas pāri terasei uz strūklaku (foto N.Ļitavska, 2022)

Attēls. Žagares muižas strūklaka ar skulptūru
(<https://trip.lt/en/place/zagare-manor-fountain/>)

Gar muižas dienvidu un austrumu robežu vēl palicis fragments no parka mūrētā žoga. Šobrīd parkam nav citu nožogojumu, bet savulaik žogs bija kopā ar vārtu fragmentiem.

Attēls. Žagares parka dižskābaržu audze ar mūrēto žoga fragmentu gar parka dienvidu robežu (foto N.Ņitavska, 2022)

Parka mūsdienu funkcionālā izmantošana

Mūsdienās Žagares reģionālais parks organizē dažādas ekskursijas, izglītojošas programmas bērniem un senioriem un jauniešu nometnes.

Žagare jau sen ir pazīstama ar savu īpašo ķiršu šķirni, kuru Latvijā pazīst ar nosaukumu ‘Latvijas zemais’, bet lietuvisko nosaukumu varētu tulkot kā ‘Žagares ķirši’. Tai ir vairākas variācijas, kas atšķiras ar dažādu nogatavošanās laiku, ražīgumu, augļu koku formu un citām pazīmēm. Līdz pat mūsdienām šie ķirši aug gandrīz ikvienās mājās un ir kā ekskluzīvs Žagares simbols.

Šobrīd ir arī Kūfaltam veltīta ekspozīcija – viņa kabinets un interaktīva spēle, kur iespējams gan ar virtuālās realitātes brillēm doties pastaigās, gan pašam izprojektēt parku.

Attēls. Žagares muzejā Georgam Kūfaltam veidotā ekspozīcija
(foto N.Ņitavska, 2022)

Informācijas avoti:

- Ceļvežu mājaslapa. Žagare bez šopinga. Anita Banziņa (2021)
<https://www.celvezi.lv/raksti/ceļojumu-apraksti/zagare-bez-sopinga/>
- <https://trip.lt/en/place/zagare-manor-fountain/>
- Lauku ceļotājs. https://www.celotajs.lv/en/e/map/zagares_parks?4#close
- Prezentācija par Žagares muižas parku
http://www.jelgavasnovads.lv/images/userfiles/Projekti/ZagareMansionPark-ZagareRP_presentation.pdf
- Visit Žagare mājaslapa <https://visitzagare.lt/lv/galerija/#Galerija>
- Žagares dvaro parko tvarkymo projektas. Istoriniai tyrimai. (2013)

Pakrojas muižas parks

Pakrojas muižas kompleks un parks atrodas Lietuvas ziemeļu daļā, Pakrojas pilsētas dienvidaustrumu daļā, Kruojas upes krastā. Pakrojas muiža ar 34 ēkām un vairāk nekā 48 hektāru platību ir iekļauta Lietuvas rekordu grāmatā kā lielākā vēsturiskā muiža. Muižas parka teritorija aizņem 9,2 hektārus.

Attēls. Pakrojas parka shematiskais attēlojums
(<https://pakruojo-dvaras.lt/apie-dvara/zemelapis/>)

Parka veidošanas vēsture

Pakruojis muižas vieta pirmo reizi minēta 16. gadsimta vidū, bet šodien redzamais muižas ansamblis sākts būvēt 18. gadsimta beigās pēc barona Vilhelma fon der Ropa iniciatīvas.

Attēls. Pakrojas muižas ēku komplekss un parks
(<https://www.priezero.lt/lt/pramoga/pakruojo-dvaras-3677/>)

Parka teritorijā atrodas vairākas muižas ēkas, bet grandiozākā un centrālā ir klasicisma stilā celtā Pakrojas pils. Pils ir Lietuvā unikāla taisnstūra divstāvu ēka ar 6 kolonnām galvenās fasādes centrā un vēl divām sānu fasādes abās pusēs. Pils celta pirms 1821. gada, bet precīzs datums un arhitekts nav zināms.

Attēls. Pakrojas pils rietumu fasāde (<https://pakruojo-dvaras.lt/apie-dvara/istorija/>)

Saimniecības pagalmu no pils ēkas atdala arkas. Vērtīgākās ansambļa celtnes ir centrālā pils 1821. gadā celtais dolomīta arkveida tilts-dambis (restaurēts 2001. gadā) kā Eiropā reti sastopamais romiešu akveduktu paraugs.

Muižas pirmie zināmie īpašnieki 1755. gadā bija Zabelos dzimtas pārstāvji. Vēlāk muižu nopirka vācu izcelsmes Lietuvas Lielhercogistes artilērijas kapteinis grāfs Ferdinands Minsters. Pēc tam, kad grāfiene Minstere apprecējās ar Vilhelmu fon der Ropu, īpašums kā pūrs nonāca fon der Ropu dzimtas īpašumā. Baroni fon der Ropi bija sena ietekmīgu muižnieku dzimta. Ropi bija slaveni mākslas cienītāji un kolekcionāri. Muižā tika uzkrāta bagātīga un vērtīga mākslas darbu kolekcija. 1940. gadā muižā ietilpa pils, deviņas govju kūtis, desmit kūtis, seši staļļi, trīs šķūņi, kapliča, vējdzirnavas un ūdensdzirnavas, kalve, kokzāģētava, veļas mazgātava, oranžērija un citas ēkas. 1940. gadā pēc muižas nacionalizācijas Jūliuss fon der Rops ilgu laiku dzīvoja muižas tuvumā, bet pēc apsūdzības sabotāžā aizbēga uz Vāciju. Pēc kara šeit atradās padomju saimniecība, 1959. gadā pilī tika veikts remonts, līdz 1979. gadam bija lauksaimniecības tehnikums, vēlāk lauksaimniecības personāla apmācības skola. Tagad pils ir Šauļu "Aušras" muzeja filiāle.

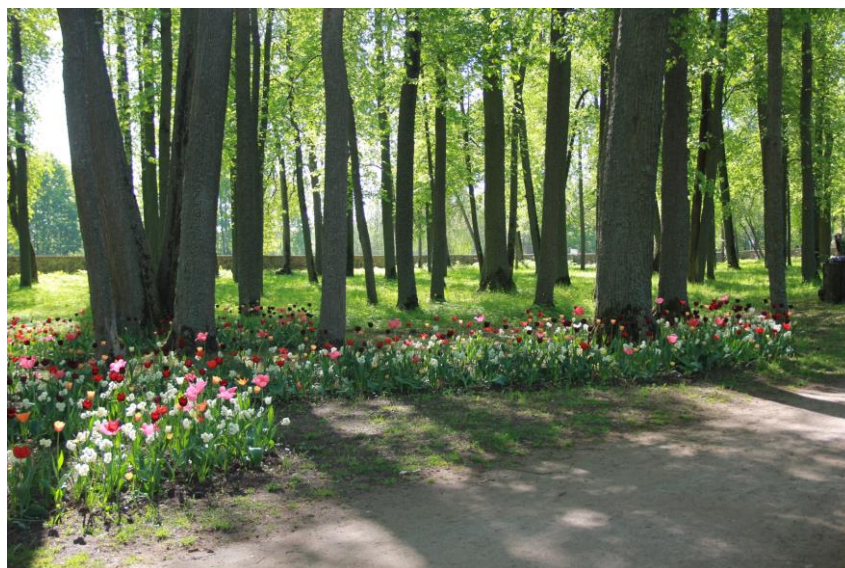
Muižas teritoriju ieskauj 1840. gadā būvētais ķieģeļu žogs un vairāk nekā 150 gadus vecs parks ar aptuveni 26 sugu kokiem.

Parka vēsturiskā attīstība ir maz dokumentēta un tikai dažos informācijas avotos parādās ziņas, ka Kūfalts ir piedalījies šī parka attīstībā, iespējams kā konsultants.

Parka telpiskā struktūra

Muižas parki aizņem 9,2 ha no muižas teritorijas. Muižas celtniecība sākās 1850. gadā, un darbi parka ierīkošanā sākās pēc muižas ēkas pabeigšanas. Parka plānojums ir angļu tipa, kuros apstādījumi tika plānoti tā, lai tie šeit augtu dabiski, bez cilvēka iejaukšanās. Parka galvenās takas vēsturē bija veidotas no sarkano ķieģeļu lauskām.

Parku ieskauj ķieģeļu žogs no vienas puses un Kuojas upe no otras, kas arī tiešā veidā diktē parka telpiskās robežas. Kopumā parkā ir blīvi kokaugu stādījumi, kas ved no parka centrālās ieejas uz pils ēku. Tā kā parka platums vietām ir neliels, tad blīvais koku apaugums nerada meža noskaņu, bet ir pietiekami gaišs un caurspīdīgs.

Attēls. Parka ziemeļu daļas kokaugu stādījumi (foto K. Vugule, 2022)

Pils priekšā veidota lauce, kurā šobrīd izvietojas dažādi vides un mākslas objekti dažādiem pasākumiem, kuri norisinās parkā, kā arī sezonāli stādījumi. Pils priekšas lauce savienojas ar atvērumu Kruojas upes krastā, kas ved uz vienu no salām uzpludinātajā Kruojas upes dīķī.

Attēls. Lauce Pakrojas parkā (foto A. Spāģe, 2022)

Kruojas upes dīķī atrodas vairākas salas uz vienas no tām atrodas atpūtas vieta un sezonāli mainīgas dekorācijas. Uz salu ved koka tiltiņš.

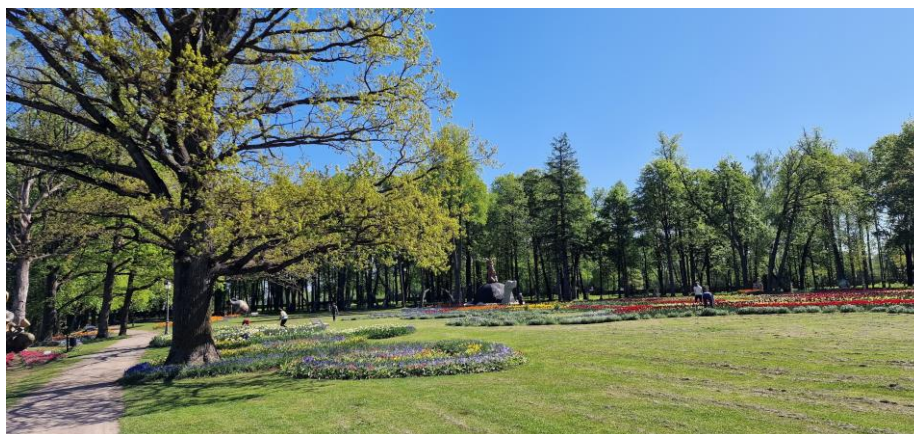
Pakrojas pils priekšā veidojas regulāri stādījumi, kas veidoti ļoti krāšņi un sezonāli mainīgi. Galvenā ass no pils, caur apstādījumiem un arku ved uz muižas kompleksa saimniecisko zonu, kur veidojas atsevišķs iekšpagalms.

Attēls. Stādījumi pils priekšā un skats uz saimniecības pagalmu (foto K. Vugule, 2022)

Parka dendroloģiskais sastāvs

Parka dendroloģiskie stādījumi nav pārāk bagātīgi, taču parkā sastopami 24 dažādi kokaugi, tai skaitā balzāma priede, lapegle, liepa un kļava. Parkus rotāja īpaši bedrēs iestādīti koki, kas atgādināja koku pušķus. Salīdzinājumā ar citos muižu parkos esošo dendroloģisko bagātību, kas bija tipisks Kūfalta rokraksts, Pakrojā dendroloģiskie stādījumi neliecina par Kūfalta dalību parka veidošanā vai attīstībā.

Attēls. Lauce ar soliteru ozolu priekšplānā un parka joslas stādījumiem fonā (foto. A. Spāģe, 2022)

Kā jau milzīgā saimniecībā Pakrojas muižā bija ne tikai sava slimnīca un baznīca, bet arī aptieka, kurā aptiekārs izgatavoja medikamentus un dažādas tinktūras novada slimajiem cilvēkiem. Dārzā aptiekāre audzēja dažādus garšaugus – sastāvdaļas – zālēm. Mūsdienās dārzā augošos garšaugus vairs neizmanto tik daudz zāļu pagatavošanai, bet gan galvenokārt muižas virtuves ēdienu aromatizēšanai un dekorēšanai. Šis dārzs atrodas saimnieciskajā parka daļā un kalpo gan estētiskam, gan praktiskam mērķim.

Attēls. Stādījumu dobes ar dažādiem sezonāliem augiem (foto A.Spāģe, 2022)

Mūsdienās parks ir ieguvis neskaitāmas stādījumu dobes un veidojumus, jo parkā regulāri tiek veidotas ziedu parādes un citi pasākumi, kas piesaista tūkstošiem tūristu gada griezumā, bet prasa arī milzu aprūpi un līdzekļus.

Parka arhitektoniskie elementi

Vislielāko ievērību muižas teritorijā ir iemantojis dzirnavu dambis - tilts ar arkām. Kruojas dambis laika gaitā kļuvis par Pakrojas simbolu. Tā ir skaistākā un vienīgā vēlā klasicisma laikmeta celtnē Lietuvā, kas atgādina seno romiešu akveduktu. Tas simbolizē senatnes varenību un svinīgumu, kā tas bija raksturīgs vecajiem romiešu tiltiem. Zināms, ka tilts celts 1821. gadā kā daļa no Kruojas upes dambja pēc Francijas Inženiertehniskās hidrotehnikas augstskolas studenta projekta no Pakrojas reģionā iegūtā vietējā ieža - dolomīta, pareizāk sakot, izcirstām tā plātnēm. Tā garums ir 33 m, platums 4,8 m, augstums 5 m. 2001. gadā tika atjaunota šī unikālā hidrotehniskā būve.

Attēls. Kruojas upes dzirnavu dīķis, dambis-tilts un parka ieejas vārti (foto A. Spāģe, 2022)

Parka ieeju iezīmē saglabātie parka vārti, kas pazīstami arī kā "Vārti uz paradīzi", tika uzcelti 19. gadsimtā un tika nopirkti un atvesti uz muižu no Rīgā notikušās lauksaimniecības izstādes. Pie parka galvenās lauces izvietots dzirnakmens no Pakrojas muižas dzirnavām, kas šodien ieguvušas citu funkciju, un dzirnakmens šobrīd eksponējas parkā.

Attēls. Dzirnakmens parkā pie lauces
(foto K. Vugule, 2022)

Attēls. Muižas vējdzirnavas
(foto K. Vugule, 2022)

Muižas teritorijā atrodas gan vējdzirnavas, gan koka tiltiņš, kas ved uz vienu no dzirnavu dīķa saliņām, citas muižas ēkas, kas veido kopēju muižas kompleksu.

Attēls. Pakrojas muižas tiltiņš uz salu (foto A.Spāģe, 2022)

Parkā dominē dažādi sezonāli un īslaicīgi vides objekti, kas piesaista uzmanību tieši modernajām parka struktūrām, un to bagātīgums piesaista apmeklētājus parkam.

Parka mūsdienu funkcionālā izmantošana

Šobrīd rekonstruētajās Pakrojas muižas ēkās tiek nodrošinātas naktsmītnes, ēdināšana, zāles noma, pasākumu organizēšana, aktīvās atpūtas pakalpojumi, organizētas tematiskas ekskursijas un izklaides. Pakrojas muiža tagad ir strādājošs, "dzīvs" arhitektūras mantojums, kas ļauj piedzīvot īstu 19. gadsimta muižas dzīvi un ir paredzēts sabiedrībai, viesiem un tūristiem no Lietuvas un visas pasaules.

Attēls. Apstādījumu dobes un sezonāli vides objekti parkā
(foto A.Spāģe, K. Vugule, 2022)

Šeit visu gadu notiek unikāli pasākumi un festivāli, darbojas divas viesnīcas, divi restorāni, muižas spa, alus darītava un spirta rūpnīca, tiek organizēti personīgie un korporatīvie svētki, tiek rīkotas izglītojošas programmas bērniem un pieaugušajiem. Īpašumā atrodas arī tādas unikālas vietas Lietuvā kā Panoptikumas (Nenormālību istaba), Sodu pagrabs, apskatāma antīko automobiļu kolekcija, var apmeklēt Piekūnu medību centru, Seno ierīču muzeju un Rakandu – Tehnisko darbnīcu.

Attēls. Pakrojas muižas Ziedu festivāls (https://events.pakruojo-dvaras.lt/ziedu-fest?utm_source=DELFI&utm_medium=campaign&utm_campaign=promotional)

Dažos avotos tiek minēts, ka Kūfalts darbojies arī Pakrojas muižas parkā, bet lietisku un dabā nolasāmu pierādījumi pētījuma laikā šādam apgalvojumam netika atrasti. Iespējams, ka Kūfalts ir konsultējis muižu īpašniekus parka uzlabošanai vai pārveidei, bet šobrīd dabā nav nolasāmu Kūfaltam raksturīgo plānošanas principu pielietošana, kā arī denroloģisko retumu un daudzveidības trūkums liek apšaubīt Kūfalta iesaisti parka šodienas vizuālajā veidolā.

Izmantotie avoti

- Lietuvas muzeju asociācijas mājaslapa. <https://museums.lt/v-siuksciene-pakruojo-dvaras-istorija-ir-ateities-vizijos/>
- Lietuvas piļu un muižu tūrisma buklets. https://lithuania.travel/uploads/mediaparkcms/publication_translation/5bbc56b13fb51_EN%20PILYS.pdf
- Pakrojas muižas mājaslapa, parka veidošanās. <https://pakruojo-dvaras.lt/dvaro-ukis/parkas/>
- Pakrojas muižas mājaslapa, vēsture. <https://pakruojo-dvaras.lt/apie-dvara/istorija/>
- Pakrojas muižas vēsture, toreiz un tagad. <https://welovelithuania.com/pakruojo-dvaro-istorija-tada-ir-siandien/>
- Pakrojas parka pasākumu vietne, vēsturiskā informācija. <https://events.pakruojo-dvaras.lt/istoriniunuotykiuparkas>
- Raksts par Pakrojas muižas vēsturi <https://www.archyvai.lt/exhibitions/dvarai/pakruojis.htm>

Šeduvos (Raudondvaris) muižas parks

Šeduvos muiža, kā to mēdzam dēvēt mēs, patiesībā, mūsdienās atrodas Raudondvaris apgabalā un tā arī vēsturiski bijusi dēvēta, bet ņemot vērā, ka Lietuvā netālu no Kauņas atrodas cita Raudondvaris muiža un Šeduvos muiža tika nojaukta, lai uzceltu šo, tad turpmāk šajā pētījumā mēs šo muižu dēvēsim par Šeduvos muižu.

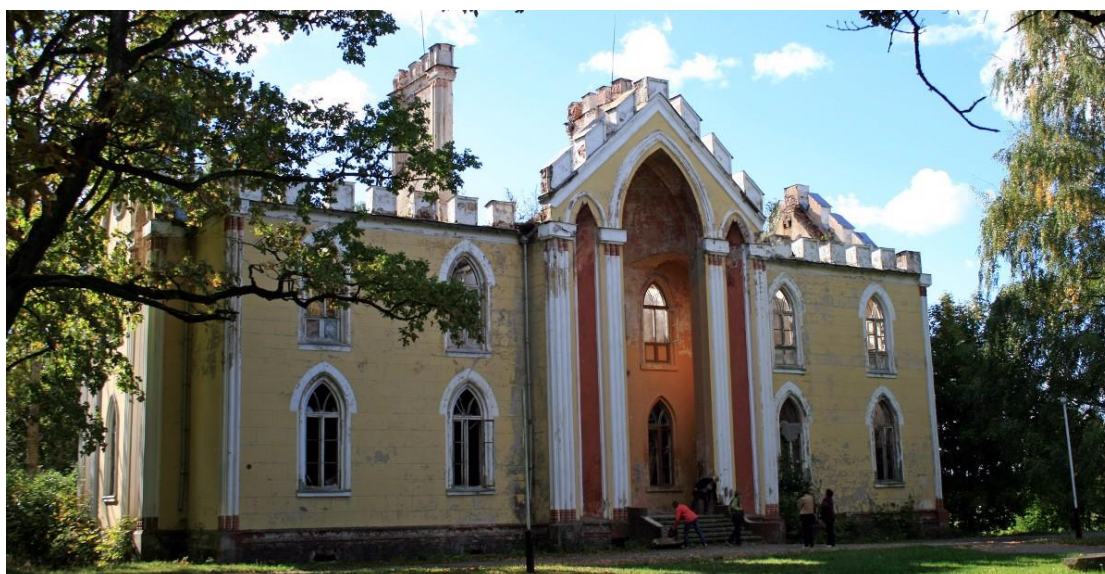

Attēls. Šeduvos muižas apkārtnē (<https://www.capital.lt/lt/parduodamos-seduvos-dvaro-arklides-su-svirnu-raudonvaryje-radviliskio-raj-p223181>)

Šeduvos muižas parks atrodas Raudondvaris ciematā, blakus Šeduvos pilsētai, Radvilišķu apgabalā. Netālu no parka atrodas autoceļš, kas savieno Paņevēžu ar Šauļiem.

Parka veidošanās vēsture

Sprīžot pēc datu avotiem, Šeduvos muiža sākotnēji ir atradusies citur, vairāk Šeduvos pilsētas centra virzienā, bet vēstures notikumu gaitā veco muižas ēku nojauca un uzbūvēja jaunu šī brīža atrašanās vietā un to nosauca par Raudondvaris muižu.

Attēls. Šeduvos muiža mūsdienās (foto Gintaras Vitulskis)

Šeduvas muiža ir Raudondvaris muižas sēta, ko nereti jauc ar citu, ievērojamu, Raudondvaris muižu, kas atrodas netālu no Kauņas. Šeduva bija Lietuvas lielkņaza īpašums, kas 1792. gadā noslēdza līgumu ar Šeduvas pilsētniekiem, saskaņā ar kuru pilsētnieki īrēja zemi muižas teritorijā. 1798. gadā Barons Teodors fon Rops (vācu: Theodor von Ropp) no lielkņaza nopirka muižu un zemes. Viņš neatzina Šeduvas pilsētas iedzīvotāju tiesības maksāt nodokli un pieprasīja pilsētas iedzīvotājiem atstāt īpašumu. Pilsētnieki nolēma savas tiesības aizstāvēt tiesā. 1812. gadā Senātā tika pieņemts lēmums atzīt Šeduvas pilsētai iepriekš piešķirtās privilēģijas. Pēc zaudējuma lietā barons T. Rops, nespēdams izturēt pilsētas apkaimi, Šeduvā nojauca bijušās muižas ēkas. Jaunās savrupmājas ēkas cēla aptuveni 2 km no pilsētas, pie Daugyvenēs upes. Jaunajā vietā izveidoto muižu sauca par Raudondvariu. Ēku izvietojumu muižas teritorijā noteica muižas ceļu un ūdenstilpņu izvietojums. Kopš 1854 muiža piederēja baronam Otto fon Ropam (vācu: Otto von Ropp). 1940. gadā muiža tika nacionalizēta, to iznīcināja padomju armija. 1959. gadā Muižā atradās lauksaimniecības tehnikums. 1969. gadā tehnikums tika reorganizēts par Šeduvas domes saimniecības tehnikumu. 1991. gadā kļuva par Augstāko lauksaimniecības skolu. Līdz mūsdienām muižas ēkas ir privatizētas, daudzas no tām iet bojā (pils stāvoklis ir īpaši kritisks).

Attēls. Šeduvas muižas kompleksa ēka (foto K.Vugule, 2022)

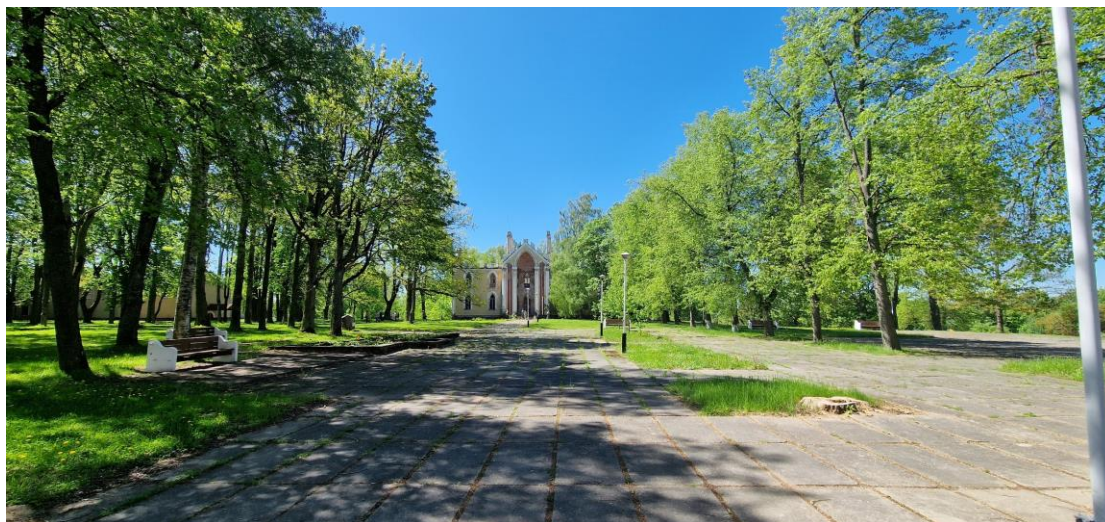
Šeduvas muižas staļļi un klēts ir 19. gadsimta pirmajā pusē celtās muižas kompleksa ēkas. Precīzs ēku parādīšanās datums nav zināms, taču tiek uzskatīts, ka tās celtas ap 1840. gadu. Tajos gados dominēja romantisma laikmetam raksturīgā ēku arhitektūra, ēkas celtas no akmens - celtas ilgmūžīgas un ugunsizturīgas.

Par parka veidošanās vēsturi nav informācijas, bet iespējams, ka parkā esošie kokaugu stādījumi ir veidoti muižas celtniecības laikā, taču pētījuma laikā netika uzieti nekādi plāni vai ziņas par parka veidošanos, kā arī nav nekādas informācijas par Kūfalta iesaisti parka veidošanā.

Parka telpiskā struktūra

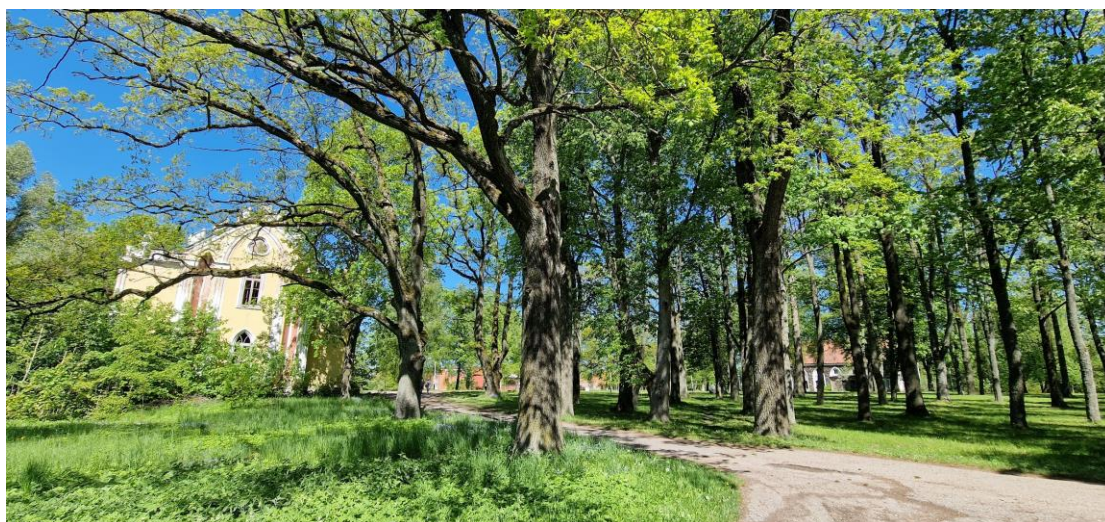
Parks kopā ar muižas kompleksu netiek apdzīvots un apsaimniekots, līdz ar to parks lēnām zaudē savu vērtību, jo senie koki iet bojā, skatu līnijas aizaug un agresīvākas krūmu grupas ņem virsroku.

Parka centrālā daļa ir muižas ēka ar betona plākšņu laukumu tās priekšā, kas, domājams, ir veidots padomju laikā parādes laukums, bet precīzu ziņu par to nav. Parka centrālo struktūru veido muižas galvenā ēka, staļļi un klēts.

Attēls. Šeduvu muiža un laukums tās priekšā (foto A. Spāģe, 2022)

Liela pievienotā vērtība parka struktūrai ir dzirnavu dīķis, uz kuru potenciāli veidojušās izcīlas skatu līnijas no muižas ēkas un citām parka vietām, kas šobrīd diemžēl ir zudušas lielā apauguma dēļ. Parka rietumu daļā saglabājusies parka koku stādījumu struktūra un daļēji muižas rietumos arī alejas fragmenti.

Attēls. Alejas fragments pie Šeduvu muižas ēkas (foto A. Spāģe, 2022)

Parka ziemeļrietumu daļu norobežo daļēji saglabājusies aleja uz Šauļu - Paņevežas autoceļa. Parka dienvidu daļā veidojas lauce, ko no dienvidrietumiem norobežo liepu rinda.

Attēls. Lauce parka dienvidu daļā (foto K. Vugule, 2022)

Parka dendroloģiskais sastāvs

Parka dendroloģiskie stādījumi neizceļ īpaši retas kokaugu sugas, dominē ozolu, liepu un kļavu stādījumi un vītoli audzes dzirnavu dīķa tuvumā. Dažviet parkā sastopamas lapegles un nelieli ziemciešu stādījumi, taču to izcelsme un formas nav minētas vēstures datos un nav zināms kurā laika periodā apstādījumi veidoti.

Attēls. Apstādījumi un lapegļu rinda parka dienvidrietumu daļā (foto K.Vugule, 2022)

Aiz muižas galvenās ēkas izplešas spireju krūmu suga, kas ar laiku, ja neapsaimniekota, var plesties plašumā.

Parka dendroloģiskais sastāvs neliecina par Kūfalta ietekmi šī parka veidošanā, lai gan dažos avotos ir minēta Kūfalta dalība arī šī parka veidošanā, bet iespējams tikai konsultāciju veidā, par ko mūsdienās nav manāmu liecību.

Parka arhitektoniskie elementi

Parkā nav daudz saglabājušos arhitektonisko elementu, parkā atrodas bijušā strūklakas baseins un parka ziemeļu daļā atrodas piemiņas akmens muižas kompleksam un tās pirmajam īpašniekam Teodoram fon Ropam.

Attēls. Piemiņas akmens muižas kompleksam un tās pirmajam īpašniekam (*Raudondvario muižas ansamblis, veidošana uzsākta 1812.gadā, muižas dibinātājs Teodors fon Rops*) (<https://www.capital.lt/lt/parduodamos-seduvos-dvaro-arklides-su-svirnu-raudonvaryje-radviliskio-raj-p223181>)

Parka mūsdienu funkcionālā izmantošana

Mūsdienās muižas ēkas ir privatizētas un ir ļoti sliktā stāvoklī, it īpaši muižas galvenā ēka, kas cietusi ugunsgrēkā un ir bez jumta. Parks kopā ar muižas ēkām netiek apsaimniekots (tikai parka ziemeļu daļa tiek regulāri pļauta) un parka struktūra jau šobrīd nav skaidri nolasāma un dendroloģiskās vērtības iet bojā.

Veicot parka vēsturisko izpēti un apsekojumus, nav atrasti dati un liecības dabā par Kūfalta iesaisti parka veidošanā vai uzlabošanā. Iespējams, parka struktūra ir stipri izmainīta padomju gados, taču arī dendroloģiski parkā nav sastopamu retumu, kas bija primārais Kūfalta veidoto parku priekšnoteikums.

Izmantotie avoti:

- Lietuvas kultūras vērtību reģistrs. <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/8f806d87-7452-4176-acb0-58699f3826cc>
- Nekustamo īpašumu sludinājumu vietne. Šeduvās muižas ēku pārdošanas informācija. <https://www.capital.lt/lt/parduodamos-seduvos-dvaro-arklides-susvirnu-raudonvaryje-radviliskio-raj-p223181>
- Šeduvās muižas vēstures informācija. https://www.wikiwand.com/lt/%C5%A0eduvos_dvaras
- Šeduvās muižas vēstures informācijas kopsavilkums. <https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/raudondvario-seduvos-dvaras/7273>

Olustveres muižas parks

Olustveres muižas (*Ollustfer*) komplekss atrodas Igaunijas vidusdaļā tuvāk Latvijas robežai. Muiža atrodas nelielas apdzīvotas vietas centrā, veidojot tās kodolu, ap ko izvietojas citi apdzīvotas vietas objekti, kā arī lauksaimniecības skolas infrastruktūra. Apkārtējā parka platība ir 20 ha.

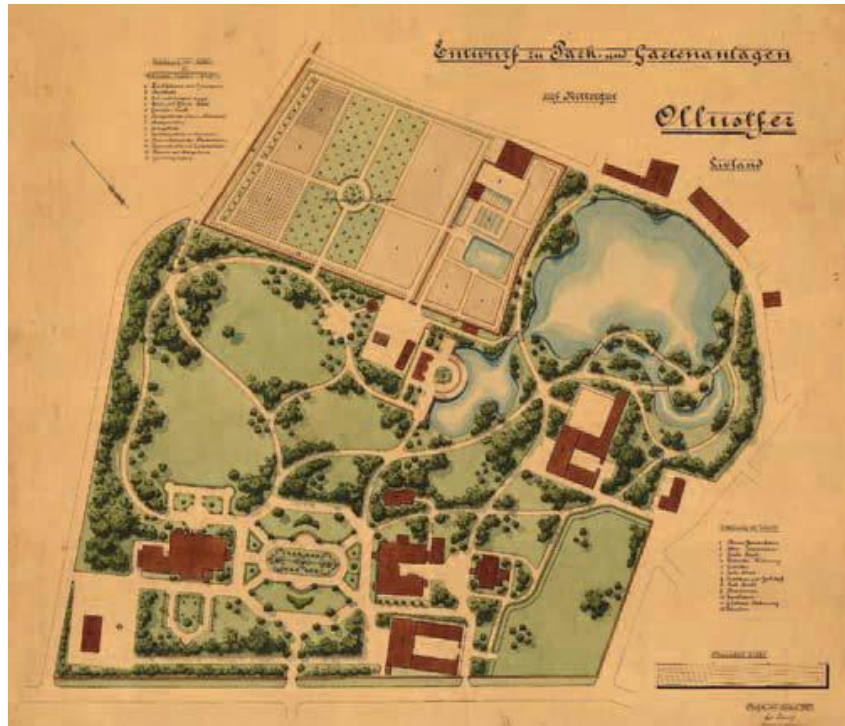
Attēls. Parka kopplāns mūsdienās (<https://www.olustvere.edu.ee/en>)

Parka veidošanās vēsture

Muižas dibināšana bija aizsākta jau 16. gadsimtā, savukārt 18. gadsimta beigās muiža nonāca senas dižciltīgas Ziemeļvācijas Fersenu ģimenes īpašumā un piederēja ģimenei līdz Igaunijas Republikas ekspropriācijai 1918. gadā. Pēc vairāku ekspertu atzinumiem Olustveres muiža ir viens no vislabāk saglabātajiem muižu kompleksiem Igaunijā. Aktīva muižas kompleksa attīstība notika 20. gadsimtā, kad tika uzbūvēta lielāka daļa no papildu būvēm. Savukārt 1920. gadā muiža atradās agronomijas skola, kas šeit atrodas arī mūsdienās, tupinot apsaimniekot muižas kompleksu, labi uzturot gan ēkas, gan parku. Pašlaik kungu namā atrodas tūrisma informācijas centrs.

Parka telpiskā struktūra

Muižas centrālās ēkas apkārtnē sākotnēji tika izveidota franču stilā un kopš tā laika saglabājušās vecas liepas, ozoli un gobas. 1903. gadā parks tika paplašināts un atjaunots angļu stilā pēc ainavu arhitekta Georga Kūfalta projekta, ko viņš izstrādājis 1901. gadā. Interesanti, ka Kūfalts parkam izstrādāja pat divus plānojuma variantus.

Attēls. Ollustveres muižas parka plāns, Kūfalts 1901. gads
 (<https://pood.aripaev.ee/Product/DownloadProductResourceFile/791>)

Muižas parku ierāmē mūra žogs, kas uzreiz diktē parka telpiskās struktūras robežas. Ieejot muižas parkā aiz mūra žoga, uzreiz redzama ir košā kungu māja, kas izceļas uz parka fona. Kompleksā labi saglabājusies arī sākotnējā muižas māja. Visu muižas kompleksu veido arī citas ēkas - sarkano ķieģeļu govju kūts, pienotava, ieejas vārti, spirta brūzis un šķūnis.

Attēls. Jaunā kungu māja (<https://ajapaik.ee/photo/58098/ollustfer/>)

Attēls. Muižas ēka, kas ieskauda angļu stila parkā (foto K.Vugule, 2021)

Attēls. Muižas parka ainava ar saimniecības ēkām (foto A.Tooma, 2021)

Muižas centrālo ēku ieskauj krāšņs angļu tipa dārzs ar augstām akmens sienām un daudzveidīgu augu sortimentu. Te arī atrodas viena no laucēm – reprezentatīva, jeb ieejas lauce ar krāšņām puķu dobēm. Jāatzīst, ka tā vairs nav tik krāšņa, kā to bija iecerējis Kūfals – ar plašiem simetriskiem stādījumiem un atvērtu ainavtelpu, kas pilnībā reprezentē muižas ēku. Šobrīd lauci ieskauj lieli koki, un centrāla dobe nav liela, toties akcentē centrālo ieeju.

Attēls. Ieejas lauce starp veco un jauno muižas ēku
(<https://paranull.blogspot.com/2019/10/olustvere-mois.html>)

Angļu stila galvenā muižas ēka bija pabeigta ap 1903. gadu, ap šo laiku arī Kūfalts pabeidza parka plānu. Projekta autors, visticamāk, bijis Anglijas arhitekts Arcibald Mac Pherson. Ēkai ir granīta cokols, sarkano ķieģeļu mūris ar baltām logu apmalēm pirmā stāva robežās, otrā stāva mūris ar baltu apmetumu. Zelmiņi ēkas galos noformēti krāsainu pildrežģu tehnikā. Ēkā jau būvniecības laikā bija iekārtota elektrība, centrālā apkure, kā arī ūdens apgāde.

Savukārt centrālā angļu parka lauce atrodas pa labi no ieejas muižas ēkā, kas nav klasiski uz vienas ass, bet pagriezta no viena sāna. Šīs abas ainavtelpas nolasās skaidri, un to skatu līnijas nekrustojas, veidojot pilnīgi atšķirīgas noskaņas parkā. Lielo lauci ieskauj koku stādījumi, noslēdzot lauces telpisko struktūru, bet no muižas ēkas lauci var vērot no paceltās terases ar krāšņiem apstādījumiem.

Attēls. Pils galvenā terase ar puķu dobi pavasarī (<https://arendal.ru/estonia/>)

Attēls. Lielā puķu dobe uz terases
(<https://paranull.blogspot.com/2019/10/olustvere-mois.html>)

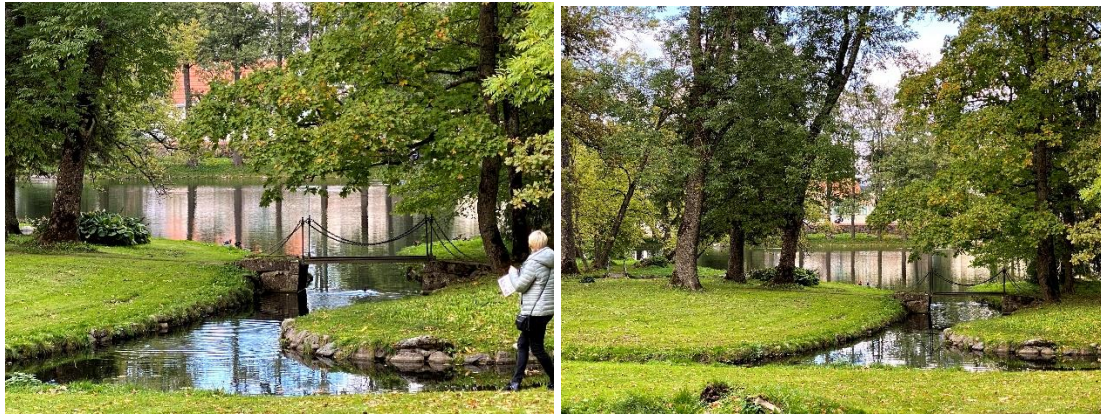

Attēls. Parka centrālā lauce ar koku stādījumiem fonā (foto A.Tooma, 2021)

Parka vidusdaļu veido koku stādījumi, kā arī dīķu sistēma - pieci dīķi, kurus papildina avoti. Vislielākajā dīķī atrodas trīs saliņas. Dīķu sistēma savienojas ar kanāliem un čuguna tiltiem. Apkārt dīķim ir pastaigu ceļš, kas saslēdzas arī ar citiem muižas kompleksa objektiem teritorijā. Kūfalts pārveidoja galvenokārt to daļu, kas atradās ap jauno muižas ēku un teritoriju augļu dārza rajonā. Lielā dīķa priekšā Kūfalts lika izrakt mazāku dīķi, lielajā dīķī sakārtoja un izveidoja vairākas saliņas. Viņš ieplānoja lielus zālienus, kas ir atvērtās parka daļas un ļauj parkam saglabāt telpisko struktūru, kas nolasāma arī mūsdienās. Pēc Kūfalta projekta, strādājot ar koku un krūmu grupām, kā arī atvērtajām telpām, veidojas jauni skatupunkti un skatu līnijas.

Attēls. Olustveres parka dīķi (foto A.Tooma, 2021)

Attēls. Olustveres parka dīķi (foto A.Tooma, 2021)

Parka dendroloģiskais sastāvs

Kūfalts savā plānā saglabāja vērtīgos esošos vecos kokus, kas veidoja parka pamatni un skeletu. Viņš ieplānoja skaistu melnalkšņu aleju, ceļu krustojumus akcentēja ar koku un krūmu grupām. Vecākais koks parkā ir 300 gadus vecs divžuburu ozols, ko sauc par “mīlestības ozolu”. Parkā sākas arī slavenās Olustveres kļavu, ozolu, liepu un ošu alejas, kas kopā veido 10 kilometrus. Parkā sastopamas vairāk nekā 100 koku un krūmu sugas, 80 no tām ir svešzemju, no kurām 20 ir ļoti retas šajos platuma grādos, piemēram, zeltlietus, baltais zīdkoks, daudzi eksotiski koki un krūmi cietuši bargākās ziemās.

Attēls. Olustveres parka apstādījumu grupas (foto A.Tooma, 2021)

Attēls. Olustveres parka apstādījumu grupas pie ūdeņiem (foto K.Vugule, 2021)

Arī mazie apstādījumu elementi bija svarīgi akcenti Kūfalta plānos - galveno kāpņu priekšā bija paredzēti apgaismojuma stabi, puķu vāzes un puķu dobe, pie terases dārza pusē bija krāšņa puķu dobe, ko ieskāva zemas lodveida tūjas.

Pēc vairākiem datiem parkā bija iestādīti *Abies pectinata* (Eiropas baltegle) un *Abies concolor glauca* (vienkrāsas baltegles zilganā forma), kas izveidojušies par skaistiem kokiem. Pēc H.Šulca aprakstiem var konstatēt, ka parkā bija iespaidīga skiju kokaugu kolekcija - Kaukāza baltegle (*Abies Nordmaniana Spach.*), Eiropas baltegle (*A. pectinata D. C.*), Sibīrijas baltegle (*A. Sibirica Led.*), balzama baltegle (*A. balsamea Mill.*) vienkrāsas baltegle (*A. Concolor Lendl.*), egles forma (*Picea rubra Link.*), sudrabegle (*Picea pungens f. Argentea Eng.*), Sibīrijas egle (*Picea obovata Led.*), kalnu priede (*Pinus montana Miller*), Veimutpriede (*Pinus strobus L.*), Eiropas ciedrupriede (*Pinus cembra L.*), Eiropas lapegle (*Larix Europaea D. C.*), Sibīrijas lapegle (*L. sibirica Led.*), Japānas lapegle (*L. leptolepis Mur.*), dzīvības koki (*Biota orientalis Ende un Thuja occidentalis L.*). No lapu kokiem, ko savos pierakstos minēja E.Vīroks - zeltlietu (*Laburnum vulgare*), zīdkoks (*Morus alba*), zaļā forsītija (*Forsythia viridissima*), hortenzija (*Hydrangea radiata*), Nutkas avene (*Rubus nutcanus*), Japānas spirejas (*Spiraea japonica*), skarainais grimonis (*Cornus paniculata*), platlapu segliņš (*Evonymus latifolia*), rododendru sugas (*Rhododendron maximum, Rh. catawbiense, Rh. Luteum*), Virdžīnijas ieva (*Prunus virginiana*) un vēlā ieva (*Pr.serotina*), Krimas liepa (*Tilia euchlora*), sarkanlapu dižskābardis (*Fagus sylvatica f. atropurpurea*), korķa koks (*Phellodendron amurense*). Diemžēl 1939./1940.gada ziemā nosala samēra daudz reto sugu, ko konstatējis parka dārznieks Johanes Kangurs.

Attēls. Skats uz terasi ar tūjām (foto A.Tooma, 2021)

Parka arhitektoniskie elementi

Muižas kompleksā ietilps vairākās ēkas, kas veido dažādas funkcionālās telpas, savukārt arhitektūras mazās formas, palīdz orientēties parkā un ir skatu līniju akcenti vai funkcionālās sasaistes. Viens no nozīmīgākajiem elementiem ir mūra žogs apkārt parka teritorijai, kas labi saglabājies arī mūsdienās.

Attēls. Mūra žoga fragments ar vārtiem uz pili jeb kungu māju
(https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Olustvere_manor#/media/)

Attēls. Muižas parka mūrētais žogs (foto K.Vugule, 2021)

Olustveres muižā par vienu no raksturīgajiem elementiem var nosaukt dīķu sistēmas tiltiņus. Tiltiņi savieno salas un turpina pastaigu maršrutus.

Attēls. Saliņa lielajā dīķī ar tiltiņu (<https://www.facebook.com/foxtourestonia/photos/>)

Attēls. Vēsturiskais tiltiņš ar pagrabu fonā (<https://bioneer.ee/meie-olustvere-lugu>)

Parka mūsdienu funkcionālā izmantošana

Jau vairāk nekā 100 gadus muižas kompleksā darbojas agronomijas skola, kas arī kopj parka teritoriju un uztur ēkas, kā arī muižas saimniecības ēkas ir funkcionāli aktīvas – te ir stikla un porcelāna darbnīcas, lina un audumu darbnīca, maizes ceptuve, zirgu stallis, spirta brūzis un citas mazas ražotnes. Šīs aktivitātes palīdz piesaistīt tūristus. Pati muižas ēka ir tūrisma centrs ar iespēju apskatīt ekspozīcijas un papusdienot. Apvienotā izglītības un tūrisma funkcija ir labs muižas kompleksa aktivitātes modelis.

Attēls. Muzejs muižas kompleksa ēkās (foto A.Tooma, 2021)

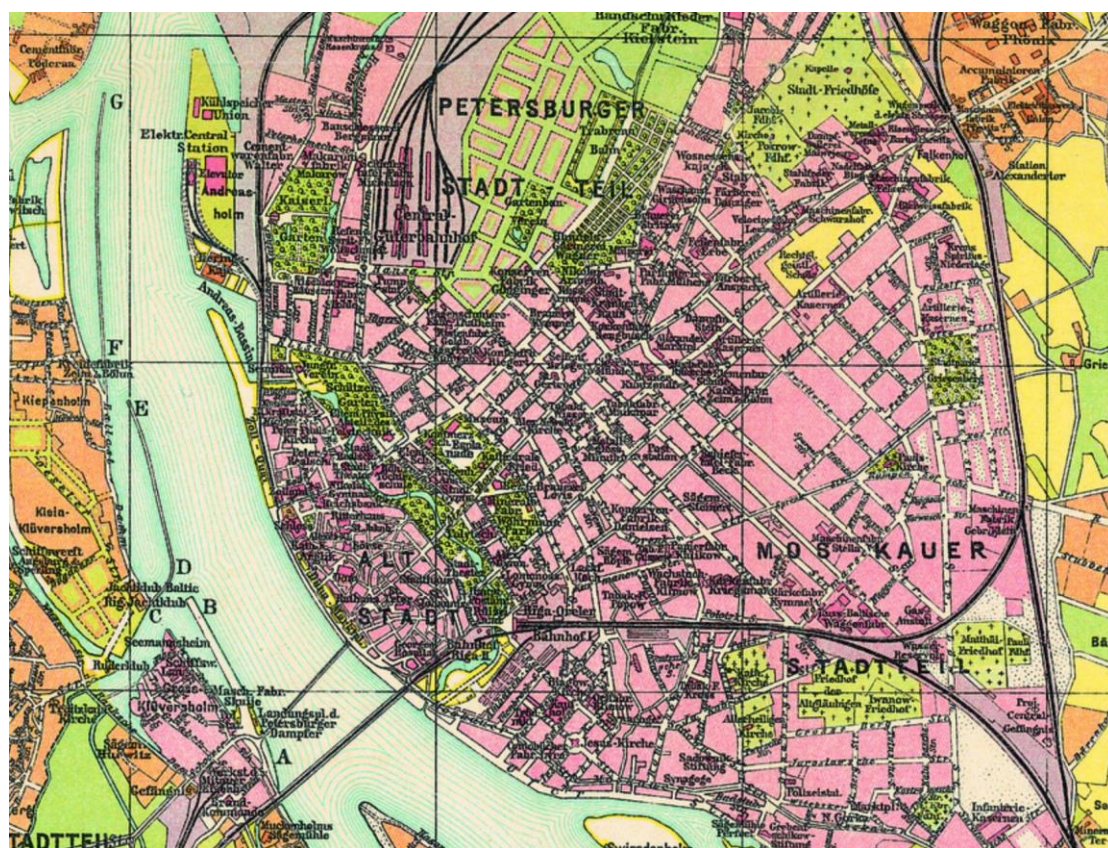
Attēls. Zirgu stallis (<https://www.olustveremois.ee/esileht>)

Izmantotie avoti:

- Olustvere Tourism Centre <https://www.olustveremois.ee/esileht>
- Anne Kaaver MAASTIKUAEDNIK GEORG KUPHALDT. Apgāds “Jumava”, izdevums latviešu valodā, 2007
- <https://ajapaik.ee/photo/58098/ollustfer/>
- <https://arendal.ru/estonia/>
- <https://bioneer.ee/meie-olustvere-lugu>
- https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Olustvere_manor#/media/
- <https://paranull.blogspot.com/2019/10/olustvere-mois.html>
- <https://pood.aripaev.ee/Product/DownloadProductResourceFile/791>
- <https://www.facebook.com/foxtourestonia/photos/>
- <https://www.olustvere.edu.ee/en>

Pilsētu parki un skvēri

Pilsētas parki Kūfalta darbības periodā bija kaut kas jauns un drosmīgs, jo līdz šim veidotie muižas un piļu parki bija kā aizliegtais auglis parastiem cilvēkiem, kā “Ēdenes dārzs”, kā greznības un bagātības simbols, kas pēkšņi pavēra savas durvis pilsētas centrā. Rīgas pilsētai Georga Kūfalta laiks bija īsts parku atdzimšanas periods – šajā laika posmā bija ielikti pamati lielākajai daļai pilsētas centra parku – veidojās īsts “parku pilsētas sapnis”. Jau tajā laikā Kūfaltam bija izpratne par parkiem, kā zaļo tīklojumu, kas kalpo ne tikai iedzīvotāju ikdienai pastaigām, bet kopumā veido pilsētas mikroklimatu. Var teikt, ka Kūfalts savā veidā ir publiskās ārtelpas pirmsācējs gan Liepājā, gan Rīgā.

Attēls. 1902. gada Rīgas kartes fragments ar centra pilsētas apstādījumiem (*Vēsturisko karšu digitālais arhīvs*. <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:43952/15787>)

Liepājas Rožu laukums

Pašā Liepājas sirdī atrodas samērā neliels (*platība 0,44 ha*) Georga Kūfalta projektētais Rožu laukums. Laukums jau 1797. gadā Liepājas plānos nosaukts par Jauno tirgu (*Neue Markt*) un pastāvējis te jau kopš 17.gadsimta beigām.

Attēls. Liepājas centrālais laukums pirms Kūfalta projekta /Liepāja. Jaunais tirgus, Gruss aus Libau. Der Neumarkt (*Atklātne, ap 1900. gadu. LNB attēlu arhīvs zudusilatvija.lv*)

Laukuma veidošanās vēsture

Rožu laukuma vieta, arī pirms Kūfalta projekta, bija kā centrālais laukums, kur notika tirgus. Vēlāk, kad tirgu pārcēla uz jauno vietu, tika nolemts šajā vietā attīstīt apstādījumus. Pilsēta 1911. gada rīkoja atklāto konkursu un kā viens no veiksmīgākiem projektiem bija atzīts Kūfalta ģeometriskā stilā veidots zīmējums ar bagātīgiem rožu stādījumiem.

Attēls. Liepājas centrālais laukums pēc Kūfalta projekta / Libau - Rozenplatz (*Atklātne, ap 1912. gadu. LNB attēlu arhīvs zudusilatvija.lv*)

Lielas izmaiņas laukums piedzīvoja kara laikā, kad gan ēkas, gan pats laukums bija izpostīti. 1945. gadā laukums tika pārdēvēts par Uzvaras laukumu, bet no 1988. gada tas atkal ir atguvis Rožu laukuma nosaukumu.

Attēls. Liepājas centrālais laukums (*Atklātne, ap 1912. gadu. LNB attēlu arhīvs zudusilatvija.lv*)

Laukuma telpiskā struktūra

Kūfalts Rožu laukumu iecerēja ar ģeometrisku plānojumu. Laukums saslēdzas ar blakus esošajām ielām no trīs pusēm. Centrālo kompozīcijas elementu veido apaļš laukums ar apaļas formas rožu dobi, kurai varēja pastaigāties arī pa iekšējo apli, kam bija trīs savienojumi. Laukumā centrā bija grezna laterna ar četriem kupoliem. Gar laukuma perimetru bija izvietoti soliņi, ko ieskāva koku stādījumi.

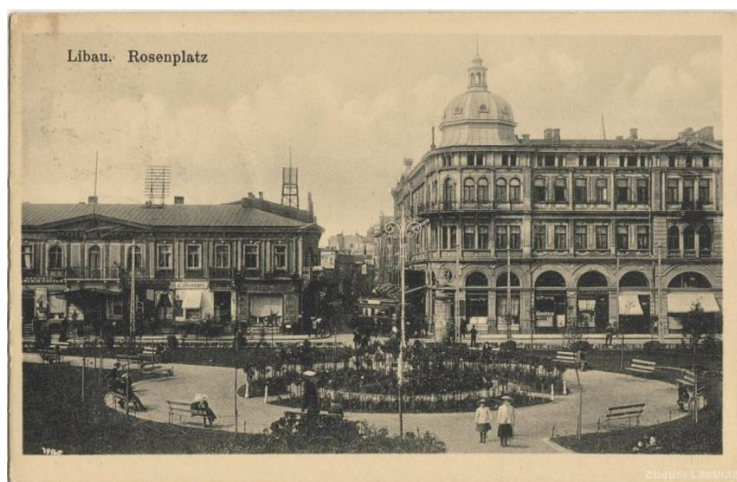
Uzreiz pēc Rožu laukuma ierīkošanas ir iznākušas vairākas atklātnes ar Rožu laukumu, kā jauno Liepājas simbolu. Šīs atklātnes ir vienīgais vizuālais informācijas avots Rožu laukuma kompozīcijai.

Attēls. Liepājas centrālais laukums pēc Kūfalta projekta / Libau - Rozenplatz (*Atklātne, ap 1912. gadu. LNB attēlu arhīvs zudusilatvija.lv*)

Attēls. Liepājas centrālais laukums pēc Kūfalta projekta / Libau - Rozenplatz
(Atklatne, ap 1912. gadu. LNB attēlu arhīvs zudusilatvija.lv)

Attēls. Liepājas centrālais laukums pēc Kūfalta projekta / Libau - Rozenplatz
(Atklatne, pēc 1912. gada. LNB attēlu arhīvs zudusilatvija.lv)

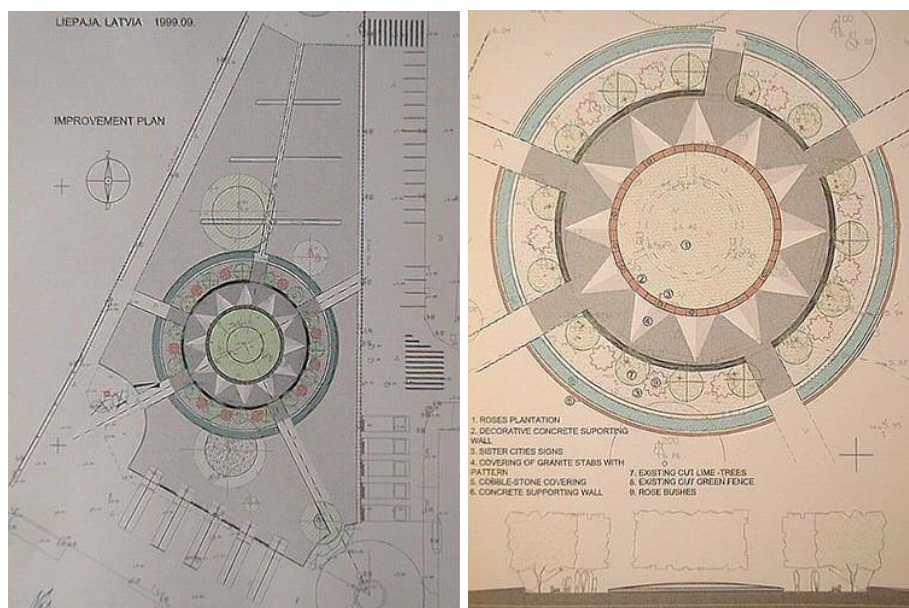
Attēls. Liepājas centrālais laukums pēc Kūfalta projekta / Libau - Rozenplatz
(Atklatne, pēc 1912. gada. LNB attēlu arhīvs zudusilatvija.lv)

Skvērs veido intīmu, maza mēroga publisko ārtelpu, neskatoties uz to, ka atrodas pašā pilsētas centrā. Šādu atmosfēru un telpisko struktūru piešķir koki, kas ieskauj Rožu laukumu. Atklātnēs koki vēl ir pavisam mazi, bet vēlākās fotogrāfijās tie jau ieņem apjomu un noslēdz kādreizējo atklāto tirgus laukumu, mainot pilsētvides telpisko struktūru no atvērtas uz slēgtu ainavtelpu. Vēlāk arī nedaudz mainījās laukuma elementi – piemēram 1930. gados atsevišķi stāvošie soliņi nomainīti uz gariem pusloka soliem.

Attēls. Rožu laukums ap 1960.gadu (foto, 1960. *Latviešu biedrības nama fotoarhīvs*)

Šobrīd Kūfalta plānojums pārveidots pēc arhitekta A. Kokina plānojuma 1999. gadā, saglabājot rožu centrālo stādījumu. Projektā saglabājot ģeometriskās formas, rožu dobe veidota pacelta, ar sadraudzības pilsētu ģerboņiem. Arī vēlāk, 2003. gadā arhitektu plenērā diskutēts par Rožu laukuma telpisko struktūru un tālāko likteni.

Attēls. 1999. gada plānojums (*Arhitektūras platformas diskusijas materiāli, 2003.gads*)

Parka dendroloģiskais sastāvs

Rožu laukuma nosaukums jau saka priekšā, ka rozes šajā skvērā ir galvenais elements. Vērojot senus attēlus var tajos redzēt arī koku stādījumus, tie, iespējams, ir dižskābarži un liepas. Laukums arī papildināts ar ornamentālām dobēm, kur ir vasaras puķu stādījumi. Laukumā telpisko struktūru veidoja arī krūmu stādījumi. Kokiem vainagi veidoti apaļās formās, citos attēlos cilindriskās formās.

Attēls. Liepājas Rožu laukums ap 1920 gadu (foto, 1920.g. albums "Pastaiga pa skaisto Liepāju")

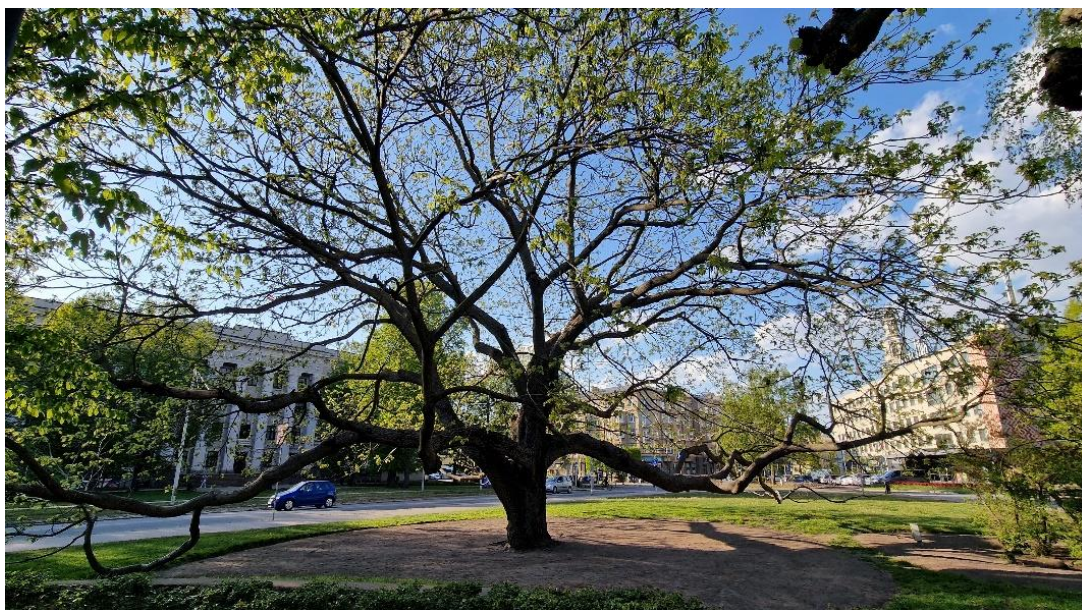

Attēls. Liepājas Rožu laukums ap 1930 gadu (foto, 1930. LNB attēlu arhīvs zudusilatvija.lv)

Attēls. Krāšņi vasaras puķu ornamenti Rožu laukumā (*albums "Pastaiga pa skaisto Liepāju"*)

Savukārt šobrīd viens no izcilākajiem laukuma elementiem ir Mandžūrijas valrieksts (*Juglans mandshurica*), kas ir dižkoka statusā un aizņem centrālo vietu.

Attēls. Mandžūrijas valrieksts Rožu laukumā (*foto A.Spāge, 2022*)

Laukuma ietverošajiem kokiem polardēti zari, tie formēti regulāri, lai saglabātu kompaktu formu. Laukumā atjaunoti arī rožu stādījumi. Papildus ietvaru veido cirpti dzīvžogi no spožajām klintenēm (*Cotoneaster lucidus*).

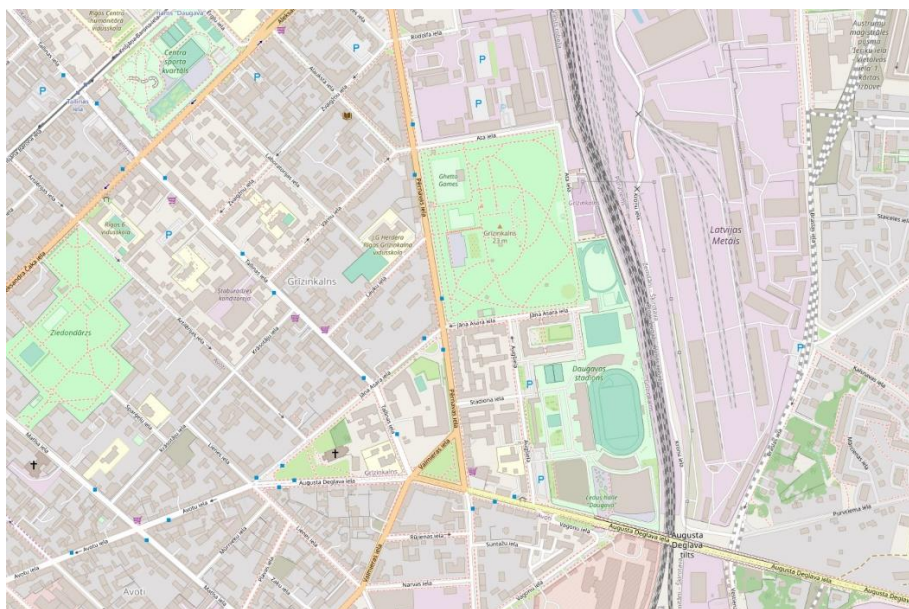
Attēls. Apstādījumi Rožu lakumā (foto A.Spāģe, 2022)

Informācijas avoti:

- Arhitektūras platforma https://a4d.lv/raksti/rozu_laukums_liepaja/
- Latvijas Nacionālā bibliotēka, Letonikas un Baltijas centrs. Baltijas Centrālās bibliotēkas kolekcija – atklātnes www.zudusilatvija.lv
- Liba Mellere (2021) No Liepājas vēstures. Visi ceļi ved uz Rožu laukumu <https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/vesture/no-liepajas-vestures-visi-celi-ved-uz-rozu-laukumu.a399586/>
- Liepājas pilsētas arhīvs <http://arhivs.liepaja.lv/page/2823>
- Pastaiga pa skaisto Liepāju / projekta vadītājs Andris Ivanovs; ievads: biedrība "Liepāja 400". - Liepāja: Biedrība "Liepāja 400", 2021. - [Rīga] : ADverts. - 211 lpp.
- LNB attēlu arhīvs [zudusilatvija.lv](http://www.zudusilatvija.lv)
- Latviešu biedrības nams <https://biedribasnams.lv/vesture/>

Grīziņkalna parks

Grīziņkalna parka teritorija atrodas Rīgā, Latgales priekšpilsētā, Jāņa Asara ielā 24. To ietver Pērnavas, Ata un J. Asara ielas. Teritorija atrodas tuvu pilsētas centram, netālu no Daugavas stadiona. Parks ir apkaimes viena no lielākajām zaļajām struktūrām. No vienas puses parks robežojas ar tehniskā rakstura teritorijām, veidojot robežšķirtni starp Rīgas dzīvojamo zonu.

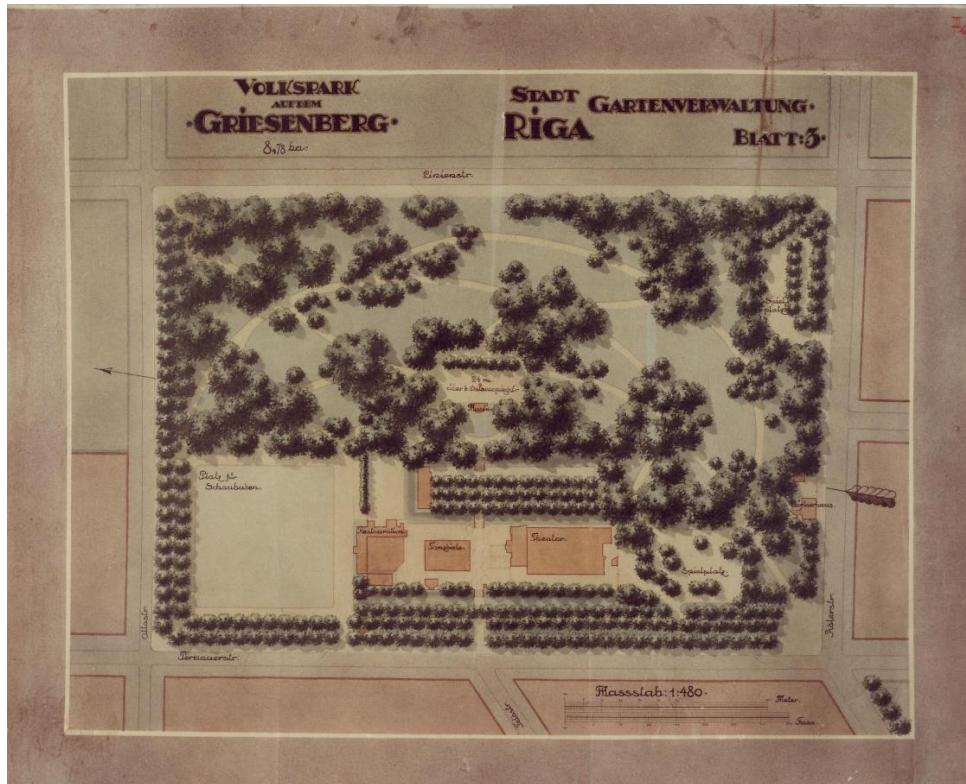

Attēls. Grīziņkalna parka atrašanās vieta (*Rīgas digitāla karte, 2022*)

Parka veidošanās vēsture

Grīziņkalna parks ir jau vairāk kā 100 gadus vecs. Parks ir interesants ar savu reljefu, jo veidots uz 24m augstas smilšu kāpas. Tas deva iespēju veidot izteiksmīgas skatu līnijas un bagātināt ainavu. Grīziņkalna parks savu nosaukumu ieguvis no kādreizējās Grīziņa muižas, kas šeit atradusies 18.gs. vidū un smilšu kalna, ko dēvēja par Grīziņkalnu. Pēc 1930.gada parkam piešķīra jaunu nosaukumu “1905.gada parks”, par godu 25. gadadienai kopš 1905. gada revolūcijas. Mūsdienās mēs šo parku atkal pazīstam kā Grīziņkalna parku.

Līdz ar straujo pilsētas būvniecību 20.gs. sākumā Grīziņkalna parkā tika uzsākti labiekārtošanas darbi pēc G. Kūfalta projekta. Un teritorija no nekoptas vietas ieguva savu sākotnējo parka veidolu.

Attēls. Grīziņkalna parka vēsturiskais plānojums pēc G. Kūfalta projekta 1909. gads / *Volkspark auf dem Griesenberg (Rīgas dārzu un parku tresta kolekcija. LNB)*

Parks kļuva par atraktīvu pilsētnieku izklaides vietu ar kafejnīcām, restorāniem, karuseļiem, teātri un deju grīdu. Esošais reljefs deva iespēju bagātināt parka ainavisko telpu un parks tika veidots uz trīs terasēm. No Grīziņkalna virsotnes pavērās plaši skati uz apkārtni. 1903. gadā parkā uzcēla dārznieka un sarga māju, ierīkoja ceļus un apstādījumus. 1911. gadā kalna augšējā terasē uzcēla mūzikas gliemežnīcu, kas deva iespēju rīkot brīvdabas koncertus.

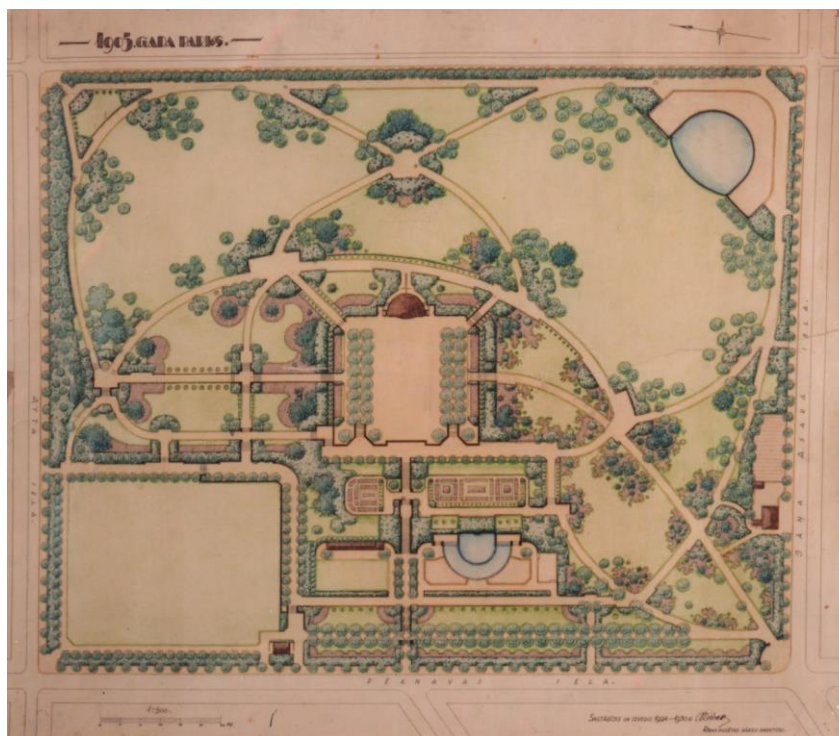

Attēls. Parka būves un restorāna zona (fotoattēls 1903.gads Koka ēku renovācijas centrs "Koka Rīga")

Attēls. Apakšējās terases restorāns un estrāde Grīziņkalna parkā (fotoattēls 1903.gads
Koka ēku renovācijas centrs "Koka Rīga")

Lieli postījumi parkam tika nodarīti Pirmā pasaules kara laikā, kad nodega ēkas un parks vairs netika kopts. Tikai 20.gs. 30.gados parks tika atjaunots pēc A. Zeidaka projekta. Parks ieguva jaunu veidolu. Tajā tika izmantoti gan regulārā (vairāk Pērnavas ielas pusē, terasēs), gan ainavu dārza (pārējā parka daļā) kompozīcijas paņēmieni. Tika izbūvētas kāpnes ar atbalstsienām. Kāpnes no Pērnavas ielas puses, kas ved līdz pat Grīziņkalna augšējai daļai, ir būtiska parka dominante. Veidotas izteiktas terases, katrā no tām piedāvājot citu funkciju. Parkā daudz tika izmantoti klinteņu dzīvžogi, kas rudenī parkam dod košus krāsu akcentus. Izbūvēts bradājamais baseins, bērnu rotaļu laukums, DR nogāzē izveidota rožu dobe no vairākiem tūkstošiem stādu. Augšējā terase tika nolīdzināta, un uz tās tika veidots koncertlaukums. To ierobežoja metāliski figurāli režģi ar metāla arkām, pie kurām iestādīja savvaļas vīnogas un citus vītenaugus. No augšējās terases pavērās skats uz apakšējām terasēm un pilsētu. Parka zemākajā daļā tika veidoti pastaigu ceļi ar Holandes liepu alejām. Parku bagātināja gan skulptūras, kas novietotas uz atbalstmūriem, gan krāšņas puķu dobes. Ziemas aktivitātēm tika izmantotas nogāzes, kurās izveidoja ragavu un slēpošanas trasi. Parks bija izcila atpūtas vieta gan pieaugušajiem, gan bērniem. Grīziņkalnā pirmo reizi Rīgā novietoja stacionārus sekciju solus.

Attēls. Grīzīņkalna parka vēsturiskais plānojums pēc G. Kūfalta projekta (1924.g)
(G. Lināres kolekcija)

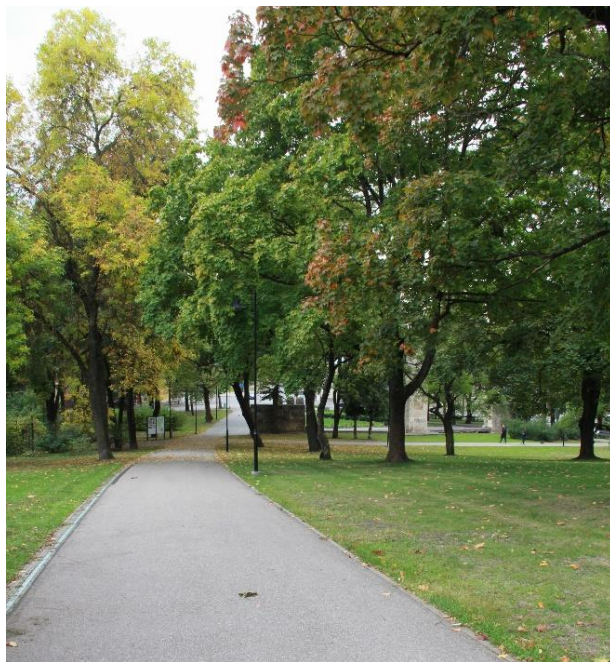
Grīzīņkalna parks stipri cieta Otrā pasaules kara laikā. Parku atjaunojot, pie bradājamā baseina uz atbalstsienas uzstādīja šūnakmenī veidotu tēlnieka M. Šmanca skulptūra „Lutausis”. Kalna DR nogāzē pie ieejas parkā no J. Asara ielas 1974. gadā uzstādīja V. Aisberga veidotu pieminēkli 1905. gada notikumiem (*arhitekti G. Lūsis-Grīnbergs, L. Kraukle*). 1984. gadā parkā sākās rekonstrukcijas darbi, tika izbūvēts bērnu rotaļu laukums, otrā pusē kāpnēm no bradājamā baseina.

Parka telpiskā struktūra

Mūsdienās parka vēsturiskais plānojums nolasāms vairākos parka elementos. Saglabājies vēsturiskais celiņu tīkls, atbalstsienu un kāpņu sistēma, bradājamais baseins un Dārznieka māja. Sienas, pakāpieni, Dārznieka māja un baseins ir rekonstruēti, atjaunojot vēsturisko funkciju. Savukārt apstādījumu veidotā parka telpiskā struktūra gadiem ejot ir stipri mainījies, tomēr daudz Kūfalta un Zeidaka apstādījumu elementi ir atjaunoti pēc parka rekonstrukcijas. Atsevišķās vietās vecos kokus parkā ir nomainījuši jauni, vai arī kādreiz iesējušies sējeņi ir sasnieguši savu pilnbriedu, kļuvuši par lieliem kokiem un šobrīd konkurē ar vecākajiem parka stādījumiem. Arī vairākas krāšņās ziemciešu dobes un krūmu stādījumi ir izzuduši, parks kļuvis daudz mežaināks un noēnotāks, kas traucēja pilnvērtīgi atjaunot krūmu stāvu un ziemcietes – liels noēnojums un sakņu konkurence neļauj atjaunot apstādījumus. No vēsturiskajiem elementiem izzudušas metāla arkas, nav atrodamas uz atbalstsienām veidotās skulptūras.

Ieejas parkā veidojas no parka stūriem, atsevišķās vietās – no Pērnavas un no J. Asara ielas pusēm – arī no parka malas vidusdaļas. Reprezentatīvākā ieeja ir centrālā ieeja ar

kāpnēm no Pērnavas ielas. Ieejas no parka stūriem pie Pērnavas ielas ir mazāk reprezentatīvas, tomēr pietiekami aicinošas.

Attēls. Parka pastaigu celiņi un koku grupas (foto K.Vugule, 2021)

Grīziņkalna parka reljefs ir sarežģīts, tomēr vienlaicīgi dod iespēju veidot interesantas parka telpas un skatu līnijas. Reljefs parka DR pusē (Pērnavas ielas pusē) veidots izteiktās trīs terasēs, kas savstarpēji savienotas ar granīta bruģa pakāpieniem. Terases atšķirībā no parka vēsturiskā plānojuma šobrīd tiek izmantotas daļēji, jo to labiekārtojums ir nolietojies un būtu jāatjauno. Terašu veidotās nogāzes ir izteikti stāvas, tāpēc šeit novērojama augsnes virsējā slāņa erozija, ko pastiprina aktīva nogāžu izmantošana ziemas mēnešos. Vietām nogāzes stiprinātas ar krūmu stādījumiem, kas tomēr ne visur ir spējusi apturēt nogāžu eroziju arī pēc rekonstrukcijas, atjaunojot gan stādījumus, gan stāvo nogāžu stiprinājumus. Pārējā parka teritorijā reljefs ir veidots dabīgs bez izteiktām terasēm.

Attēls. Parka augšējā terase ar atpūtas vietām (foto K.Vugule, 2021)

Parka plānojums veidots mijoties slēgtām un atvērtām ainavu telpām, kas rada intriģējošu sajūtu pastaigājoties pa parku. Līdz ar to parkā veidojas gan tālas un atvērtas skatu līnijas, gan tuvas un ierobežotas skatu līnijas. Ņemot vērā parkā esošo lapu koku pārsvaru, jāmin, ka atsevišķas skatu līnijas (gan pozitīvas, gan mazāk kvalitatīvas) paveras tieši bezlapu sezonā. Galvenie pozitīvie skati veidojas uz esošajiem soliteriem, interesantām koku un krūmu grupām, alejām, kā arī 1905.gada pieminekli. Pārsvarā tās ir vidējas un tālas skatu līnijas dažādos uztveres leņķos. Galvenie zemas kvalitātes skati veidojas uz parka objektiem/elementiem, kuri šobrīd atrodas ļoti sliktā stāvoklī – sabrukušās atbalstsienas, nolietotojušies labiekārtojuma elementi (soliņi, atkritumu urnas, bērnu rotaļu iekārtas utt.), tehniskās būves un komposta vieta. Zemas kvalitātes skati veidojas arī vietās ar izteiktu koku blīvumu, jo šeit galvenie ainavas veidotāji ir izstīdzējuši koku stumbri ar augstu zarošanās vietu un atkailinātā zeme (jo noēnojuma dēļ neveidojas kvalitatīva zemsedze).

Vizuāli estētiski augstvērtīgu skatu zonas galvenokārt veidojas teritorijās, kur nav izteikts koku blīvums. Šajās teritorijās veidojas kvalitatīva zemsedze un izceļas atsevišķie koki vai koku grupas ar saviem izteiksmīgajiem vainagiem. Vizuāli augstvērtīgu skatu zonas izteikti nolasāmas parka D un DA daļā, kurās dominē arī plašas un atvērtas lauces.

Teritorijas plānojumā labi nolasāmas atsevišķas funkcionālās zonas. Galvenokārt katrai no tām ir izveidojusies arī sava ainaviskā telpa, kuras vienu no otras atdala koku un krūmu stādījumi.

Parka teritorijā iespējams izdalīt sekojošas funkcionālās zonas:

- 1905. gada pieminekļa zonai ir veidota sava atsevišķa ainaviskā telpa parka DR pusē, kas nekonkurē ar pārējām parka telpām. Pieminekļa aizmugurē esošie koki, kā arī alejas ielu apstādījumos palīdz vēl vairāk izcelt pieminekli. Pieminekļa priekšplānā esošajā zāliena laukumā esošie īvju stādījumi mērogā neatbilst vizuālajam tēlam, ko rada pieminekļis un tā parametri;
- Lutauša skulpturālā zona ar bradājamo baseinu izvietota vienā no terasēm parka R pusē. Tai ir sava noslēgta telpa, ko veido atbalstsienas un krūmu stādījumi;
- Ielu apstādījumu zona. Jau vēsturiski gan Kūfalts, gan Zeidaks Grīziņkalna parka plānojumā izdalīja teritorijas gar ielām. Šādas teritorijas labi nolasāmas arī parka mūsdienu telpiskajā struktūrā. Gar Pērnavas, J. Asara un daļēji no Ata ielas (pie dzelzceļa teritorijas) ir veidotas izteiktas liepu alejas. Gar pārējo Ata ielas daļu ir veidoti brīvi parka stādījumi, kuros dominē liepas, oši, bērzi. Ielu apstādījumu zonas veiksmīgi telpiski nodala parka teritoriju no intensīvas satiksmes ielām, kā arī kalpo kā buferzonas;
- Saimnieciskā zona parkā veidojas divās vietās – Dārznieka mājas teritorijā un komposta novietošanas laukuma teritorijā. Dārznieka mājas teritorija jau vēsturiski kalpojusi kā parku apkalpojoša teritorija;
- Bērnu rotaļu laukumi veidojās divās parka vietās. Visbiežāk māmiņas ar maziem bērniem var novērot teritorijā pie atjaunotā bradājamā baseina, jo šī vieta ir savrupa un labi aizsaulota. Lielāki bērni pārsvarā izmanto teritoriju otrā pusē kāpnēm no iepriekš minētā bērnu rotaļu laukuma, kur ierīkoti jauni bērnu laukumi ar gumijas segumu un mūsdienīgām rotaļu iekārtām;

- Parkā ir arī sabiedriskās tualetes, kas ir būtiski zaļajām teritorijām pilsētas centrā;
- No jauna veidota arī Kūfalta plānos neesošā suņu laukuma zona, kas mūsdienā pilsētas parkos ir funkcionāli nepieciešama.

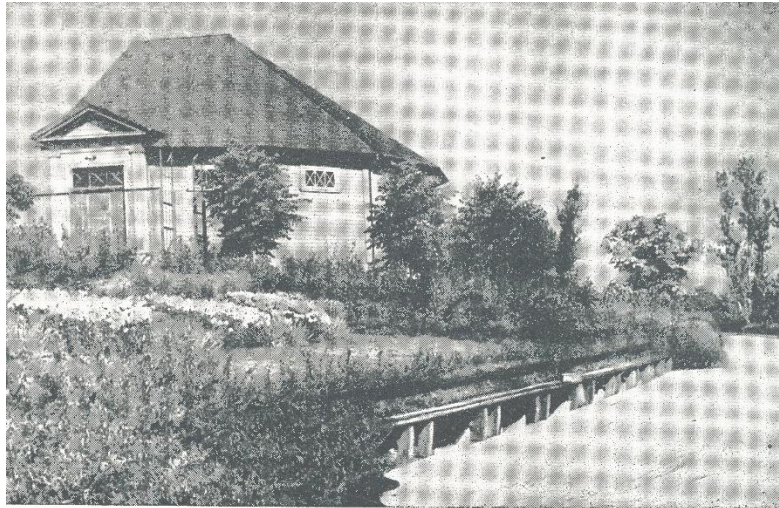
Attēls. Bērnu rotaļu laukums Grīziņkalna parkā uz augšējās terases
(foto K.Vugule, 2021)

Parka dendroloģiskais sastāvs

Parka veģetācijas (koku, krūmu un ziemciešu stādījumu, zemsedzes stāvokļa) analīzei izmantota SIA Labie koki 2012. gada februārī veiktā Grīziņkalna parka koku inventarizācija. Grīziņkalna parka teritorija ir bagāta ar kokiem, kopumā parkā ir 877 koki. Tomēr starp dendroloģiskajām vērtībām un vizuāli augstvērtīgiem eksemplāriem, parka teritorijā sastopami arī koku sējeņi, kas šobrīd sasnieguši savu pilnbriedu.

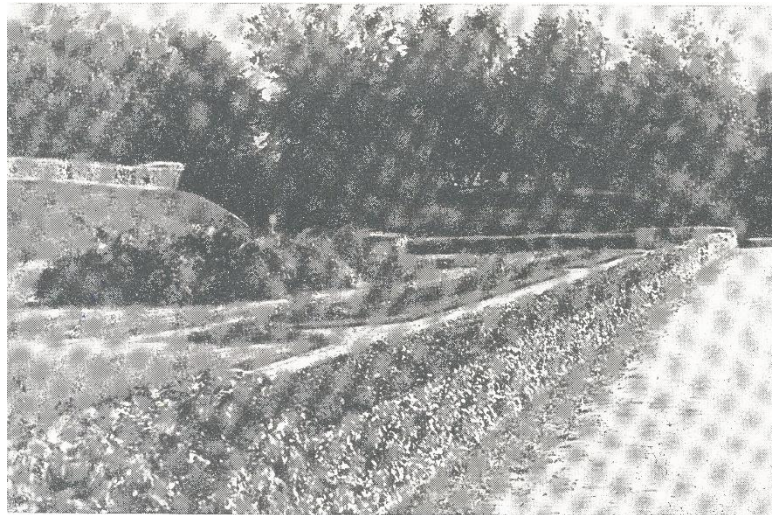
Attēls. Grīziņkalna parka apstādījumi – dekoratīvie krūmi un puķu stādījumi (no pētījuma materiāliem D.Zigmunde, N.Nitavska)

Цветущие многолетники на склоне дюны в Парке 1905 года

Attēls. Ziemciešu dobes Grīziņkalna parkā (*no pētījuma materiāliem D.Zigmunde, N.Nitavska*)

Vecākie parka koki stādīti laikā no 1903. – 1911.g. pēc G. Kūfalta projekta (šo koku vecums ~115 gadi). Jaunāki stādījumi veidoti 1930.g. pēc A. Zeidaka parka rekonstrukcijas projekta. Parka teritorijā pavisam aug 36 dažādas koku sugas un varietātes, starp tām konstatētas tādas dendroloģiskas vērtības kā: Pensilvānijas osis, ciedru priede, kalnu kļava, Menzīsa duglāzija, ugunsarkanā vilkābele u.c. Parkā novērots arī dendroloģisks retums – melnā priede. Parka teritorijā atrodas 4 valsts nozīmes dižkoki – Pensilvānijas oši.

Розарий в Парке 1905 года, устроенный при его реконструкции; окружен подстриженной изгородью из кизильника

Attēls. Rožu dobes zona uz terases Grīziņkalna parkā (*no pētījuma materiāliem D.Zigmunde, N.Nitavska*)

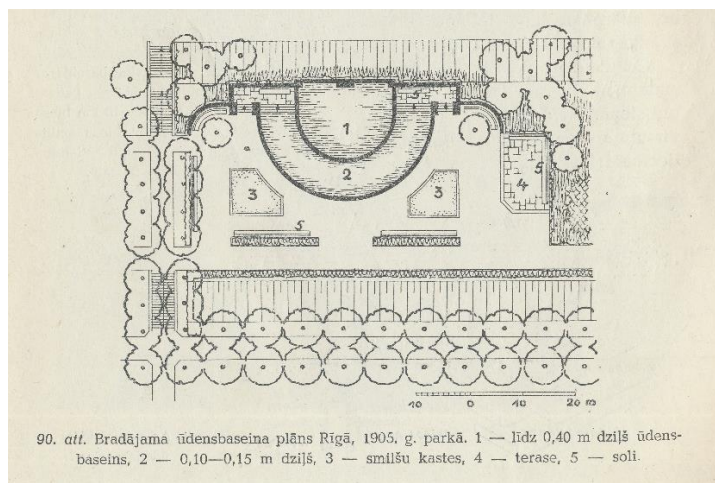
Attēls. Grīziņkalna parka rožu dobe uz terases (foto K.Vugule, 2021)

Galvenās valdošās sugas Grīziņkalna parkā ir Holandes liepa (*Tilia x vulgaris*) un parastā kļava (*Acer platanoides*). A. Zeidaka Grīziņkalna parka vēsturiskajā plānojumā tik liels kļavu skaits nav nolasāms, kas liecina, ka daļa šobrīd esošo lielo kļavu koku ir savulaik teritorijā iesējušies sējeņi. Analizējot vēsturiskos materiālus par parka dendroloģisko sastāvu, jāsecina, ka pat laikā no 1908. gada parkā ir izzudušas daudzas interesantas koku sugas. Tomēr atjaunot šo dendroloģisko daudzveidību rekonstrukcijas laikā praktiski bija neiespējami, jo parka teritorijā ir ļoti liels skaits esošo lielo koku, kas rada izteiktu noēnojumu, tāpēc piemērotu brīvu vietu papildus jaunu lielo koku stādījumu veidošanai atrast bija problemātiski. Jāatzīmē arī izcili koku eksemplāri, kas rada interesantus akcentus parka ainavā. Pensilvānijas oši (*Fraxinus pennsylvanica*) īpaši izceļas ziemas mēnešos ar savu izteiksmīgo zarojumu. Āra bērzu (*Betula pendula*) grupas un soliteri veido romantisku noskaņu parkā. Asās egles (*Picea pungens*), baltegles (*Abies*), melnā priede (*Pinus nigra*) un parastās priedes īpatnējās formas (*Pinus sylvestris*), duglāzijas (*Pseudotsuga menziesii*), Ciedru priedes (*Pinus cembra*) atdzīvina parka ainavu ziemas mēnešos. Ar savu vainagu, stumbru, lapojumu, ziediem vai augļiem izceļas arī vēl citas, mazliet eksotiskākas jeb retāk publiskajos parkos izmantotas koku sugas - purva bērzi (*Betula pubescens*), baltās robīnijas (*Robinia pseudoacacia*), Ledebūra lapegles (*Larix ledebourii*), ugunssarkanās vilkābeles (*Crataegus laevigata*).

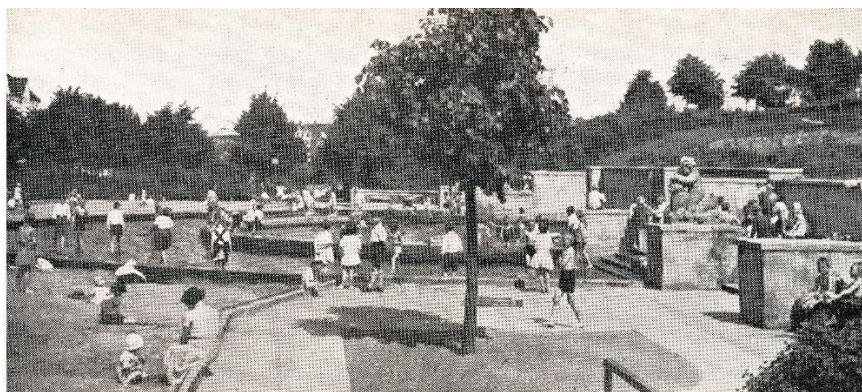
Pirms parka rekonstrukcijas no kādreiz tik daudzveidīgā krūmu un ziemciešu sortimenta parkā palikuši vien daži. Galvenās dominējošās krūmu sugas bija filadelfi (*Philadelphus*), mežrozēs, maijrozītes un sārtaļu rozēs (*Rosa*), sniegogas (*Symphoricarpos*), sausserži (*Lonicera*), ceriņi (*Syringa*). Kādreiz parkā tik izteiktos klinteņu dzīvžogus nomainījuši alpu vēreņu (*Ribes alpinum*) dzīvžogi, kas piemērotāki noēnotām vietām. Tāpat veidots liepu dzīvžogs, kas papildina ugunssarkano vilkābeļu apli. Rekonstrukcijas laikā krūmu un ziemciešu sortiments paplašināts, tuvojoties vēsturiskam parka krāšņumam.

Parka arhitektoniskie elementi

Grīziņkalna parkā, dēļ sarežģītā reljefa un daudzfunkcionalitātes ir daudz dažādi tematiskie elementi. Viens no tā laika jaunumiem bija bradājамie baseini, kas tajā laikā parādījās vairākos parkos, kā iespēja pilsētniekiem baudīt ūdeni vasarās, atveldzēties. Īpaši iemīļotas tādas vietas bija bērniem. Grīziņkalna parkā tāds baseins bija ierīkots uz apakšējās terases, ko atdalīja atbalsta siena un skulpturālie elementi. Baseinam bija vairāki dziļumi, bet kopējais dziļums nepārsniedza 40 cm. Ap baseiniem bija smilšu kastes un atpūtas vietas. Nogāze virs atbalsta sienas apaudzēta ar sārtilapu rozi (*Rosa glauca*).

Attēls. Grīziņkalna parka bradājamā baseina plānojuma fragments – 1.ūdens baseins līdz 0,4 m dziļš; 2.ūdens baseins līdz 0,1-0,15 m dziļš; 3.smilšu kastes; 4.terase, 5.soliņu vietas (no pētījuma materiāliem D.Zigmunde, N.Nitavska)

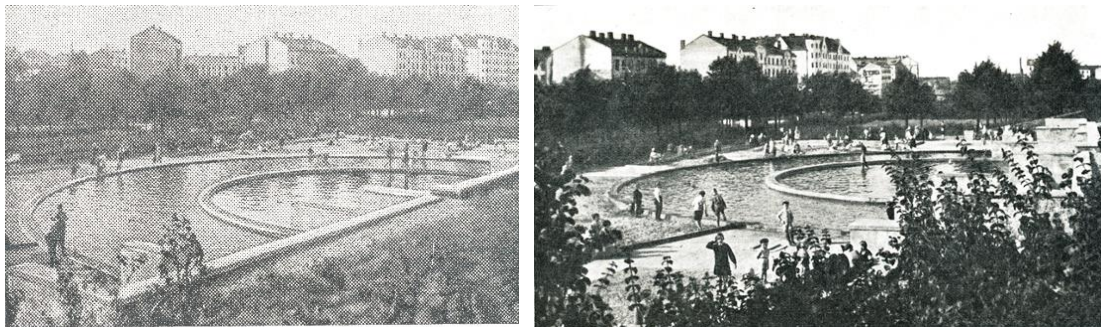

1905. g. parks. Rotaļu laukums ar peld- un bradājamiem baseiniem.

Attēls. Grīziņkalna bradājamais baseins (no pētījuma materiāliem D.Zigmunde, N.Nitavska)

Attēls. Grīziņkalna bērnu rotaļu laukums ar M. Zaura skulptūrām uz mūriem (no pētījuma materiāliem D.Zigmunde, N.Nitavska)

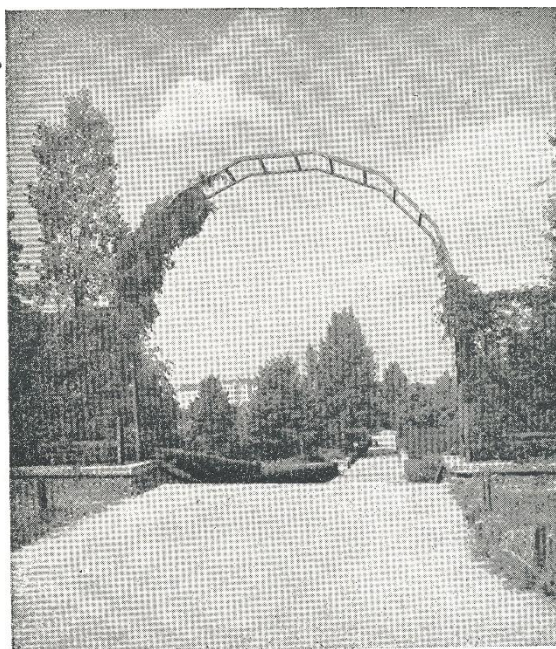
Attēls. Grīziņkalna parka bradājamais baseins ap 1905.gadu (no pētījuma materiāliem D.Zigmunde, N.Nitavska)

Vēlāk uz atbalsta sienas parādījās strūklaka “Lutausis”, kas ir bērnu pasakas „Sprīdītis” varonis, to veidoja tēlnieks Mārtiņš Šmalcs 20 gs. 50.gados. Rekonstrukcijas laikā gan Lutauša skulptūra, gan bradājamais baseins ir atjaunots.

Attēls. Restaurētā Lutauša skulptūra Grīziņkalna parkā (foto A. Holms, 2015)

Daži no elementiem parkā nav saglabājušies – piemēram, arkas, kas iezīmēja ieejas uz koncertdārzu parka augšējā terasē.

Арка при входе концертной площадки в Парке 1905г.
Концертная площадка устроена на вершине дюны

Attēls. Vītenaugu režģi/arku parka augšējā terasē (no pētījuma materiāliem
D.Zigmunde, N.Nitavska)

Pateicoties reljefam, parkā ir vesela atbalsta sienu un kāpņu sistēma, kas no vienas puses samazina vides pieejamību, bet no otras puses ļoti precīzi sadala parku vairākās ainavtelpās, kas atdalītas ar atbalsta sienām un reljefu un var funkcionēt absolūti autonomi. Kūfalts atbalsta sienas izmantoja arī kā sadalījumu terasēm, jo savādāk šo parku nebūtu iespējams pilnvērtīgi labiekārtot dēļ stāvā reljefa.

Лестница главного входа в Парк 1905 г.

Attēls. Grīziņkalna parka kāpnes (no pētījuma materiāliem D.Zigmunde, N.Nitavska)

Attēls. Grīziņkalna centrālas trepes (foto P. Buks, 2020)

Vēl viena iezīme, kas parādījās jau vēlāk ir “Rīgas garais solis”, ko plānoja ainavu arhitekte Gundega Lināre. Šādi soli ir raksturīgi Grīziņkalna parkam un ļauj izvēlēties sev tīkamu vietu sēdēšanai, kā arī daudz vairāk iespēju atrast sev atpūtas vietu lielākam cilvēku skaitam. Arī pēc parka rekonstrukcijas garais solis ir atjaunots.

Attēls. Garais solis Grīziņkalna parkā pēc rekonstrukcijas (foto P. Buks, 2020)

Šobrīd parks ir aktīvi izmantots gan iedzīvotāju ikdienas pastaigām un atpūtai, gan sporta aktivitātēm.

Informācijas avoti:

- Ārgalis A. (2001) Rīga. Rīga: Nacionālais apgāds. 108 lpp.
- D.Skujānes un N.Ņitavskas parka vēsturiskais izvērtējums 2012.gadā, kas veikts pirms parka rekonstrukcijas.
- Dāvidsone I. (1988) Rīgas dārzi un parki. Rīga: Liesma. 159 lpp.
- Grīziņkalna parka fotoattēli un informatīvais materiāls. G.Lināres personīgais arhīvs.
- Grīziņkalna pirmsprojekta apsekošana (2003). SIA Laube IP.
- Kāvere A. Rīgas dārzu arhitekts Georgs Kūfalts. Rīga: Jumava, 2007.
- Koku inventarizācija: Grīziņkalna parks. Dendrologa E.Neilanda atzinums (14.02.2012.). SIA Labie koki
- Mantojums – pieminekļu datu bāze <https://is.mantojums.lv/7878#>
- Pūka T., Cinovskis R., Bice M., Ieviņa S. (1988) Rīgas sabiedriskie apstādījumi: īsa vēsture, krūmi, koki, ziemcietes. Rīga: Zinātne. 143 lpp.
- Koka ēku renovācijas centrs "Koka Rīga". Raksts " Grīziņkalna parks. Iepazīsti pilsētu un to apkārtni."
http://www.ngkm.lv/7_Turistu_marsruti/Grizinkalna_parks.html
- Raksts "Парк на песчаной горе" *Puga u eē istorija* - WordPress.com
- Riga und seine Bauten / herausgegeben vom Rigaschen Technischen Verein und vom Rigaschen Architekten-Verein. Riga: Verlag des "Rigaer Tageblatt". 1903. 477 lpp. file:///C:/Users/Lietotajs/Downloads/riga_bauten_1903.pdf
- Rīgas dārzu un parku tresta kolekcija. Latvijas Nacionālā bibliotēka <https://dom.lndb.lv/data/obj/1030303.html>
- Rīgas digitāla karte <https://rigas-digitala-karte.zl.lv/>
- Vēsturiskie dārzi un parki (2007). D.Spertāle (red.). Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija. 143 lpp.

Kanālmalas apstādījumi

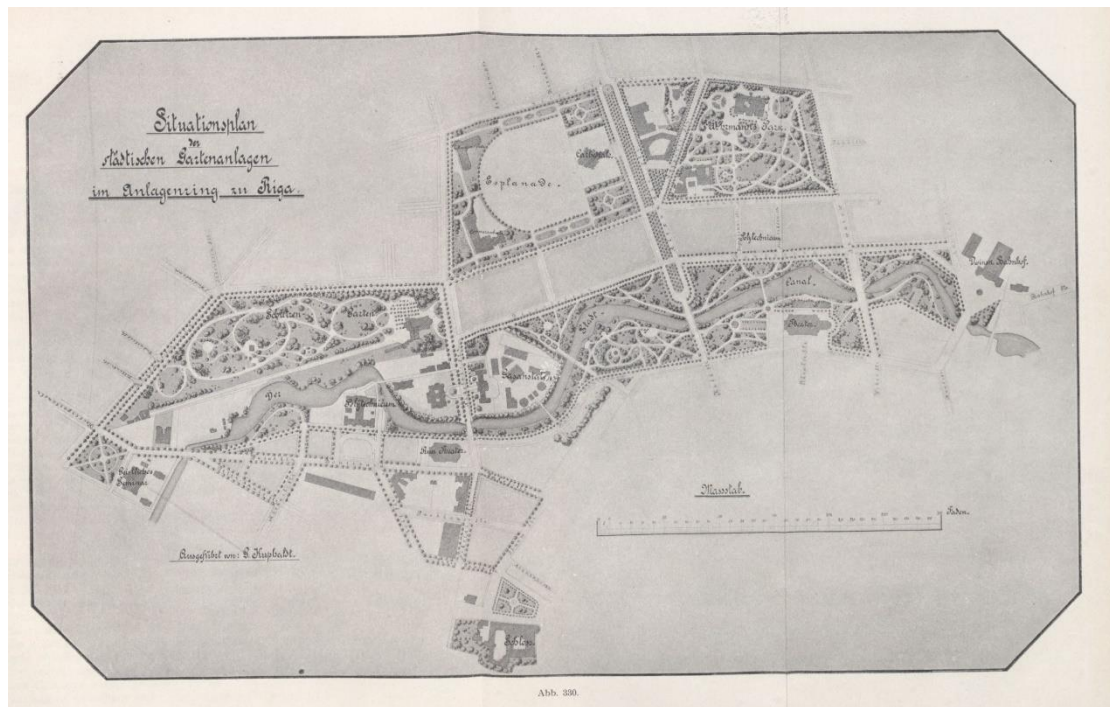
Kanālmalas apstādījumi aizņem Rīgas centrālo daļu un veido sava veida zaļo tīklu gar pilsētas kanālu, savienojot dažādus mazākus parkus un nodrošinot zaļo aizsargjoslu gar ūdensmalu. Kanālmalas apstādījumi ietver gan Bastejkalnu, gan Kronvalda parku, gan operas apstādījumus un Brīvības pieminekļa laukumu. Pilsētas kanāls ir 3,2 kilometrus garš, apmēram 2 metrus dziļš, ar 16 dažāda platuma tiltiem.

Attēls. Rīgas kanālmalas apstādījumu karte (A. Buks)

Parka veidošanās vēsture

Kanālmalas apstādījumu viens no centrālajiem elementiem ir **Bastejkalns**. Tā veidošanās aizsākusies 1860. gadā, kad bija gaidāma cara Aleksandra II vizīte. Tāpēc ar steigu Bastejkalna parku saka labiekārtot. Sākumā tas bija uzticēts vācu arhitektam A. Ventam, kas tomēr sagatavoja situācijai neatbilstošu plānu, jo Rīgu nebija apciemojis. Tāpēc šo uzticēja Georgam Kūfaltam, kas arī veidoja gan Bastejkalnu, gan Kanālmalas ainavu tādu, kāda tā ir arī mūsdienās.

Attēls. Rīgas centrālās daļas apstādījumu plāns (*Riga und seine Bauten, 1903.gads*)

Zīmīgi, ka Kūfalts vairākkārt zīmēja visas Rīgas centrālās daļas parkus uz viena plāna, izprotot to sasaisti un vienoto telpisko struktūru, radot Rīgas centru kā bulvāru, parku un skvēru loku. Kūfalta pirmais projekts, bija tieši Bastejkalna apstādījumu pārbūve.

Attēls. Bastejkalns un Kanālmalas apstādījumi. 20. gs. sākums. Tālumā redzams "Vīnes paviljons". (Foto no Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja krājuma)

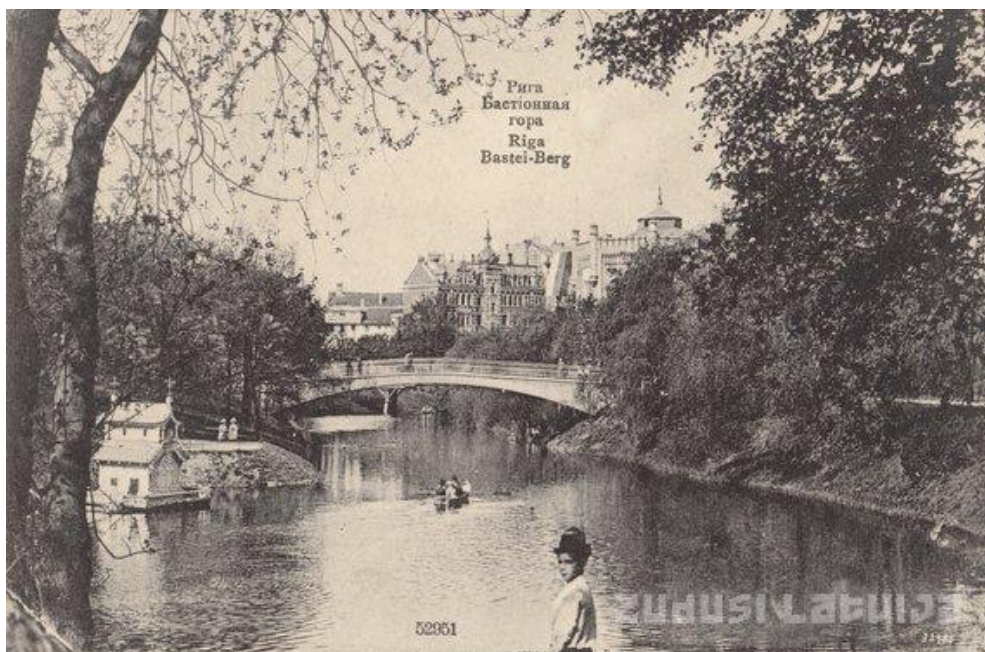
Parka telpiskā struktūra

Kanālmala ir izteikti lineārs objekts Rīgas telpiskajā struktūrā, ap ko veidojas vairākas zaļās teritorijas, ko Kūfalts arī realizēja kā parka centrālo zaļo asi, kur galveno lomu spēlē kanāls, kā pilsētas zilā struktūra. Kā atsevišķas zaļās telpas vēlāk attīstījās Bastejkalns un Kronvalda parks.

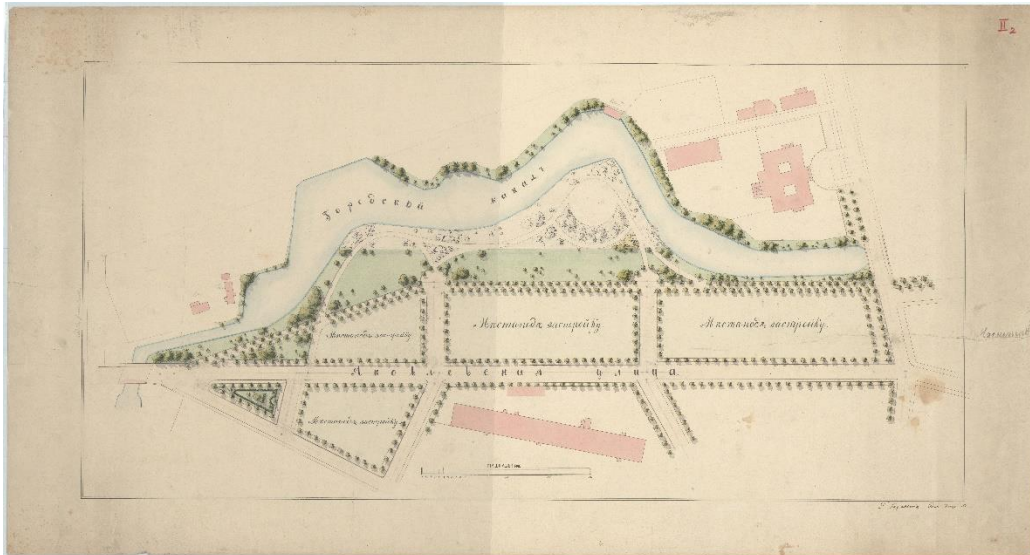
Bastejkalna plaši pazīstamās akmeņu kaskādes ar ziedu grupām un skulptūrām tapa Kūfalta vadībā. Bastejkalnu, celiņu spirālveida izvietojuma dēļ, kādu laiku dēvēja par Gliemežnīcu. Bastejkalna parka daļa ātri vien kļuva par iecienītu atpūtas vietu pilsētniekiem, kas labprāt atpūtās “Vīnes kafejnīcas” paviljonā vai terasē Bastejkalna virsotnē. Kamēr vēl nebija saauguši koki no virsotnes pavērās plaši skati gan uz kanālmalu, gan uz Vecrīgu un Pulvertorni. Tajā laikā arī ārsti aktīvi ieteica pastaigas kā daļu no terapijas - dakters Rulle, kas tajā laikā bija populārs, arī ieteica ikdienas pastaigas svaigā gaisā, kas ātri vien kļuva populārs laika pavadīšanas veids.

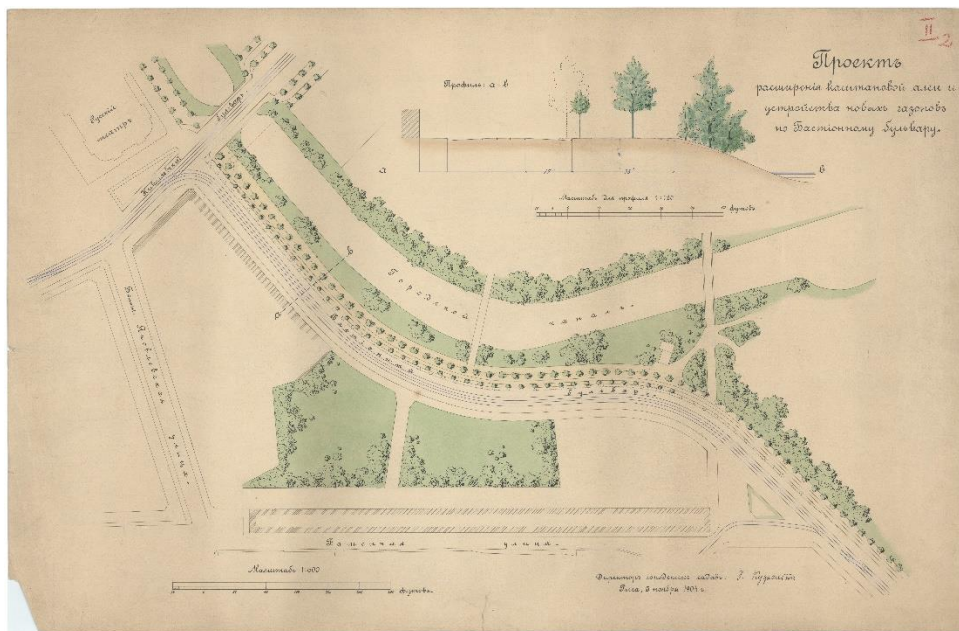
Attēls. Bastejkalna kaskādes ar apstādījumiem (*atklātne, 1907.gads, LNB Digitālo Objektu Krātuve*)

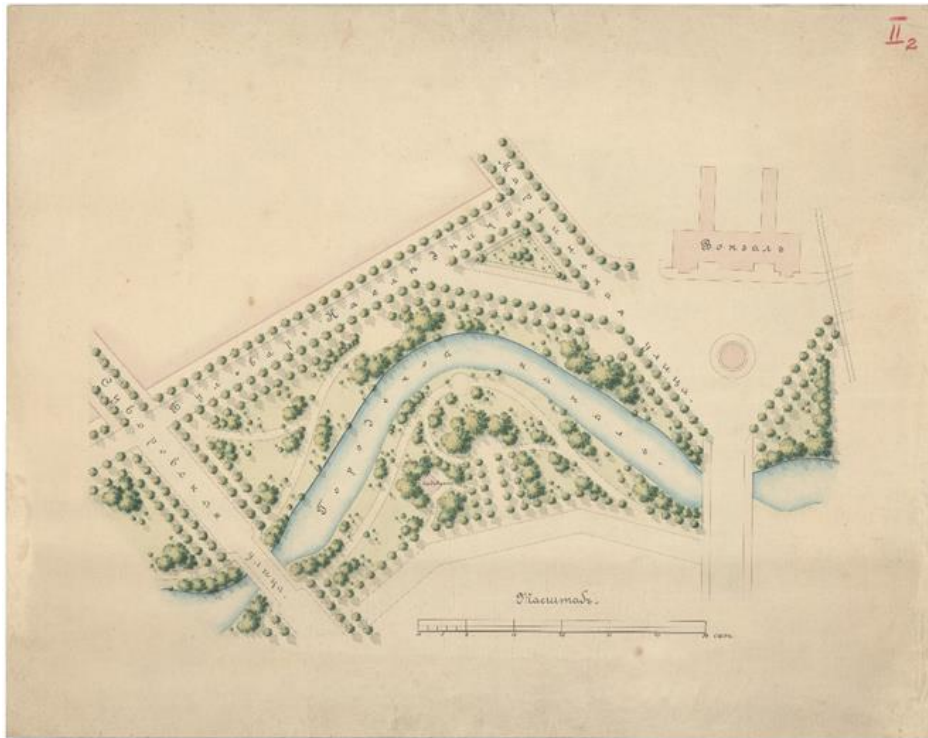
Attēls. Skats uz kanālmalu un gulbju mājiņu (*atklātne, 191-, Zudusī Latvija*)

Attēls. Kanālmalas apstādījumi. Kronvalda bulvāris (LNB - Rīgas dārzu un parku tresta kolekcija)

Attēls. Basteja bulvāra apstādījumu plāni – alejas paplašināšanas plāns (LNB - Rīgas dārzu un parku tresta kolekcija)

Attēls. Basteja bulvāra apstādījumu plāni – plāna fragments (LNB - Rīgas dārzu un parku tresta kolekcija)

Attēls. Bastejkalns un Kanāļmalas apstādījumi. 20. gs. sākums (foto no Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja krājuma)

Attēls. Skats uz Rīgu no Bastejkalna (191-, LNB Digitālo Objektu Krātuve)

Attēls. Skats uz kanālmalas centrālo lauci pie operas (foto N.Ļitavska, 2022)

Attēls. Kanālmalas apstādījumu telpisko struktūru saglabā lauces un kokaugu grupas (foto N.Ļitavska 2022)

Attēls. Skats uz brīvības pieminekli caur parka apstādījumiem (*foto N.Ļitavska, 2022*)

Parka dendroloģiskais sastāvs

Fortifikācijas nojaukšanas brīdis ir robežšķirtne, kad aktīvi sāka ierīkot kanālmalas apstādījumus, pārveidojot nocietinājuma grāvi par kanālu un uzceļot pirmos tiltus pāri kanālam. Šobrīd kanālmalas apstādījumi aizņem 10,5 hektārus. Kanālmalas apstādījumu labiekārtošanas darbus uzsāka 1859. gadā 9. novembrī. Līdz 1880. gadam kanālmalas apstādījumus veidoja A. Vendts, bet pēc tam tos papildināja pēc G.F.F. Kūfalta projekta.

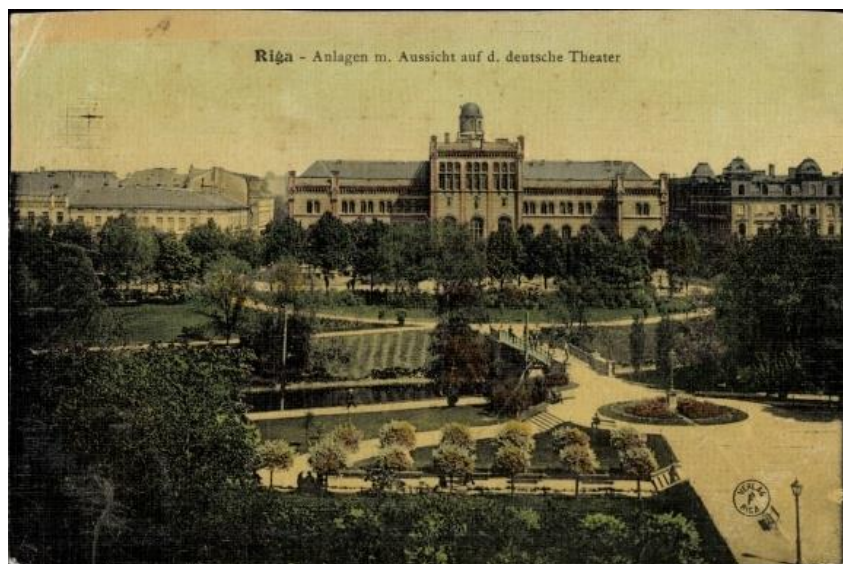
Attēls. Kanālmalas apstādījumi, skats no tiltiņa (*1935.gads atklātne. Latvijas Nacionālā digitālā bibliotēka*)

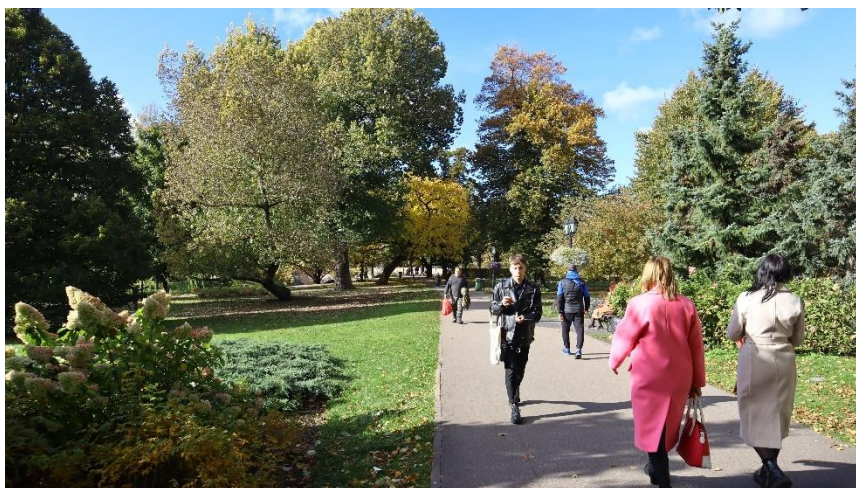
Attēls. Skats uz kanālmalas apstādījumiem no teātra logiem/Postcard Riga Lettland, Blick auf den Ort, Parkpartie (1902.gads pastkarte. LNB attēlu arhīvs zudusilatvija.lv)

Attēls. Skats uz operas ēku no kanālmalas apstādījumiem (1919.gads, atklātne LNB attēlu arhīvs zudusilatvija.lv)

Attēls. Kanāļmalas apstādījumi (pastkarte, 1911. LNB attēlu arhīvs zudusilatvija.lv)

Attēls. Gājēju kustība kanāļmalas apstādījumos (foto N. Ņitavska, 2022)

Kanāļmalas apstādījumiem ir veikta kokaugu inventarizācija 1988. gadā un pēc tās datiem kanāļmalas apstādījumos pavisam aug 110 svešzemju koku un krūmu sugas un 19 vietējās sugas, piemēram, purpura ābele (*Malus x purpurea*), kobus magnolija (*Magnolia kobus*), Amerikas ragukoks (*Gymnocladus dioicus*), sudraba liepa (*Tilia tomentosa*), zeltlapu Kanādas papele (*Populus x canadensis "Aurea"*), Tatārijas kļava (*Acer tataricum*), neievērotā zirgkastaņa (*Aesculus x neglecta*), dzeltenā zirgkastaņa (*Aesculus flava*), šķītblapu platlapu liepa (*Tilia platyphyllos "Obliqua"*), pelēkais riekstkoks (*Juglans cinerea*), Eiropas kizils (*Cornus mas*), Alpu zeltlietus (*Laburnum alpinum*), divdaivu ginks (*Ginkgo biloba*), Mandžūrijas riekstkoks (*Juglans mandshurica*), lauku kļava (*Acer campestre*), Krimas liepa (*Tilia x euchlora*), nokarenais parastais osis (*Fraxinus excelsior "Pendula"*), zaļais osis (*Fraxinus pennsylvanica var. subintegerrima*), punktainā krustābele (*Crataegus punctata*), divirbuļu krustābele (*Crataegus laevigata*), laurlapu papele (*Populus laurifolia*), parastais skābardis (*Carpinus betulus*), melnalksnis (*Alnus glutinosa*), parastā īve (*Taxus baccata*) u.c.

Attēls. Dendroloģiskie retumi kanālmalas apstādījumos – ginks, valrieksts (*foto N.Ļitavska, 2022*)

Attēls. Ainaviskas koku grupas kanālmalas apstādījumos (*foto N.Ļitavska 2022*)

Netālu no Latvijas Universitātes ēkas aug divdaivu ginks. Apstādījumos aplūkojams vienīgais Latvijā 1900. gadā Georga Kūfalta stādītais Amerikas ragukoks. Iepretī operai atrodas magnolijas, kas audzētas Latvijas Universitātes Botāniskajā dārzā, bet stādītas 20. gadsimta 70. gados, tālāk atrodas spilgti dzeltenā krāsā ziedošā Fortina forsītija, kas nāk no Ķīnas.

Attēls. Koku grupas kanālmalas apstādījumos (foto N.Ļitavska 2022)

Parka arhitektoniskie elementi

Līdz 1892. gadam eksistējošos koka tiltiņus nomainīja pilsētas galvenā inženiera Ā. Agtes projektētais mūra tilts. Nākamajā gadā tilta apkārtni labiekārtoja; Rīgas Putnu audzēšanas biedrība uzdāvinot pilsētas Dārzu pārvaldei divus gulbju pārus, kuriem pēc arhitekta H. Šēla projekta izbūvēja gulbju mājiņu. 1887. gadā Bastejkalnā pārkārtoja ceļus un apstādījumus, uzcēla paviljonu, 1898. gadā tika ierīkots akmens krāvums, strautiņš ar kaskādēm, ūdenskritums un alpinārijs.

Metālu no vācu teātra centrālās ieejas 1887. gadā atklāja greznāko strūklaku apstādījumos, ko veidoja tēlnieks A. Folcs. Strūklakas centrālā figūra ir nimfa, kas virs galvas tur milzu gliemežvāku, bet pie kājām bērni rotaļājas ar delfīniem, to vēlāk (1986. gadā) nomainīja tēlnieces M. Lukažas veidotā kopija bronzā.

Attēls. Skats uz strūklaku (atklātne, 193-, Latvijas Nacionālā bibliotēka)

Attēls. Strūklaka pretī operai (foto Geistarte, 2012)

Attēls. Bastejkalna alpinārijs ar kaskādi (foto no citariga.lv)

Viens no neparastajiem kanālmalas apstādījumu elementiem ir 1893. gadā uz pontoniem izveidotā pseidojapāņu stila gulbju mājiņa (arh. H. Šēls) - ziemā to novietoja krastā, kur šobrīd viņa atrodas patstāvīgi. Arī mūsdienās gulbju mājiņa ir interesants objekts, kas piesaista uzmanību.

Attēls. Gulbju mājiņa kanālmalas apstādījumos (foto N.Ļitavska, 2022)

Parkā ir vairākas skulptūras, kas izvietotas kanālmalas dažādās vietās. 1968. gadā kanālmalas apstādījumos atklāja skulptūru "Mana zeme", ko veidoja tēlniece Aleksandra Briede. 1970. gados tēlniece Pārsla Zaļkalne darināja trīs dejojošas, graciozas meitenes. 1978. gadā skulptūru kolekciju papildināja prefī Latvijas Universitātes ēkai uzstādītais pieminēklis zinātniekam, akadēmiķim Mstislavam Keldišam. 1979. gadā kanālā Nacionālās Operas priekšā atklāja pieminēkli Alfrēdam Kalniņam, par godu komponista simtajai dzimšanas dienai (vēlāk tas pārcelts kanāla otrā pusē). Vietā iepretim LU galvenajai ēkai taps pieminēklis valodniekiem Kārlim Mīlenbaham (Mūlenbacham) un Jānim Endzelīnam. Šā pieminēkļa projekta konkursā 2008. gadā uzvarēja tēlnieks Gļebs Panteļejevs un arhitekts Andris Veidemanis. Pieminēklis Rūdfam Blaumanim (tēlnieks T. Zaļkalns) pēc vairākkārtējas pārvietošanas atrodas iepretim pirmajai Rīgas gāzes fabrikai. Rekonstruējot LNO ēku, aizvāca tās aizmugurē savulaik izliktās dekoratīvās grupas "Brīnumputni" skulptūru (māksliniece A. Zīle).

Attēls. Kūfaltam un Zeidakam veltīts soliņš kanālmalas apstādījumos (foto N.Ļitavska, 2022)

Mūsdienās Kanālmalas apstādījumi ir svarīga Rīgas zaļās struktūras sastāvdaļa, kas kalpo iedzīvotāju rekreācijai, ikdienas pastaigām, tranzītam, kā arī šeit notiek dažādi pasākumi, ekskursijas. Kanālmalas apstādījumus regulāri papildina ar vasaras puķēm, rūpīgi tiek pārskatīts dobru sortiments, bet to galvenā rota – lieli un reti koki vēl joprojām glabā Kūfalta ideju un velmi pārsteigt apmeklētājus ar neparastiem augiem, rādīt interesi par tiem.

Informācijas avoti:

- Ārgālis A. (2001) Rīga. Rīga: Nacionālais apgāds. 108 lpp.
- Dāvidsone I. (1988) Rīgas dārzi un parki. Rīga: Liesma. 159 lpp.
- Kanālmala – Rīgas zaļais sapnis. Vides vēstis
<http://www.videsvestis.lv/content.asp?ID=67&what=40>
- Kāvere A. Rīgas dārzu arhitekts Georgs Kūfalts. Rīga: Jumava, 2007.
- LNB Digitālo Objektu Krātuve <https://lndb.lv/>
- Nora Kabuce. Rīgas apstādījumu vēsture
<http://raksti.daba.lv/referaati/2003/NKabuce/2.html>
- Pilsētas kanāla apstādījumi <http://valoda.ailab.lv/kultura/riga/sat/kanalaps.htm>
- Pūka T., Cinovskis R., Bice M., Ieviņa S. (1988) Rīgas sabiedriskie apstādījumi: īsa vēsture, krūmi, koki, ziemcietes. Rīga: Zinātne. 143 lpp.
- Raksts - Kanālmalas apstādījumi. <https://www.citariga.lv/lat/rigas-centrs/parki/kanalmala/>
- Riga und seine Bauten / herausgegeben vom Rigaschen Technischen Verein und vom Rigaschen Architekten-Verein. Riga: Verlag des "Rigaer Tageblatt". 1903. 477 lpp. file:///C:/Users/Lietotajs/Downloads/riga_bauten_1903.pdf
- Rīgas dārzu un parku tresta kolekcija. Latvijas Nacionālā bibliotēka
<https://dom.lndb.lv/data/obj/1030303.html>
- Rīgas digitāla karte <https://rigas-digitala-karte.zl.lv/>
- Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja krājums.
- Vēsturisku pastkaršu Eiropas kolekcija <https://www.akpool.co.uk/>

Kūrortu apstādījumi – lineārie parki

Vairāk nekā pirms simts gadiem kūrortu mode ienāca arī Baltijas valstīs, un Baltijas jūras piekraste bija labs resurss kūrorta infrastruktūras attīstībai. Viens no resursiem bija dūņas, priežu meži, viegli pieejamas smilšainas pludmales. Šajā periodā Georgs Kūfalts saņēma vairākus piedāvājumus kūrorta parku izveidei. Savā pētījumā esam apmeklējuši divus – Liepājā un Pērnavā. Šie abi parki savā veidā ir līdzīgi, gan idejiski, gan kompozicionāli, bet katra parka attīstības vēsture tos padara par unikāliem objektiem, kas vēl joprojām kalpo par intensīvu kūrortu infrastruktūru. Pēdējos gados abos parkos aktīvi atjauno gan ēkas, gan parku labiekārtojumu.

Attēls. Dūņu vākšana Liepājas pludmalē (foto, LNB Zudusilatvija)

Attēls. Liepājas kūrorta dzīve (foto, LNB Zudusilatvija)

Pērnavas kūrorta apstādījumi

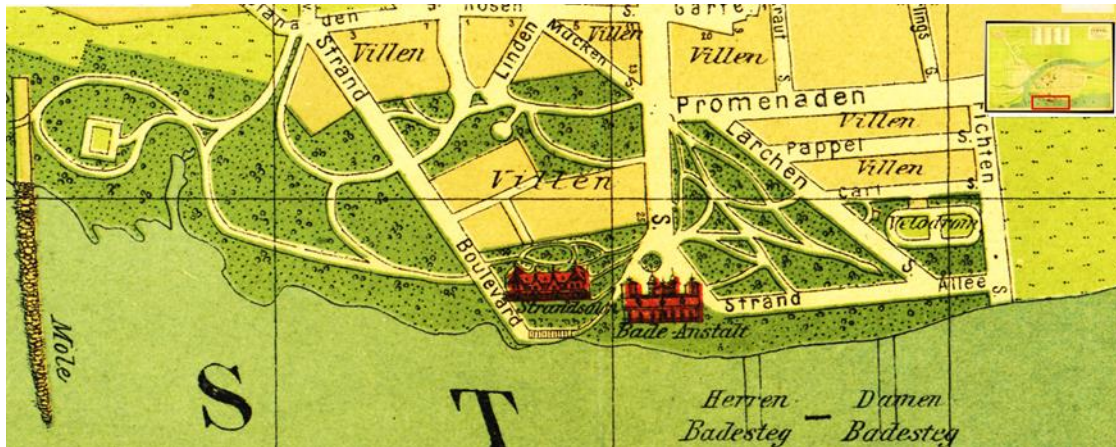
Ap 45 hektārus plašais Pludmales parks robežojas ar Pludmales promenādi un smilšu pludmali. Pērnavā ir lielākais kūrorts Baltijā, ko iecienījuši vietējie iedzīvotāji un Eiropas tūristi. Arī arhitektūras interesentiem Pērnavas pludmalē ir ko redzēt: pludmales centrālais objekts ir 1938. gadā būvētā pludmales ēka "Rannahoone". Netālu no tās atrodas divi kūrorta arhitektūras simboli – 1937. gadā tapusī pludmales viesnīca "Rannahotell" un spa viesnīcas "Hedon" spārns, 1927. gadā tapusī vēsturiskā Dūņu dziednīcas ēka.

Attēls. Kopskats uz pludmali un parku Pērnavā (*foto, Visitestonia*)

Parka veidošanās vēsture

Ap 1882. gadu, kad Pērnavā nojauc viduslaiku nocietinājumus, teritoriju starp pilsētu un jūru paredzēja „pārvērst par alejām rotātu pastaigu vietu”, bet jau agrāk izveidotās peldu iestādes apkārtnē sāka ierīkot apstādījumus. Tajā laikā pilsētas mērs Oskars Aleksandrs Brakmanis pievērsa sevišķu uzmanību kūrorta attīstībai, jo dziedniecisko jūras dūņu izmantošana neprasa daudz līdzekļu un tas bija labs biznesa plāns, kas palīdzētu pilsētas attīstībai. G. Kūfalts 1888. gadā saņēma uzaicinājumu uz Pērnavu. Ar mērķi konsultēt vietējos dārzniekus un izstrādāt piejūras parka plānojumu. Savu projektu viņš pabeidza 1889. gada janvārī. O. A. Brakmanis līdz Pirmajam pasaules karam paspēja pēc G. Kūfalta vērienīgā plāna ierīkot tikai alejas un atsevišķas daļas parkā.

Attēls. Piejūras parka shēma uz pilsētas kartes (*Igaunijas vēsturisko karšu arhīvs*)

Jau 1889. gadā Pērnava noalgoja dārznieku Karlu Hānu un paplašināja kokskolu stādu audzēšanai parka vajadzībām. Šajā periodā arī sākās sarunas par privāto gruntsgabalu atbrīvošanu parka paplašināšanai un atsavinātajos gruntsgabalos sāka stādīt kokus. Tālāk, 1892. un 1893. gadā turpinājās darbi jūras krastā – saveda kārtībā krasta līniju, aizbēra zemās un pārpurvojošās vietas jūras krastā, tīrīja esošos grāvjus un raka jaunus, lai nodrošinātu mazo strautu cirkulēšanu, stādīja jaunus kokus. Smilšainajās teritorijās sāka būvēt vasarnīcas, ko iznomāja uz īpašiem noteikumiem. Jaunajā vasarnīcu rajonā ierīkoja ceļus un alejas. Nākamajos gados turpinājās parka labiekārtošanas darbi – ceļu būvniecība, koku un krūmu stādīšana, tika ierīkoti sporta un bērnu rotaļu laukumi, uzbūvēti paviljoni un kafejnīca. Vēlāk, 1911. - 1913. gados bija stipras vētras, kas nesa lielus postījumus jau ierīkotajam parka daļām. Pēc vētras, plūstošās smiltis nostiprināja ar velēnām, stādīja kokus un krūmus. Viss notika pēc G.Kūfalta projekta līdz 1914.gadam. Diemžēl Kūfalta plāns ir pazudis. Tā kā parku uzturēšana Pērnāvā līdz pirmajam pasaules karam ietilpa Peldu komisijas kompetencē, tad, iespējams, ka Kūfalta plāns kopā ar peldiēstādi sadega 1915. gada ugunsgrēkā.

Parka telpiskā struktūra

Parka sākotnējais brīvais plānojums ir saglabājies līdz šodienai. Parks atrodas netālu no pludmales un līdz ar to ir populāra pastaigu un atpūtas vieta. Parka vidū iekārtots riņķveida celiņš, kas savieno visas parka daļas, laukumus un pārējos celiņus. Kopumā parka telpiskā struktūra ir kā lineāram objektam, kas iztiepjas gar jūras krastu – pastaigu promenāde, kas saistīta ar pilsētas ielām, veidojot izteiksmīgas kompozīcijas asis, kā arī kūrorta stila ēkas, skvērus, pludmales.

No 2007. līdz 2013. gadam tika realizēts projekts parka daļas rekonstrukcijai. Saskaņā ar projektu rekonstruējamās parka teritorijas tradicionālā daļa pēc tēmām un izmantošanas ir sadalīta dažādās zonās. Galvenais laukums ir intensīvas izmantošanas laukums, kur vasarā var rīkot tirgus dienas, bet vakaros - intīmākus brīvdabas koncertus. Galvenajā laukumā atrodas pārvietojama kafejnīca. Mākslas laukums - teritorija plānota kā dažādu mākslas instalāciju prezentācijas un norises vieta, kur pastāvīgi mainās izstādes. Laukumā varēs rīkot skulptūru izstādes vai tā sauktās Land - art performances. Ūdens laukums - vieta, kur baudīt ūdeni - migla ar varavīksni, strauju straumi no krasta uz krastu un mierīgu ūdens spoguļi. Pludmales laukums -

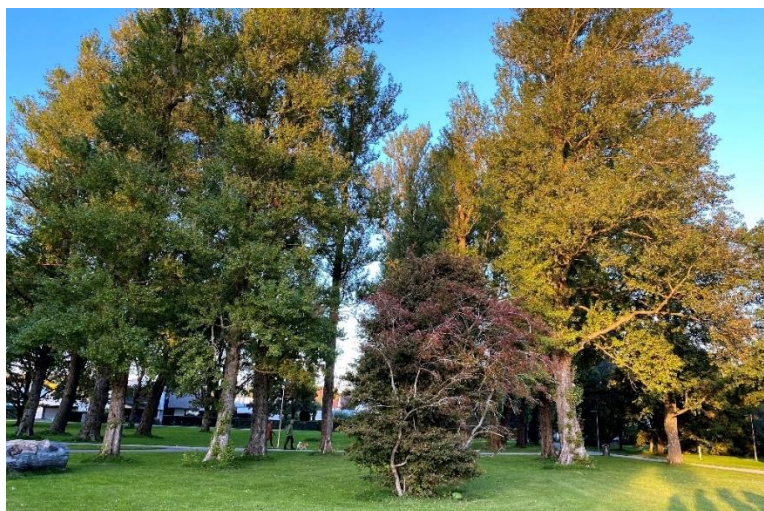
Attēls. Pludmales promenādes pastaigu zona ar aizsargmūri pret plūdiem Pērnāvā
(<https://visitparnu.com/lv/pernavas-pludmale/>)

Attēls. Pludmales promenādes rekreācijas zonas Pērnāvā
(<https://visitparnu.com/lv/pernavas-pludmale/>)

Parka dendroloģiskais sastāvs

Gadu gaitā šajā pilsētas un parka teritorijā iestādīja kastaņu aleju, ciedru, kļavu un liepu alejas un divkāršu ozolu aleju. Iestādīja vairākus simtus priežu – melno priežu (*Pinus nigra*), balto priežu (*Pinus parviflora*), Mureja priežu (*Pinus murray*).

Attēls. Pērnavas piejūras parka ainava (foto A.Tooma, 2021)

Attēls. Pērnavas piejūras parka ainava ar soliterkokiem (*foto A.Tooma, 2021*)

Mūsdienās Pērnavas piejūras parks ir sugu ziņā otrs daudzveidīgākais Igaunijas parks. Pludmales parka augsne ir ārkārtīgi neauglīga – tā ir faktiski pludmale ar smilšainu augsni, kā arī šeit nereti mēdz būt vētras un plūdi. Parkā daļēji ir saglabājies vēsturiskais celiņu tīklojums.

Vieni no parka telpiskās struktūras un noskaņas veidotājiem ir alejas, senās, piekrastes vējos līkas izaugušās priedes un citi vecie koki, jūras ainava, atklātās parku pļavas un romantiskās villas. No vietējās izcelsmes sugām parkā dominē priede, ozols, melnalksnis, kļava, purva bērzs, egle un liepa. No svešzemju izcelsmes sugām parkā aug - Eiropas liepa, Eiropas lapegle, Serbijas egle, Pensilvānijas osis, Berlīnes papele, Maķedonijas priede.

Attēls. Parka kokaugu grupas (*gardenpearls.com vietne*)

Krūmu grupās parkā var sastapt - sērmūkšspireju, kalnu priedi, balto grimoni, sniegogas.

Parka arhitektoniskie elementi

Parka tuvākajās teritorijās ir arī izcili 20.gadsimta arhitektūras pieminekļi - Pērnavas dūņu sanatorija, viesnīca Rannahotell, Kūrzāle, viesnīca Ammende villa u.c.

Restorāns un muzikālais salons Kuursaal (Casino), kas bija būvēts 1880. gados vienmēr ir bijis svarīgs Pērnavas kūrorta dzīves centrs, kā arī viens no atpazīstamākajiem objektiem. Kā jau kūrortā, vasaras vakaros ap ārā skatuvi notikuši dažādi pasākumi. Ārtelpas skatuve, ko 1936. gadā projektēja pilsētas arhitekts O. Siinmaa, bijusi eleganta Pērnavas “kūrorta funkcionalitātes” interpretācija kokā. 1980. gados veikto restaurāciju rezultātā tā, diemžēl, zaudēja lielu daļu savas agrākās elegances. Mūsdienās arī var baudīt mūziku un dejas vai ieturēt vakariņas šeit, lielākajā krogā Igaunijā.

Attēls. Pärnu, Kuursaal (*Eesti Rahva Muuseum ERM Fk 2805:45*)

Attēls. Pärnu, Kuursaal (*foto 1890.g. Eesti Arhitektuurimuuseum*)

Attēls. Pärnu, Kuursaal (foto A.Tooma, 2021)

Attēls. Piemineklis Raimondam Valgre pie Kuursaal (foto A.Tooma, 2021)

Raimonds Valgre ir viens no populārākajiem igauņu komponistiem un mūziķiem. Viņam par godu uzstādīta piemiņas zīme, no kuras vienmēr dzirdama viņa radītā mūzika.

Mud Baths neoklasicisma stila ēka ir viens no atpazīstamākajiem Pērnavas kūrorta simboliem. Periodā no 1926. -1927. gadam šo ēku projektēja Olev Siinmaa un Baltijas

vācu dizaineri Erich von Wolfeldt un Aleksander Nürnberg. Tā tika uzbūvēta peldu nama vietā, kas nodega otrā pasaules kara laikā. Šajā celtnē izvietoja dūņu vannu iestādi. Vēlāk, 2014. gadā vēsturiskajā ēkā tika atvērta mājīga skaistumkopšanas un atpūtas iestāde.

Attēls. Dūņu vannu komplekss (foto Juhani Sarglep, Kadri Palm, Visitestonia)

Attēls. Dūņu vannu komplekss (foto K.Vugule, 2021)

1937. gadā atvēra pludmales viesnīcu “Rannahotell”. Šī viesnīca bija pati lepnākā viesnīca Skandināvijā tajā laika periodā. Arī šodien tā nav zaudējusi savu burvību un ir viens no Pērnavas kūrorta simboliem. Ēkā darbojas augstas klases viesnīca un viens no Pērnavas labākajiem restorāniem. Pērnavas pludmales ēka “Rannahoone” tapa gadu vēlāk par godu Pērnavas kūrorta simtgadei un arhitektoniski līdzinās viesnīcai.

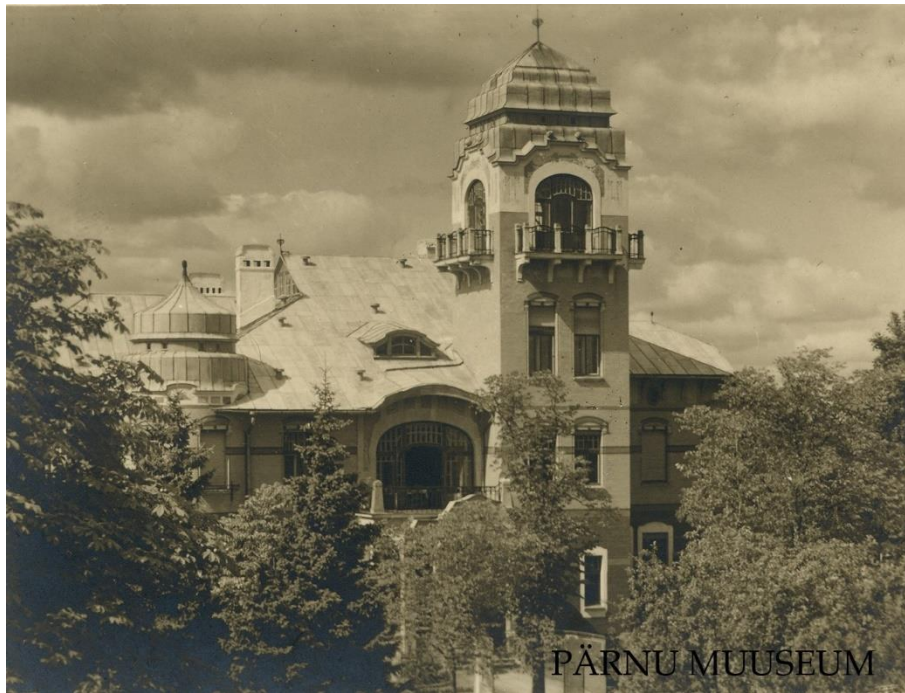

Attēls.Ppludmales viesnīca “Rannahotell” (foto 1938., Eesti Ajaloomuuseum AM _ 4567:177 F 14624)

Attēls. Rannahotell (foto, Visitestonia)

1905. gadā tika uzcelta Ammendes tirgoņu dzimtai piederējusi greznā Ammende villa ar lielu dārzu. Villa Ammende ir vēl viena grezna vēsturiska ēka Piejūras parkā. Un šis ir viens no labākajiem agrīnā jūgendstila paraugiem Igaunijā. Ēku projektēja un būvēja F. Mierics un J. Gerasimovs no Sanktpēterburgas. Mājas fasāde un interjers bija greznas, detaļām bagāts un daudzveidīgs, taču vienlaicīgi veidots arī ar nevainojamu stila izjūtu. Bet Pirmā Pasaules karā Ammendes dzimta tika izputināta un villu pārdeva Pērnavas pilsētai. Ēkā ir bijusi gan sanatorija, gan kazino, gan arī klubs. Šobrīd villā atrodas unikāls restorāns un viesnīca, kas atrodas atjaunotā vēsturiskā pilsētas villā un piedāvā modernas ērtības pilsētas viesiem.

Attēls. Ammende villa (foto Parnu museum)

Attēls. Ammende villa (foto Visitestonia)

Parka arhitektoniskie objekti ir sava veida kompozīcijas elementi, ko Kūfalts iecerēja kā daļu no Piejūras parka, kas veido gan kūrorta atmosfēru, gan iezīmē skatu līnijas, gan palīdz orientēties parkā, gan funkcionāli piepilda to.

Jūras pusē pretī “Kūursaals” izveidota pergola, kas vasarā apaug ar mežvīnu, radot jauku paēnu.

Attēls. Pergola Piejūras parkā (foto K.Vugule, 2021)

Parka mūsdienu funkcionālā izmantošana

Mūsdienās Pērnavas pludmales parks ir vieta atpūtnieku un iedzīvotāju aktivitātēm, pastaigām, dažādiem pasākumiem un, protams, vēl joprojām starptautiski atpazīstama kūrorta zona. Gan parkā, gan tā tiešā tuvumā izvietojas viesnīcas, SPA kompleksi, sporta laukumi, villas, apartamenti, restorāni un kafejnīcas, estrādes u.c. Caur parku vijas celiņš gājējiem un riteņbraucējiem, pa kuru atļauts pastaigāties arī ar suņiem.

Pērnavas jūrmalas plāvās atrodas pārgājienu taka pludmales kreisajā pusē, tieši blakus vēsturiskajam parkam. Tā ir neliela, 600 metrus gara pastaigu laipa, kas izveidota virs palieņu jūrmalas plāvām. Takas vidū izveidots skatu tornis, no kura pavēras skaista ainava tālumā, kā arī kūrorta pilsētas ainava.

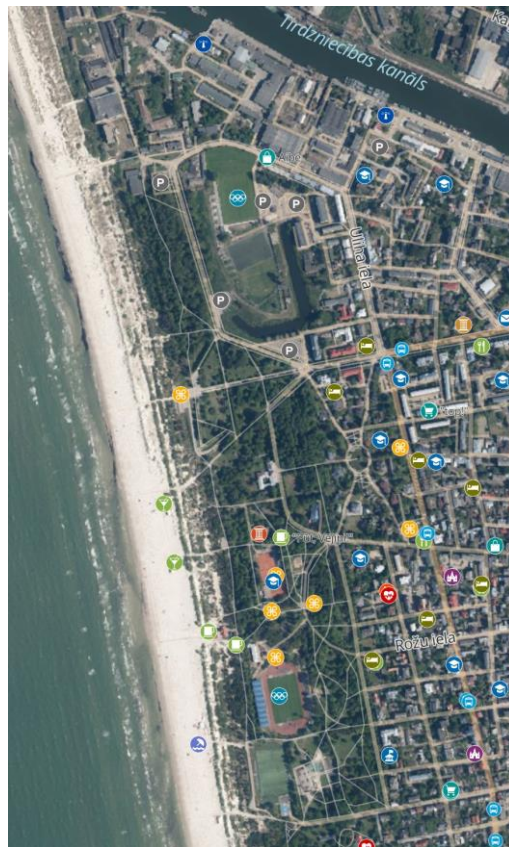
Attēls. Piejūras plāvu pastaigu laipa
(<https://www.roadaffair.com/best-day-trips-from-tallinn-estonia/0>)

Informācijas avoti:

- Dārza pērles <https://www.gardenpearls.eu/darzi/pernavas-pludmales-parks/?lang=lv>
- Eesti Ajaloomuuseum SA <https://www.ajaloomuuseum.ee/>
- Eesti Arhitektuurimuuseum <https://www.e-varamu.ee/>
- Eesti Rahva Muuseum www.muis.ee
- Tūrisma informācijas vietne <https://visitparnu.com/lv/pernavas-pludmale/>
- Tūrisma portāls <https://www.roadaffair.com/best-day-trips-from-tallinn-estonia/>
- Vēsturisko karšu digitālais arhīvs <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:46368/15759>
- Visitestonia www.visitestonia.com

Liepājas kūrorta apstādījumi

Liepājai kā piejūras pilsētai kūrorta loma ir būtiska pilsētvides veidošanā, kas ir pamats Jūrmalas parka veidošanai. Šobrīd Jūrmalas parks aizņem ap 50 ha.

Attēls. Jūrmalas parka izvietojums Liepājā (*Balticmaps*)

Attēls. Skats uz jūru no Jūrmalas parka Liepājā (*atklātne, 19--., Latvijas Nacionālā digitālā bibliotēka*)

Parka veidošanās vēsture

Teritorijā gar piekrasti Liepājā bija ierīkots aizsargvalnis, kas pasargāja pilsētu no ceļojošām smiltīm un vējiem. Jau vēlāk, pēc pilsētas mēra Gotlība Uliha ierosmes uz vaļņa, iepretim Nikolaja (*tagad Republikas*) ielai 1870. gada 5. maijā tika iestādītas Holandes liepas, kas ir Jūrmalas parka aizsākšanās vēsture. Jūrmalas parks veidots pēc Georga Kūfalta projekta starp Peldu un Krasta (*tagad Liepu*) ielām 1899. gadā. Blakus parkam veidojās vasarnīcu rajons. 1874.–1875. gadā tika uzcelta Kūrmāja, bet 1902. gadā – Peldu iestāde. Ar šīm atpūtas un dziedniecības iestādēm saistīta Jūrmalas parka stādījumu tālākā izveide – to veica, lai pasargātu celtnes no skarbajiem jūras vējiem. Liela vērība tika veltīta parka kopskata veidošanai un dendroloģiskās daudzveidības palielināšanai.

Attēls. Aizsargvaļņa stādījumi Jūrmalas parkā (foto 191-., *Latvijas Nacionālā digitālā bibliotēka*)

Attēls. Jūrmalas parka skats (*atklātne, 191- g, LNB Letonikas un Baltijas centrs. Baltijas Centrālās bibliotēkas kolekcija*)

Attēls. Jūrmalas parks Liepājā (atklātne, 1911., Latvijas Nacionālā digitālā bibliotēka)

Attēls. Liepājas Jūrmalas parks (atklātne 1913., LNB)

Pagājušā gadsimta 30. gados, pēc pilsētas dārznieka A. Leimaņa projekta, parks piedzīvoja plašāku rekonstrukciju. Parka plānojuma pamatiezīmes redzamas arī šodien: koku rindas un alejas parka ziemeļos un vidusdaļā, kā arī Liepu ielā Krimas liepu aleja, kas ir unikāla un vienīgā Latvijā. Savukārt, parka dienvidu daļā (līdz Jūrmalas ielai) izveidoti plaši zālieni ar atsevišķām koku un krūmu grupām.

Gadu gaitā Jūrmalas parks piedzīvojis vairākās pārmaiņas. Dažādos periodos ir uzceltas daudz ēku dienvidrietumos, līdz ar to palielinājās antropogēnā slodze parkā, dažu gadu desmitu laikā arī izmainījās augu sastāvs.

Parka telpiskā struktūra

Parka telpiskās struktūras kodolu veidoja tā laika mode – ainavu dārza stils, veidojot brīvas grupas, atvērtas lauces un mežainas daļas. Savukārt sasaisti ar pilsētu Kūfalts akcentēja ar ģeometriskiem objektiem, kas bija salāgoti ar ielu asīm. Parka struktūru un

ietvaru iezīmē vairāki regulāri elementi – alejas, cirpti dzīvžogi, ģeometrisko formu stādījumu grupas, lapenes un pergolas, kas apaudzētas ar vītenaugiem, strūklakas, arhitektūras mazās formas un vairākas būves – paviljoni.

Attēls. Viena no Liepājas Jūrmalas parka kompozīcijas asīm (foto A.Spāģe, 2022)

Attēls. Liepājas Jūrmalas parka pastaigu ceļi ar kompozīcijas elementiem (foto A.Spāģe, 2022)

Parka dendroloģiskais sastāvs

1860. gadā Liepājas jūrmalā atklāja "Kungu un dāmu peldiētādi", pēc Lielās ģildes eltermaņa K.G.S. Ūliha ieteiktā projekta. Tajā periodā Liepājā ieradās Krievijas troņmantnieks, viņa dzimtas un galma pārstāvji, kas pamudināja daudzus aristokrātus pavadīt vasaru Liepājā arī vēlākos gados. Šajā perioda Liepājas kūrorts kļuva populārs un saka iegūt savus vaibstus kā izsmalcināts un ar vairākām peldiētādēm. Līdz ar to jau 1870. gadā sāk veidot Liepājas jūrmalas parka apstādījumus. Kāpu apstādījumus, kas pasargā pilsētu no ceļojošajām smiltīm, pārvērta krāšņā parkā.

Jūrmalas parkā Kūfalts izmantoja arī skuju kokaugus un viena no izplatītākām sugām bija - melnā priele (*Pinus nigra*). Tā joprojām ir lielākā melno priežu stādījumu grupa

Baltijā. Pēc Kūfalta projekta tika pilnveidoti stādījumi jūras un kāpu virzienā, izlietojot ap 10000 vītoli stādu. 1906. gada pavasarī izveidoja vairākas dižskābāržu un skābaržu grupas, veica Gulbju dīķa apzaļumošanu. Stādījumi tika papildināti līdz pat Pirmajam pasaules karam. Daudz stādāmā materiāla atveda no Fridriha Vāgnera kokaudzētavas Tukumā. Lai informētu pilsētas iedzīvotājus par Jūrmalas parka koku un krūmu sugām un veicinātu saudzīgu attieksmi pret apstādījumiem, 1909. gadā pilsētas valde nolēma izvietot plāksnītes ar norādēm par kokaugu nosaukumiem. Biedrības, skolas un privātpersonas tika aicinātas ziedot līdzekļus apzaļumošanai. Pēc ziedotāju vēlēšanās uz plāksnītes varēja norādīt arī viņu uzvārdus.

Attēls. Jūrmalas parka apstādījumi (foto 1930., Latvijas Nacionālā digitālā bibliotēka)

Attēls. Jūrmalas parka apstādījumu fragments ar atbalsta sieniņu nožogojumu (foto 1930., Latvijas Nacionālā digitālā bibliotēka)

Vēlāk, 20.gs. 30. gados pēc dārznieka A.Leimaņa projekta veidoti vairāki rekonstrukcijas un papildinājuma stādījumi Jūrmalas parkā. Parka plānojuma pamatiezīmes redzamas arī šodien: koku rindas un alejas parka ziemeļos un vidusdaļā,

kā arī unikālā Krimas liepu (*Tilia euchlora*) aleja Liepu ielā. Savukārt, dienvidu daļā (līdz Jūrmalas ielai) izveidotas atvērtas lauces ar atsevišķām koku un krūmu grupām.

Attēls. Ziemciešu dobes Jūrmalas parkā (foto 193-, Latvijas Nacionālā digitālā bibliotēka)

Attēls. Apstādījumu grupas Jūrmalas parkā Liepājā (foto 1932., Latvijas Nacionālā digitālā bibliotēka)

Attēls. Apstādījumu grupas Jūrmalas parkā Liepājā – redzamas egļu grupas (foto 1932., Latvijas Nacionālā digitālā bibliotēka)

Pirms Otrā pasaules kara parkā bija sastopamas vairāk nekā 130 koku un krūmu sugas. Kara laikā parks kļuva par militārās tehnikas novietni un bāzi. Arī vētras, kas bija 50 - 60 gados, parkā no sākotnējā sortimenta palika vien 112 sugas, dažādu iemeslu dēļ vairāki reti augi gājuši bojā - tomātkrūms, korķozols un vēl vairāki citi kokaugi.

Attēls. Jūrmalas parka apstādījumi ar vītenaugu arkām, puķu vāzēm (196-., LBN, Digitālo Objektu Krātuve)

Pēdējā inventarizācijā, ko veica 1994. gada Nacionālā botāniskā dārza Dendrofloras laboratorijas vadītājs Raimonds Cinovskis, Jūrmalas parkā konstatētas 33 vietējo koku un krūmu sugas un 140 svešzemju (*introducēto*) sugu pārstāvji, no tiem 5 ir retie, aizsargājami augi.

Parkā saglabājas arī izcili eksemplāri - Eiropas dižskābardis (*Fagus sylvatica*),

Attēls. Eiropas dižskābardis (*Fagus sylvatica*) Liepājas Jūrmalas parkā (*attēls no kokaugu izziņas takas*)

Attēls. Priežu grupas Liepājas Jūrmalas parkā (*foto K.Vugule, 2022*)

Parka arhitektoniskie elementi

Kūrortpilsētas viena no galvenajām iezīmēm ir kūr mājas, paviljoni un peldiēstādes, kas atradās arī Jūrmalas parka teritorijā. Nelielās un ažūrās būves, ar izteiksmīgo arhitektūru bija sava veida pievilšanas punkti, kā arī orientieri lielajā Jūrmalas parkā, nodrošinot vairākas atpūtniekiem svarīgas rekreācijas funkcijas.

Attēls. Jūrmalas parka paviljons (foto 1920., Latvijas Nacionālā digitālā bibliotēka)

Jūrmalas parka estrāde ietilpa Liepājas Kūrmājas kompleksā, kura tika uzcelta 1875.gadā pēc P.M. Berči (Bertchy) projekta. Līdz ar to Liepājas sabiedriskā dzīve pārcēlās no Pilsētas parka jeb Alkšņu birzs uz Jūrmalas parku. Kompleksā ietilpa Kūrmāja ar restorānu, deju zāli, teātra izrāžu un koncertzāli ar 500 skatītāju vietām. Tā kā 1928.gadā vecā estrāde bija kļuvusi par mazu esošajām vajadzībām, vecās estrādes vietā uzcēla jauno. Kūrmāja un tās apkārtnē laika gaitā kļuva par daudzu pilsētas kūrviestu, kā arī pašu pilsētnieku kultūras baudīšanas un atpūtas vietu. Kūrmāja savu pastāvēšanu pilnīgi izbeidza 1937. gada Lieldienās, kad to, pa daļai pamestu un nevajadzīgu, nodedzināja, iespējams, vietējie kļaidoņi, taču tas nav pierādīts. Tā kā pilsētas valdei šī Kūrmājas ēka likās jau savu laiku nokalpojusi, tā jau bija paredzēta nojaukšanai, lai celtu jaunu kūrmāju tuvāk jūrai.

Attēls. Liepājas kūrmāja un tramvajs (atklātne 19--., Latvijas Nacionālā digitālā bibliotēka)

Attēls. Kūrmājas estrāde (atklātne 191-., Latvijas Nacionālā digitālā bibliotēka)

Attēls. Kūrmāja Liepājas piejūras parkā (pastkartīte, 190-., Izdevējs: C.R.Dembo, Libau./Digitālo Objektu Krātuve)

Attēls. Kūrmājas kompleksa estrāde (foto 1920., LNB Mākslas un mūzikas centrs. K.Ubāna mākslas lasītava)

Jūrmalas parkā 1908. gadā atklāja jūgendstila strūklaku. Strūklakas finansējumu, 2000 rubļu deva labdarības organizācija, viņi strūklaku uzdāvināja pilsētai ar noteikumu, ka pilsēta ierīko ūdensvadu un uztur to par saviem līdzekļiem. Pilsētai tas bija neizdevīgi, jo strūklakas ūdens neatgriezās sistēmā, bet gan cirkulēja tikai viena virzienā un visbeidzot kanalizācijā. Strūklakas sprauslu diametrs bija ļoti mazs, tā darbojusies kā mēreni tekoša un bieži aizsērējusi. Lai ūdens šaltis izskatītos efektīvāk, bieži fotogrāfijās ūdens strūklakas ar retušas palīdzību uzlabotas līdz fantastiskiem apmēriem. Objekts atjaunots 2008. gadā, autors tēlnieks Raimonds Gabaliņš.

Attēls. Liepājas Jūrmalas parka strūklaka (foto, 191-, Latvijas Nacionālā digitālā bibliotēka)

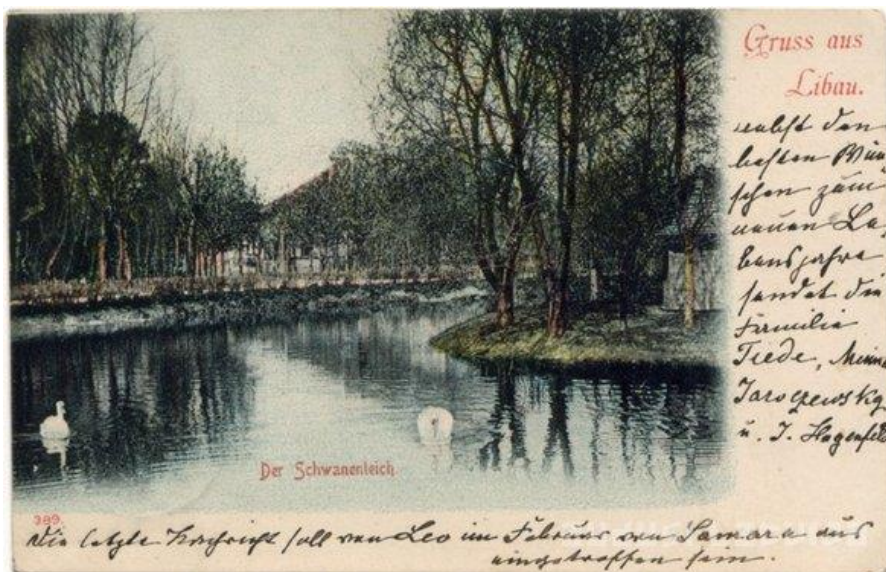
Attēls. Liepājas Jūrmalas parka strūklaka (foto A.Spāģe, 2022)

Gulbju dīķa veidošana un arī parka iekārtošana bija toreizējā pilsētas galvas Kārļa Ūliha iecere. Pēc Marka Paula Berči plānojuma 1902. gadā izveidoja Gulbju dīķi. Gulbju dīķis ar saliņu un tempļveida lapeni ietilpst 1902. gadā celtās cara Nikolaja vārdā nosauktās peldu iestādes ansablī. Uz saliņu Gulbju dīķī varēja nokļūt no abām pusēm

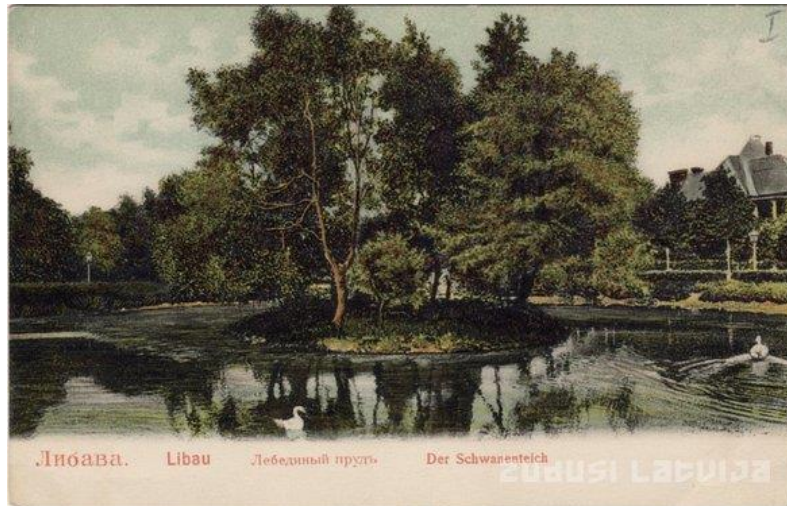
pa diviem tiltiņiem, bet uz tās atradies neliels tējas paviljons. Apkārtējo māju iedzīvotāji un vasarnīcu iemītnieki siltajos vasaras vakaros tur pulcējušies, lai padzertu tēju, patērzētu un laiski paklausītos mūzikas skaņās, kas atplūda no Kūrmājas. Ir zināms, ka dīķa gultne tika izklāta ar apaļiem, ļoti piemērotiem akmeņiem, taču pēc Otrā pasaules kara, iespējams, mainoties gruntsūdeņu līmenim, ūdens līmenis krities arī dīķī.

Attēls. Gulbju dīķis (atklātne 1903.g., Latvijas Nacionālā digitālā bibliotēka)

Attēls. Gulbju dīķis Jūrmalas parkā (atklātne, 191-., Latvijas Nacionālā digitālā bibliotēka)

Attēls. Gulbju dīķis (atklātne 19--., Latvijas Nacionālā digitālā bibliotēka)

Attēls. Liepājas Jūrmalas parka dīķis ar paviljonu (foto A.Spāģe, 2022)

Jūrmalas parkā tika izvietoti vairāki tenisa laukumi, bet parka dienvidu daļā - sporta laukums. Tā bija iespēja atpūtniekiem arī sportot tiešā jūras tuvumā, kas tajā laikā bija samērā ekskluzīvi un pat nepierasti.

Attēls. Liepāja, sporta laukums Jūrmalas parkā 20. gadsimta sākumā (foto, 191-., Latvijas Nacionālā digitālā bibliotēka)

Parka mūsdienu funkcionālā izmantošana

Mūsdienās parkā aktīvi restaurētas vēsturiskās ēkas, izbūvētas izejas uz jūru. Parkā atjaunotas arī vēlāko periodu būves, taciņas un labiekārtojuma elementi. Parkā ir vairāki sporta laukumi, bērnu aktivitāšu laukumi, estrāde “Pūt, vējiņi”, kā arī citas aktīvi izmantotas zonas.

Attēls Liepājas Jūras parka izejas uz jūru (foto A.Spāģe, 2022)

Informācijas avoti:

- Balticmaps kartogrāfiskie materiāli <https://balticmaps.eu/>
- Jūrmalas parks <https://liepaja.travel/darit-un-redzet/jurmalas-parks/>
- Liepājas Jūrmalas parka kokaugu izziņas taka <http://www.jurmalasparkakoki.lv/>
- Liepājas pilsētas arhīvs <http://arhivs.liepaja.lv/page/2823>
- LNB Digitālo Objektu Krātuve <https://lndb.lv/>
- Parki, skvēri un laukumi Liepājā <https://www.liepaja.lv/parki-skveru-un-laukumi/>